

HÍD

irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

4

4

1971

APRILIS

HÍD
IRODALMI,
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXIV. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ÁCS KÁROLY
(FŐ- ES FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

387 SZIRMAI KÁROLY
AMIKOR MINDEN KÖTÉL SZAKAD

392 ANDREJ HIENG
ÖRVENYLŐ MAGÁNYOK

415 FEHÉR FERENC
HÁROM VERS

417 BRASNYÓ ISTVÁN VERSEI

424 ANGHÉL DUMBRĂVEANU
TIZENEGY VERS

431 DÉSI ABEL
VILLANÁS ÉS KÖD

471 LENGYEL BALÁZS
HÁROM PORTRÉ

480 VARGA ISTVÁN
REGÉNYMODELL — VALÓSÁGMODELL

489 BALINT ISTVÁN
A NEMZETEK ÉS NEMZETISÉGEK
AZ ALKOTMÁNYFÜGGELÉKEKBEN

503 SZEMLE
Bányai János és Varga Zoltán jegyzetei

mai próza

amikor minden kötél szakad

SZIRMAI KÁROLY

A szedett-vedett, gyülevész népséget nappal nemigen lehetett látni. Csak ha közeledett az alkonyat. Olyankor szállingózni kezdtek, s ellepték a betonjárda mentén húzódó gyárkerítés környékét, úgyhogy sötétlett tőlük a sövény, a bokros, ahová behúzódtak. Ott zajongtak, zsvajogtak, s közben át-áttekingettek a túloldali gyártelepi munkásházak felé, mintha összebeszélve, valamire készülödnének, s csak az est beálltát várják, hég tervüket végrehajtsák.

Az ország különböző tájairól jöttek, mégis leginkább olyan vidékről, ahol alig volt gyár, ipartelep — a környék passzív, kevés a munkaalkalom.

Néhány hét előtt jelentek meg, mikor megkezdődött az idénymunkás-fölvétel. Azonban hiába jöttek, mert mint nem környékbeliek és begyakorlatlanok nem kaptak munkát. Ekkor, ahelyett, hogy hazamentek volna, zsebükben pár dinárral s tarisznyájukban némi eleséggel, még ott maradtak. Talán abban reménykedve, hogy egy-egy hely megürültével mégis bevágódnak — vagy azért is, mert szüleik és dolgozó testvéreik nyakán élösködve, odahaza is csak munka nélkül lebzselték volna. Így, egy ideig, inkább a gyár környékén lézengtek. Egyébként valamennyien fiatalok voltak, köztük középiskolát végzett is, de legtöbbjük alig húszéves. Csak az Isten a megmondhatója, hogy akkor, amikor kitették őket a barakkokból, mert kellett a hely a fölvett idénymunkásoknak, éjszakára hol húzódtak meg, és miből telt ennivalóra. De meg is látszott rajtuk, hogy inség kosztján tartottak.

Csak alkonyattájban mindig a drótkerítés menti bokrosnál gyülekeztek, s többször kilenc után is ott zajongtak, nem kis nyugtalanságra a túloldalt lakó munkásasszonyoknak, akik ki-kidugva fejüket, aggodalommal tartották őket szemmel.

Egyáltalában miért gyülekeznek ott, ahol semmi keresnivalójuk? — mondogatták. Azonban egyikük sem mert nekik odaszólni, miként munkából hazatérő férjük sem, hátha ezzel még csak kihívták volna őket

maguk ellen. De hogy miért túri otlétüket a gyár, miért nem távolítja el őket, ha szépszerrel nem, hát hatósági beavatkozással, ha már nem tud nekik munkát adni?

Azután egyszerre különféle hírek kerültek közságra.

— Hallotta, szomszédasszony, hogy Juciékát meg Borisékat, amint hazafelé tartottak mozielőadás után a városból, megtámadta több siheder az országúton, hogy erőszakot vegyen rajtuk, s ha nem jönnek arra éppen a gyárból biciklisták, hát ki tudja, mi történt volna velük.

Vagy más alkalommal:

— Hát azt hallotta-e, hogy fiatalemberek tegnapelőtt éjszaka megállítottak magánosan haza ballagó öreg munkásokat, pénzt követelve, mert aznap bérfizetés volt? — kérdezte egy munkás jó húspan levő, takaros felesége a szomszéd lakásból kilépő, hajlott hátú öregasszonyt.

— Hol, mikor?

— Odébb, a város felé, az országúton, tíz óra után.

— Azt mondja: amikor zsebükben fizetési zacskóval hazafelé ballagtak?

— Akkor.

— És?

— Megfenyegették őket, hogyha nem adják oda fizetésüket, hát agyonütik őket.

— És adaadták?

— Mi mást tehettek volna.

— A rendőrség nem fogta el a támadókat?

— Még mindig nyomoz utánuk. De hát a munkások nem tudtak pontos személyleírást adni, mert arra spórolnak a világitással, s csak odébb égnek a lámpák. Csupán azt látták, hogy legényfélék.

— Azt mondom magának — folytatta kisvártatva —, hogy ezekből kerültek ki a támadók — bökött orrával a kerítés bokrai közt zajongó munkanélküli fiatalemberek felé. — A rendőrségnek itt kéne a tetteseket keresnie.

— Hát jelenteni kéne nekik.

— Hogy én?! S még bosszút álljanak... Hiszen ezek mindenre képesek.

— Akkor meg hogy keressék a tetteseket?

— Nem tudom, de én nem vállalkozom rá, hogy jelentsem. Az uram se engedné. „Még csak az kéne, hogy beleártsd magadat, s ellenségeket szerezz” — mondaná.

— Így pedig...

— Tudom, én is attól tartok, hogyha nem mennek odébb, előbb-utóbb itt is elkövetnek valamit, s annyi fiatallal — hirtelenében — ki tudna szembeszállni?

— Hát bizony — válaszolta a szomszédasszony, sötét kendős fejével aggodalmasan bólogatva.

— No mit mondtam? — szólította meg egyik este ismét a lakásuk ajtaja előtt üldögélő öregasszonyt. — Ezek csak nem maradnak nyugton.

— Miért, mit csináltak megint?

— Betörték a város szélén több helyre.

— Több helyre?

— Úgy, ahogy mondom.

— S elvittek valamit?

- Amit csak értek.
- S a háziak nem akadályozták meg?
- Ugyan mit tehettek volna? Csak az asszonyok meg gyerekek voltak odahaza, az uruk éjjeli váltásban dolgozott, azok meg nem merték a szomszédságot föllármázni, mert megfenyegették őket. Előbb biztosan kikémlelték, hogy hol nincs odahaza éjjel a gazda — tette hozzá.
- S kik voltak?
- Még nem tudni, nem kerültek kézre, de az asszonyok azt mondták a rendőrségen, hogy amolyan tizenhét-tizennyolc éves sihederek voltak. Ismét csak azt állítom — folytatta —, hogy a tetteseket ezek közt kell keresni — szúrt mutatóujjával a kerítés felé.
- Ilyet, ilyen még nem volt.
- Nem.
- Az ember nem élhet tőlük biztonságban. De hogy a vezetőség még mindig megtűri őket a gyár környékén, ahelyett, hogy rájuk szabadítaná a rendőrséget. Csak hol húzódnak meg éjszakára?
- Hogy hol? — kapcsolódott bele a beszélgetésbe egy vizes kannát cipelő, szemrevaló fiatalasszony, aki hallotta utolsó szavait. — Nemrég az állomáson láttam közülük többet, ott ültek a hátsó raktárak falép-csőin a félhomályban.
- Csak miből élnek? — folytatta tünődését az öregasszony.
- Miből? Lopásból! — vágta rá meggyőződéssel szomszédja. — Mert miből élhetnének másból minden kereset nélkül.
- Bár vinné el őket már az ördög — sóhajtott föl az öregasszony. — Mert szorultságukban még itt is rávetemednek valamire.
- Hát bizony — jegyezte meg a fiatalasszony. — Ilyenektől minden kitelik. Én, ahogy elhaladtam mellettük, hallottam, hogy beszélnek.
- Csak már elmennének. Addig nem lesz nyugtom, míg esténként itt látom őket.
- Kinek van?
- De gyerünk be — indult meggörnyedt tartással lakásukba, mire a többiek is követték példáját.

Elmúlt ismét néhány nap, de a kerítés mentén a bokros esténként majdnem úgy nyüzsgött az odasereglettektől, mint eleinte. Valamivel megfogyatkoztak ugyan, azonban még mindig volt belőlük elég. Ekkor történt egyik este, besötétedés után.

Az egybegyültek közt hirtelen mozgolódás támadt, s hangos fölkiáltások hallatszottak.

- Valamit tennünk kell, tovább nem várhatunk.
- További ittmaradást nem kocháztathatunk.
- Ha itt maradunk, még rajtavesztünk.
- Még az éjszaka el kell távoznunk.
- Annyifelé, ahányfelől jöttünk.
- Gyalogszerrel a legközelebbi városig, s csak ott szállva vonatra.
- Hogy a rendőrség nyomunkat veszítse.
- Vajdicsot és Misángyit a betörés miatt máris üldözi.
- Antuskót már el is fogta.
- Még szerencse, hogy nem vagyunk benn a paklijukban.

- Sürgősen határoznunk kell!
- Még ma rajta kell ütni a munkáslakásokon.
- Most van rá a legjobb alkalom.
- Férfi sehol sincs odahaza.
- Üres zsebbel és tarisznyával nem indulhatunk.
- Rajta hát, ne késlekedjünk tovább.
- Elég volt a hiábavaló munkára várásból.
- Elég ebből a se kaja, se pia, se p... a életből.
- Az erszényeket megtöltni pénzzel, a tarisznyát pedig elemózsiával, és ki, merre lát!
- Rajta hát!

Amire, mintegy vezényszóra, térdüket nekifeszítve, mászni kezdtek a magas, vastag szálú drótkerítésre, s fölérvé, a kifeszített szögesdrót fölött átemelték lábukat, majd megkapaszkodva, leereszkedtek vagy lehupantak a másik oldalra. De a feldöngő dobbanásra hirtelen kinyílt a szemközti lakás ajtaja, s egy kilépő fiatal leány, ijedtében, föllármázta az egész szomszédságot.

— Julis néni, Giza néni, Boris néni, gyűjjenek ki gyorsan!

Amire hosszában kivágódtak a munkássor ajtajai, s világos négyszögben riadt képű asszonyok jelentek meg.

— Mi az, mi történt? — kiabálták összevissza.

— Ott gyűnnek! — mutatott a leány a karjukat lóbálva közeledőkre.

— Jaj, hogy éppen most nincs idehaza az uram — sopánkodott az egyik.

— Az enyém se — csatlakozott hozzá a másik.

— Az enyém még túlórázik — mondta a harmadik.

— Mi lesz velünk, ha ezek ránk jönnek? — tördelték kezüket.

A fiatal emberek pedig ezalatt a közbeeső magas gizgazoson átgázolva odaértek és rájuk kiáltottak:

— Mi az, mit óbégattok? Pofa be, s egy szót se többet, mert ellátjuk a dolgokat.

Majd, mikor észrevették, hogy egyikük, valamit súgva, el akarja szajlítani valahová a kisleányát, elkapták és ráfördedtek:

— Egy tapodtat se! Itt maradsz!

S mikor a gyermek ijedtében sírni kezdett, újfent rákiáltottak:

— Egy mukkot se, mert eltángálunk!

Majd előlépett egy magas, fekete hajú, sötét tekintetű fiatalember, láthatólag a vezérük, s az asszonyok felé fordult:

— Indulás, asszonyok, befelé! Egykettő! S ide a pénzt a bukszából.

— De nekünk sincs pénzünk, mi szegények vagyunk — siránkoztak azok.

— Semmi mellébeszélés, gyerünk!

S minden asszonyt két fiatalember vett közre, és indult vele befelé lakásukba.

— Muti, hol tartogatod a pénzt — követelődtek odabenn.

— Már mondtuk, hogy nekünk nincs egy dinárunk se — siránkoztak az asszonyok.

— Ne hazudjatok, mert megemlegetitek. Egykettő, ide vele! Nem halottátok?

Amire a szegény teremtesek, megfélemlítve, utolsó garasukat is előszedték és odaadták.

— A többit is! — követelõztek a fiatal emberek.
— Nincs több, se égen, se földön, ez volt az egész pénzünk — mondták az asszonyok szipogva.
— Jól van, elhisszük — váltott barátságosabbra a hangjuk. — És most gyerünk, anyám, az éléskamrába.
— Mit akartok ott? — vált ijedtre a nõk hangja.
— Meg akarjuk elemózsiával tömni üres tarisznyánkat.
— De hát mi szegény munkásnép vagyunk, nincs a spajzunkban semmi.
— És a két disznó, amit télen vágtatok?
— Az egyiket kimértük és eladtuk, hogy kifizethessük a tartozásunkat, a másiktól meg már nincs.
— Igazán? Szóval a spajzotok üres. Hadd lássuk! Indulás, egykettõ, előre!

Mire az asszonyok, kényszerûségükben, az éléskamra felé lódultak és benyitottak.

— No lám! S még azt hazudtátok, hogy a spajzotok üres. Hát az micsoda, hát az ott? — mutattak a mennyezetrõl lógó füstölt sonkára, kolbászra, szalonnára.

— Ha megfõmtük elemózsiával az iszákunkat, még néktek is marad, nem kell éheznetek, mint nekünk itt, heteken át — folytatták.

És serényen hozzáláttak útitarisznyájuk kibéleléséhez, amit az asszonyok, tehetetlenségükben, keserves ábrázattal néztek.

— Így, készen is vagyunk — mondták a kifosztott és fancsali képpel ácsorgó nõk felé fordulva, mikor elkészültek. — Nyugodalmas jó éjszakát! — Még jól jártatok — tették hozzá —, hogy velünk kerültetek össze, s nem valami gyilkolástól sem visszariadó betörõ társasággal. Adjatok hálát az Istennek.

— És most, fiúk, indulás! — adta ki a rendelkezést magas, fekete hajú, sötét tekintetû, erélyes arcú vezérük. — Úgy, ahogy megbeszéltük: ki, honnan jött. Egy percet se tovább, előre!

Mire a fiatal emberek nekilódultak a térdig érõ gizgazosnak, átgázoltak rajta, majd fölmásztak a magas kerítésre, odafönn átvették a szögesdrót fölött lábukat, és lehuppantak a betonjárdára. Utána, úgy, ahogy voltak, csapatostól, nekivágtak a távolba kanyarodó országútnak, hogy késõbb szerteszéledjenek, s mindenki arra vegye útját, ahonnan hetekkel elõbb ide jött, nagy nincstelenségében munkát keresni.

1965. december

örvénylő magányok

(Marisa)

ANDREJ HIENG

Ha munkára vitték őket, mindig a balszárnnyi kapun hagyták el az épületet; ott a csatorna mentén vitt az út, nem láthatták a házakat, sövényként zárta el a kilátást a magas sás. És most, hogy a nagykapun eresztették ki, Štefan Štular kissé zavarban volt. A keskeny partszegélyen csónakok száradtak a fővenyen. A nyomasztó magányban sehogy sem tudott szabadulni attól az érzéstől, hogy még a sirályok vijjogása is olyan, minthogyha tépett volna, mintha valamennyi hang szorongásból támadna. Delelőn állt a nap, a tengersík úgy meredt a szeme elé, mint belehelt tükör. Két hajó vesztegelt a horizonton, mozdulatlan volt a felhő is a város felett, ahova a jobbra kanyarodó út vezetett.

Még egy pillantást vetett a fogházra, ahol életének három évével némi félelem is ott maradt a holnaptól, amit el sem tudott képzelni. A város felé indult. Lassú léptekkel; nehéz volt a bőrönd, no meg a tanácstalanság, hogy mitévő legyen. Rothadt tengerifű lehelete ülte meg a tüdejét, s amint a vágóhíd mellett haladt el, a bűzbe mintha valami édeskés vegyült volna, vér és frissen nyúzott hús szaga. Az elhagyatott zátonyon gyerekek játszottak; házat építettek homokból a szanaszét heverő lomok — ócska fazék, kiérdemesült gyerekkocsi, lapátocska és edénycserép közt. Erőt vett rajta az emberiszony, és odaszólt nekik:

— Látom, szorgosan építetek . . . igaz?

Az egyik kisfiú felkapta a fejét, és lélektelenül végigmérte. Arca a fátyolos nap világánál olyan volt, mint sárgás lével töltött tomló. Sikátorszerű utcába jutott hamarosan. Hogy kifújja magát, meg-megállt, alkalmasint ott, ahol kapuboltozat nyújtott enyhét: tenyérnyi árnyék, hűsítő vízcepp a járdán, és hátul, a kéményeken túl, oleander és függöny mögül borongó nótaszó. Megsínylette a három börtönévet, s ez a mozzanat nem lehetett számára közömbös: szíven találta a dal. Fehér foltok rémlettek felé a kamra homályából, fehérnép jelenlétét sejtetve. Szapán és lúg . . . és ez jellegzetesen női illat, különösen, ha oleanderével vegyül. Klára és Marjana képe jelent meg emlékezetében, s amint végül is

az utóbbinál megállapodott, elmosolyodott. Vajmi keveset gondolt rá az utóbbi években; alakja szinte bepókhálósodott emlékezetében, és amikor azt a sokatmondó levelét megkapta, csupán az történt, hogy a benne tángoló úr, hang és megrázkódtatás nélkül, még félelmetesebbre tágult, mintegy bizonyítékul sok mindennek, amit már korábban is megállapított magában. A nő most számára valami véletlen, valami tartósan névtelen, mint az élet általában, mert ha itt, ha ott, ha balra, ha jobbra, ha elől, ha hátul, egyazon értékű névtelenséget képviselt merőben. A csillagok becse neki most egy a cipője talpát áztató tócsáéval.

Ismerte a várost még a fogházba jutását megelőző évekből. A főtér felé indult, noha tudta, egyedül lesz: delez a város. Beült a kávéház teraszára, arcát tenyerébe temette, s átadta magát a vérig hatoló verőfénynek.

— Ha elhagy a nő — mondta csaknem hangosan magának — számítsd ki, meddig tarthat a csalódás, oszd el percekre a fájdalmat, a perceket másodpercekre, és kezd el számolni, mint ahogy az álmatlanok szokták a juhokat.

A pincér felfigyelt rá, amint hallotta, hogy nevet magában. Letette elébe a bort, és megjegyezte:

— Micsoda unalmas egy nap...

Három évig nélkülözte a mámort, s most mohón ivott. Fejébe is szállt hamar az ital, keze remegett, s a bódulatban csakhamar túltette magát a pincér tapintatlanságán, meg azon is, hogy az egész heti étlap ott éktenkedik a hajtókéjén. Szeme a teret záró templom homlokzatára, majd a toronyra tévedt: meszelt szárnyú angyal forgott a tetején. Fél szárnya lógott. Elővette Marjana levelét, s elolvasta megint azt a helyet, ahol a jelleméről ír. Mondhatatlanul idegennek érezte az egészet. „Nem volt — írta —, korántsem volt hozzám elég bizalmas, nem segíthettem hát rajtad, szegény szerencsétlenem... Én rendet akartam teremteni az életemben, de nem sikerült. Ellenszegüléssel kiöltöd belőlem lassacskán a szerelmet. Nem bírom tovább...”

— Rögeszméje volt a rend. És meggyőződése — idézte fel Marjanát —, hogy a vonzó nő szombat estjéhez csakis a fekete kombiné vág. Szegény szerencsétlen Marjana... Engem más emberek tanítottak rendre... Erősebbek...

Elmosódott körvonalak rémlettek fel lelki szemei előtt: a két büntetőtáboré, ahol a háború viszontagságait átvészelte. Fekete felhő lóg a barakkok fölött, de voltak délutánok, amikor ott, messze északon is ilyen rekkenő volt a hőség. ...Töltött, érezte, mint válik egyenletes halk lánggá ereiben a vér, s gondolatai megbízhatóan, szabatosan formálódnak, mint azoknál, akik megszenvedték a magányt, mely szinte nélkülözhetetlen szükségletté, menedékké vált a hosszú sinylődésben. Kondult a toronyóra hangja, de nem számolta a verését. Kuttyák kergetőztek a téren, két vendég érkezett, s leült a szomszéd asztalhoz. Látta őket, noha keresztülnézett rajtuk; közönyében. A nap mintha megállt volna a községháza eresze fölött, mint zavaros szem, melynek tükrén galambok kék rajjai lengnek tova. Ez a nap is élete ama viszontagságos óráinak napja volt, amikor egymást érték a bajok, mint megannyi állomás az értelmetlen utazáson; tudta, hogy most fordulatot kell vennie, hogy kezdenie kell valamit, ha oda jut is el, mindig csak oda, ahol éppilyen változatlanul vesztegel majd a nap, ködpárásan a barakk és gyár és nyilvánosház fő-

lött, tenger és hegy fölött, és éppilyen egykedvűen világítja meg az ő megvető, fanyar mosolyú lemondását. Miről mondott le? Nem most, pillanatszerűen — mindenkor. Amint pohara fölé hajolt, a sötét bor tükrén csillanó arcmásán tapasztalatot és elszántságot mutattak a vonások. Arra vallottak, hogy szarván tudja ragadni az életet. Elvigyorodott:

— És mit ragadtál meg, barátom?

A pincér megkérdezte, hozhat-e még egyet. Bólintott. Lebegtető mámor fogta el. Felpillantott a torony angyalára.

— Szép kis madár vagy — dűnnyögte —, elragadó, talán épp azért, mert letörték a szárnyad. Én meg, amint látod, így jöttem világra. Most hajléktalan vagyok, nem tudok hova lenni, szerelmes madaram. Téged torony tetejére illesztettek, messzire látsz, de mindig ugyanazt. Mindig egy és ugyanazt, akárcsak én. Valahová mennem kell, kedves madaram, én szárnyas angyalom! Bizony, most fel kell állanom! Lám, rímekben beszélek... Mondja, maga egész életében pincér volt? Én minden ördögcsuda voltam. Főiskolás meg fegyenc, igazgató meg fegyenc. Ez azonban mit sem változtat a dolgokon, higgye el nekem, drága barátom!

A pincér szó nélkül távozott, s ő a pohara fölé hajolt ismét. Mivel megélenkült a tér, a sötétvörös lencsében egyszerre figyelhette saját magát meg az embereket, akiktől teljesen elidegenedett az utóbbi három év alatt. Hogy felidézte őket a korábbi évekből, mind ugyanolyannak tűnt neki, amíg a vörös hajú nőig nem jutott, bár nem szívesen gondolt Marjanára, sem a kis csónakra a folyón, sem a levendulaillatú ágyra. Elvigyorodott, a képmására:

— Látod, ide jutottam, hajszálon múlt, hogy a nőkre nem hivatkozom, mint a pipogya férfiak...

Újságárus lépett az asztalához. Megkérdezte, odavalósi-e, majd:

— Tatarozzák meg azt az angyalt!

Az újságárus nem értette.

— Le fog esni a szárnya. Túl egyoldalú lesz. Lopott már ön életében?

Az újságárus meghökkent; idősebb ember volt, nagy szeme lefelé ferde vágású, mint a vadászkutyáké.

— Uram...

— Mert én igen. No de annyi baj legyen. Ahhoz igazgatónak kell lenni, hogy megértse, és ha vörös hajú nő a felesége, akinek fekete selyemkombiné a heppje. No de annyi baj legyen...

Hogy egyedül maradt, poharába merült ismét. Szemközt a téren valaki befüggönyözte az ablakát, majd zongoraszó hallatszott. Törékeny dallam bontakozott ki a zsongó futamokban, melyek mind sűrűbb és sűrűbb hullámokban árasztották el a félig már árnyékba borult teret. Rejtelmes hasonlatosságra döbrent a dallam és saját maga között. Tompa közönye lassan, de csalhatatlanul fordult nyugtalanságra. Felrezzent, mintegy tiltakozásképpen:

— Elég! — szólt rá a szívére. — Ezt mégse!

A keringő elhalt a függöny mögött, ő viszont merült, csak merült, föltartóztathatatlanul. Az ital nem segített, sőt. A nyugtalanság, ami elfogta, nem a holnap, vagy ha úgy tetszik, a jövő és a sors miatti félelemből eredt —, a múltból és megrögzött alkatából szivárgott, és most úgy érezte: elveszett, meddő és értelmetlen mind a kettő, pedig milyen hévvel menttetted volna még a megpróbáltatásaid árán is a büntetőtábor és a nyo-

modban settenkedő halál éveiben, és képtelen voltál elúzni az árnyékokat. Szólt a pincérnek. S miközben fizetett, az arcába kémlelt:

— Nős?

A pincér bölintott.

— Talán jó is...

Az csak elmosolyodott. A pincérek türelmes természetűek, állapította volna meg más alkalommal. A pincér fogta az üveget, Štular futó pillantást vetett az égre: borús és mégis átgýült. Egyedül volt. A szemszéd asztalnál ülők nem jelentettek számára semmit, mint ahogy a téren ödöngők sem. Könnyebb lesz, gondolta. Mélyen érezte a magányt, bensője legmélyén, és mégis úgy vélte, egyetlen ember kezében a megváltása. Három éven át gyötörte a testiség, elvégre nem savó folyik az ereiben, csakhogy az ő vére olyan volt, mint a folyó és rajta a feledésbe ringató csónak.

— Egyedül vagyok... mintha nem az lettem volna mindig is!... Nem voltam. Hova? Hogy hova, mit és hogyan, nem tudom, de mennem kell valahova; haladéktalanul! Furcsa, nevetséges, sőt, több mint nevetséges. Nincs senkim, nem is volt... mit hőzöngök hát?! Úgy gondolkodok, mint akik bordélyházban keresnek vigaszt. Nevetséges! A három évet átvészelttem, és most nem látok tovább az orromnál... Segíts magadon!

Megnézte az óráját. Jól elüldögélt. Rosszkedve nőttön nőtt; a lehangoltság jórészt a telő időtől függ. Alakokat s valamilyen neveket rakott össze gyufaszálakból. Nevek voltak csupán, jelentőség és arc nélkül maradt nevek, s ha megképletek is, az alakok elmosódott foltként jelentek meg a tudata felszínén. Szél kerekedett s a kikötőre rúgó, keskeny utcából átcsapott a térre. Érezni lehetett benne a tenger illatát, meg a nyersolaj szagát; a halászcsonakok motorját töltik ilyen olajjal.

Ekkor felocsúdott.

Ki tudja, miért... Az ilyen dolgok hirtelen merülnek fel és alattomosan. Nem értette, mért ilyen későn villant fel benne. Keze megremegett. Fölállt és megmarkolta a bőröndjét. Verejtékes lett azonnyomban. Semmi derű nem volt a döntésében. Elmosolyodott, de roppant nyugtalanul, talán türelmetlenül is.

— Hogy is feledkezhettem meg róla...? — gondolta, majd nyomban azután — bár... nem tudok... semmit... Mi vár rám?

Amint bekanyarodott a régi kis halászkikötő felé vezető utcába, hangosan motyogta maga elé:

— Marisa! Különös...

Az utca a part menti útba torkollt. Öregasszonyok ülnek az öböl szélén, harisnyát kötnek; egy sem látja a jelenség szépségét; megszokták. Szélcsend van, a borús ég alatt úgy csillog a tenger, mint simára csiszolt fémlemez. Štular jobbra vágott, az öböl csücske felé. Csalhatatlan szimatára bizta magát. Nem kérdezett senkit. Volt idő, mikor aggályoskodó nyugtalansággal méregette az ilyen utat, most azonban túltette magát mindenén. Gyerekek előzték meg jártában, nők tekintete kísérte, látta a Vörös árbochoz címzett kisvendéglőt, ismerte is, de nem tért be, pedig csalogatta a levegőben terjengő illat, a boroscsapoké meg a szárított sajté. Voltaképpen nincs is olyan dolog az életben — tűnődött —, ami teljesen ismeretlen. Jó az ilyen felülről gondolat. Egyszeriben megváltozik tőle minden. A három börtönév csakúgy, mint az azt megelőző élete, messze elmaradt mögötte. Most csak azt tudta, hogy látnia kell Marisát, és ha ideig-óráig is, de nála kell meghúzódnia. Eperfa árnyékában szamarát

pihentető környékbeli parasztember üdögélt. Štular már rég nem elegetett csak úgy taláalomra szóba, most kedve szottyant rá, és odaszólt a parasztnak:

— No mi jó újságot tud?

Az csak motyogott, de Štefan megértette:

— Éppenséggel semmit...

— Semmit?

Hogy rá meredt, a paraszt szemében kérlelhetetlen derűvel csillant meg az ég.

— Semmit — mondta —, nézzen a napra! Rohadt az is...

Štefan odébbállt. A kövesút hamarosan porba vezett a lába alatt. A gyalogösvényt alacsony fal választotta el a parti sziklástól. A gáton akadt meg a szeme, amit tavaly építettek, hogy megfossza a tájat, ezt a furcsa zsákutcáféleséget természetes jellegétől és lagúna nevéől. Akkor ismerte meg Marisát. Most kínosan érezte magát, hogy poros a cipője, akkor viszont nem zavarta a piszkos rabruha, sem a kopaszra nyírt feje. Árnyékok zuhantak át az úton. Még fönn volt a nap.

Ciprusfák árnyéka. Az út valamelyest a temetőbe vezető utakra emlékeztette. Az ilyen gondolat zavarba hozhatja az embert: senki sem süket eléggé a halálra révesztő szavakra, a jelek meg még beszédesebben szólnak. A kövesúttal együtt mintha az emberek is eltűntek volna: sehol egy lélek messze a vidéken, s a szélcsendben szinte érthetően dúdolta andalító dalát a szelíden morajló tenger. Alig is gondolt arra, vajon megismeri-e majd Marisa a három találkozás után, ami nem is mondható találkozásnak, és annak már egy teljes esztendeje.

Az öböl csücske hegyes nyelvként meredt a szárazföldre; ott valahol van Marisa háza. Kukoricaföld és jókora szőlőültetvény övezte. Közélen még három épület guggol, s az egész együtt azt a benyomást kelti az emberben, mintha valahol a világ végén függne a tájék. Karókra terített halászhalók, s a parti homokot pókhálós árnyékkal tarkítja a nap. Nagy esővízes hordó. Megmagyarázhatatlan hiúságból — mert igazán nem az a típusú férfi — megnedvesítette a haját, és megfésülködött. S amint megfordult, azt az utat pillantotta meg, amelyet fegyenc társaival nemegyszer megtett, most azonban úgy tetszett neki, hogy az nagyon régen volt és csak az asszony maradt meg emlékezetében, holott a jelen pillanatot eltéphetetlen szál fűzte a múlthoz. Bízott a pillanatban. Túl sokat látott és tapasztalt, semhogy bízhatna a dolgok tartóságában, az elsuhant pillanatok értékében. Tudta: nincs megállás. Látta is már a fehérre meszelt, földszintes, hosszú házat. A zsalus ablakokat. Balra pajta, lejjebb, a meredek part alján három csónak pihen a vízen. Mindez élesen rajzolódik elébe, pedig párás a levegő. Felfülett: a toronyóra ver; a hang is homályos, állapította meg magában, mint a lenyugvó nap.

Megállt a lugas alatt, s egyszerre mintha nem akaródzna beljebb, pedig e pillanatig itt a zöld árnyékban aligha ismert volna akadályt, ami útját állhatta volna. Szinte gépiesen cselekedett. És most kérdésre készíti az útját szegő árnyék: Mit művelsz? És miért? Mi lesz ennek a vége...? Időbe telt; amíg felülkerekedett benne végül is a kalandor. Tudta, hibát követne el, ha visszahökölne. Bekiáltott hát:

— Marisa!

Ismerte a vidék szokásait, biztosra vette, hogy otthon van valaki.

— Marisa!

Hangja a lagúna fölé ért, s ott beleveszett a ködpárába, mint a torony-órái is az imént. Mikor teljesen eltűnt, még siketebbnek tetszett a magány, szinte feneketlenek, a tenger meg morajlott, ahogy a csend szokott zúgni a rémült ember fülében. Ekkor szeme fölé kapott tenyérrel megjelent az asszony. Megrezent: egészen más volt, mint az emlékezetbeli képe; merőben más, mint akit magában hordott, és mivel egyedül voltak a lakatlan föld pereméhez, a világ végéhez hasonló tájékon, a mozdulatlan napban, hirtelen úgy rémlett neki, mintha az ősidőkből toppant volna elé — azonmód természetesen, szinte mérhetetlen nagyságban, valami sajátosan sötét, ünnepélyes és veszélyes szépség fénykörében — az ő kisiklott, elzilált életét viszont a lemondás, a megadás kényszerű mosolya burkolja, az asszony meg maga a megtestesült rendíthetlenség. Zavarban volt. Emlék merült fel benne: a színhelyé, ahol a gátat rakták a régi kikötőnél, kora ősszel, s az asszony nap mint nap elhaladt mellettük, míg végül egy napon aztán megszólította.

— Eljöttem... — mondta most, de nem moccant, lépésnyit sem mozdult. Úgy meredt az asszonyra, mintha sóváran azt a villanást kutatná fürkésző tekintetében, ami első találkozásakor lenyűgözte. Akkor — talán az ősz folytán — roppant világos volt minden. Nem történt semmi, és mégis kellemes volt. Megszólította, az őr háta mögött, majd később még két vagy három ízben, amint a gát túlsó oldalán elhaladt; csak annyit jegyzett meg, hogy szép, mert csinosnak vélte, kérlelte, árulja el a nevét, és amint nézett utána, mint távolodik az öböl csücske felé a puha őszi árnyékban, szelídnek, szinte áttetsző jelenségnek érezte. Most merőben más. Nem tudott magára találni, pedig olyan férfi hírében állt, akit nemigen hoznak zavarba az ilyen dolgok. Tudta, hogy ő az, mégis különös volt.

— Eljöttem...

Az asszony, még mindig szeme fölé tartott tenyérrel, csak állt a küszöbön. Amint megtűzte a lugason átszüremlő napsugár, a fény bársonyosan puha, imbolygó hamis volta mit sem változtatott a benyomáson: a jelenségből sugárzó rendíthetetlen nyugalom ünnepélyességén.

— És...? — kérdezte az asszony.

— Kiengedtek. Ma...

Amint az ajtófélfának dőlt, testének idomai tisztán kirajzolódtak a ruha alatt. Harmincéves lehet, állapította meg magában. Szébb, mint ahogy az emlékezetemben élt. Pazarabb, noha másé.

— Mit óhajtana?

Nem habozott; zavara alól a kalandor szólalt:

— Téged.

— Az bajos lesz... — mondta az asszony mélyről bontakozó hangon.

— Megkaplak!

Egyetlen vonás sem rezgett az asszony arcán: S amint felvonta pilláit, szeme megcsillant a fényben.

— Soknak belétört már abba a foga, pedig ugyancsak makacsok voltak, és egy ikon előtt imádkoztak velem.

— Akkor is megkaplak!

— Gondolja?

— Tudom. Neim hiába emésztett utánad a vágy... odabent...

Nem átallott füllenteni. Közelebb lépett. Alig két lépésre álltak egymástól, s a fülledt szőlőlomb átható szagán át is sejtette az enyhén izzadt

női test illatát, és érezte, ha nem fogja faképnél hagyni, hisz fölényében bizva szinte ég a kihívás csillapíthatatlan vágyától.

— Nem kenyerem az engedékenység — fűzte hozzá a férfi.

Az asszony elmosolyodott.

— És hogy hívják ezt az elszánt lovagot?

Kissé zavarba jött: ez váratlanul érte. Lesütötte szemét. Nem szokta meg ilyen dolgokban a kudarcot. Különös, kissé sötét önérzete hirtelen megereszkedett, s már mozdult is benne a vágy, hogy sarkon fordul és visszamegy a városba, végképp letesz erről a bizarr szándékról, amit újabb barangolása kezdetén tökélt el magában. Jobb lett volna, ha szürke és mozdulatlan marad minden, mint amilyen korábban volt.

— Meg se ismeresz? — kérdezte.

— Nem.

Füstbe ment valahogy minden kezdeményezés, érezte, szavai légüres térbe hullanak. Elmosolyodott, mintegy tréfára fordítván a dolgot. Bár érezte, dermedtek a vonásai.

— Nyilván arra születtem, hogy mindenütt csak mélytánytalanság érjen... Fel sem ismernek... Ki mondta neked, hogy szép vagy?

— Sokan.

— És ki még?

— Maga...?

— Még mindig szép vagy. Csak másképpen... Asszony, hisz foggal téptem miattad a szalmazsákot, ha csak rád gondoltam...

Marisa legyintett; mosolya nyugodt volt, sőt fölényes.

— Komédia!

— Nem emlékszel már rám?... Pedig hogy bíztam ebben a pillanatban, csüggtem rajta... És amint kiengedtek, jöttem, egyenesen ide.

— Miért?

— Hogy nálad maradjak.

— Csakugyan...?

— Magam vagyok...

— Én nem.

Úgy meredt rá, mintha nem hinné.

— Befogadsz!

— Talán mondana valami közelebbit mégis...

— Egy évvel ezelőtt ott haladtál el a gát mentén, ahol mi, fegyencek dolgoztunk. Akkor mondtam azt neked, hogy szép vagy. S te megkérdezted: „És mi még?” Mire én azt feleltem: „És az enyém!” Elhaladtál. Akkor törékenyebbnek láttalak. Kecsesebbnek. Becsapott a szemem, úgy látszik. Most még szebb vagy...

Különös ragyogás tűnt fel az asszony szemében: látszott, ha lassan is, de felismeri, miután mint aki eltöpreng, ajkára tette az ujját. A férfi közelebb lépett valamelyest, s amint az asszony is közeledett, láthatta arcán a verejték gyöngyét. Messze felbűgött egy hajókürt. Iszonyú vágy támadt benne, hogy magához vonja, de valami kifürkészhetetlenül szokatlan félelem gátolta meg szándékában. Vére lánggra lobbant. Rekkenő volt a hőség. Sárgába hajlott a nap a naplementétől, seholy fuvallatnyi szellő. A kürt elnémult. Érezte, szólania kell, még és még, mert bár nyilvánvaló, hogy felismerte, az asszony egy szóval sem árulja el.

— Három évig raboskodtam. Ez bizony nem kis idő... És egész idő alatt csak te lebegtél a szemem előtt. Most nem bírom el az egyedülletet.

Pokolian kínos, de egyszerűen képtelen volnék egyedül lenni; ez van... Nem. Itt kell maradnom nálad. Nos, emlékszel rám?

Mereven fürkészte.

— Azt hiszem, igen.

— Hazudsz!

— Miért?

— Hazudsz! Ismersz, nagyon is ismersz, pontosan tudod, hogy ki vagyok. Nem szerelsz le. Túl sokat láttam, túl sok viszontagságban volt részem, semhogy egykönnyen tágítsak...

Hogy legyűrje magában a nyomasztó keserőséget, elkapta és magához vonta, de oly hevesen, oly szilajon, hogy ujjait pillanaton belül sütötte a forró bőr s testét az engedékenyen hajló derék érintése, de lendült a kar, villant a kéz, és éles fájdalom nyilallt az arcába a csontig eresztett női körmök nyomán. Elengedte, egy mosoly kíséretében: a fájdalom mintegy találkozás volt a már-már elfelejtett étellel, s most oly élethűen látta magát, mint már nagyon régen, az alattomos, villanó s egyszersmind roppant tudatos mozdulatban rádöbbsent valamire, amit a tulajdon természetéből ismert és becsült. Érezte ziháló szuszogását, Marisa viszont ugyanúgy lélegzik, mint korábban is. Letörülte arcáról a vért.

Úgy...? — mondta — macska vagy, karmolsz. Ez tetszik nekem. Magam is macskatermészet vagyok. Elhiheted. Ezzel azonban korántsem mondtuk ki az utolsó szót.

— Miféle emberekkel volt neked dolgod?

Alig vette észre, hogy egyszerűen tegezi, oly természetesnek érezte, mintha nem is történhetnék másként, túl a látongó szakadékon, már magára talált, visszanyerte önbizalmát, biztonságát, annak ellenére, hogy a nap és a tájék kísértetiesen magánosnak hatott, szinte balsejtelmes a maga világ- és életvégi voltában a felhős nap patakozó fényében, a lagúna belehelt tükrében, amely fölött gyerekleheletnyi fuvallat sem lengett. Még egyszer közölte, hogy nála marad, mert kívánja. Többet beszélt, mint máskor szokott. Az asszony nyugtalanító nyugalommal fürkészte.

— Csak úgy itt maradnál, mi?

— Itt én!

— Ha bolondokházából jönnél és nem börtönből, még meg is érteném.

— Beszélj!

— Várj csak! — kapta fel hirtelen a fejét — hallgass!

Követte a pillantását. A szomszéd ház sarkán, vállra vetett evezővel, egy férfi jelent meg. Zömök, járása szinte természetellenes, amint csuszszanó, hosszú léptekkel közeledett. Látszott rajta, hogy mindent látott: tekintete az asszonyra tapadt, s el sem engedte többé. Az izzadt test nagy erejű férfira vallott. Marisa kissé hátradőlt. Štular szeme a jövevényen. Belső hang sugalmazta e találkozás fontosságát, de különben is szívesen bocsátkozott ilyen kockázatba, amelyet ez az alkalom ígért. Amint odaért hozzájuk, evezőjét nekitámasztotta a lugas oszlopának, majd könnyed mozdulattal megtörülte gyöngyöző homlokát. Nagy csend, csak az öböl túlsó partjáról hallatszott egy hívó kiáltás, mint fészketlen madár, tévelygett a panaszos hang a víz fölött.

— Megjöttél?

Már-már meg is szólalt volna, de hogy Marisa kissé lehunyta pilláit, Štular amolyan intő, vagy tiltó jelnek vélte, és nem szólt.

— Mario... — csendült halkán az asszony hangja — ez az ember

most jött a börtönből. Itt maradna nálunk. Amíg túl nem lesz az első nehézségen. Nincs senkije.

Egy izom sem rándult a tagbaszakadt testen. Szemét lesütötte, mintha döntésen töprengene. Marisa törte meg a csendet:

— A férjem...

A zömök férfi meglepően nyápic, rekedt hangon érdeklődött:

— Mennyit...?

Nem kapcsolt azonnal.

— Hogyan?

De amint kezet nyújtott, a volt fegyencnek, az már válaszolt is:

— Három évet.

— Három év... az sok — mondta a másik egyszerűen. Majd habozás nélkül fogta a bőröndöt, és elindult vele a bejárat felé. A küszöbről visszapillantott, el a vállak fölött. Alacsonyabb volt, mint az asszony.

— Kerüljön beljebb! — mondta erőlesen.

A lakás tágasabb volt, mint amilyennek gondolta. Míg szeme meg nem szokta a félhomályt, nehezen vehette ki a tárgyakat. Hamuszagot érzett, ki nem állhatta ezt a szagot. Mindaz, amit látott, ismeretlen és roppant idegen volt neki. Három öreg szekrény borította a falat, egyiken ébresztőóra ketyegett, a mennyezet alatt kalitka, tengelicével. A férfi helytel kínálta, s maga is leült. Marisa, aki utánuk lépett be, nem ült le. Üveg bort, korong sajtot és kenyeret hozott, nekidőlt a szekrénynek, s nyugodt tekintettel kémlelte a két férfit; még hallgattak, bár Štefan úgy vélte, meg kellene szólalni, hogy véget vessenek a feszültségnek, ami mind fokozódott a csenddel. Mario kimérten szelte a kenyeret, teljesen átadva magát a dolgának. Olyan volt, mintha félne a szótól. Végül aztán megszólalt:

— Itt ugyan nem lesz magának valami kellemes... — jegyezte meg. Semmi jel nem vallott arra, hogy furcsállja az idegen betoppanását a házába. Štefan megkönnyebbülten lélegzett fel, és érezte, mint tér vissza lába alá a csönd által kicsusszantott talaj. Sietett is megjegyezni, hogy jól van, ahogy van, nehezebb dolgokat is kibírt...

— No és — kérdezte a házigazda — mi volt?

— Mármint hogy miért... ültem?

Mario bölintott. Štefant kínos érzés fogta el, felnevetett, de lehangolta a nevetés; erőltetett volt.

— Ügyletek — mondta —, ügyletek, barátom... Sok minden összejött, túl sok nő és túl sok pénz, előttem...

Nemcsak magát mentette a csávából, úgy vélte, ki kell húznia a férjet meg az asszonyt is, aki mozdulatlanul állt mellettük, vállát a nagy szekrénynek döntve, le sem vette róla a szemét; mintha vadidegen világból nézné, úgy érezte. Maga sem értette, miért beszél olyan tüzetesen mindenről, a saját természetéről, a sikkasztásról a vállalatnál, ahol igazgató volt, az elvesztett idő fölötti sajnálkozásról, s a végén még Marjanáról is. Megint felnevetett, és megint mesterkéltén, amint elővette a levelét, hogy felolvassa.

— Fölösleges!

Az alkony maradék sugara szüremlett át a lebocsátott zsalu résein s a félhomályban derengő fény elegendő volt ahhoz, hogy megvilágítsa a férfi vonásait. Aránytalan arc, bal képe kissé táskásnak látszik, szinte lóg a jobbhoz képest. Korántsem rokonszenves arc, inkább visszataszító.

Szemében, mely folyton mérlegelt és kémlelt a zöld csillogásával, valami nem mindennapi bujkált: tapasztalattal vegyes fáradt felismerés. Nem volt lényeges megfejtene minden rejtelmét, és mégis izgatta ez az arc. Tudatában szinte magától nyílt meg egy ajtó, s amint benézett rajta a sötétbe, imbolygó visszfények bozsogtak fel lelki szemei előtt. Mintha látta volna már valamikor ezt az arcot, villant át az agyán, de nyomban el is vetette ezt a gondolatot. A levelet visszacsúsztatta a zsebébe. Szeme csücskéből látta: Marisa megmozdul és mosolyog.

— Ha nem óhajtja...

Zokon vette az elutasítást; félt a hallgatástól. Marisa kivitte a sajtot és a kenyeret, és amikor visszajött, közéjük ült. Štular folyton érezte magán a tekintetét, s ez enyhítette valamelyest a szorongását; jobban érezte magát.

— Kigyúltak már a kikötőben a lámpák — mondta Mario. — Ideje...

— Éjszakai halászat?

— Igen. Nekem nincs bárkám. Csak csónakom van odalent. Másokkal megyek.

— Nem lehet kellemes az igazodás...

— Hát nem.

— És szereti... ezt a munkát...?

— Módjával...

Ismét elhallgattak. Közeledett az éjszaka, széles árnyékát már a nyitott ajtó elé vetítette a kékbe hajló lugas árnyékában. Szél kerekedett. Zizzent a lugas lombja, s a szél magával vitte a borongó hangulatot, de csak egy pillanatra, mert hamarosan elült. Nem látták már egymást. Marisa lámpát gyújtott.

— Ez volt a nap legnehezebb szaka...

Mario rámeredt a lámpafényen át.

— Odabent?

— Ha ugyan meg nem szokta az ember...

— És maga megszokta?

— Meg, barátom.

Nem volt kedve hosszú lére eresztetni, igyekezett rövid lenni. Elmondta.

— Az semmi. Engem, úgy látszik, erre szemelt ki a sors... Volt már nekem részem hasonlíthatatlanul rosszabb élményekben is...

— Hol?

Mario ránézett.

Két német büntetőtábor nevét említette, és látta magát, minthogy ha régholt öccsét vagy barátját látná életre kelten a szokatlanul furcsa zöld világításban, és mintha olyan élőszóval fordulna hozzá mind a kettő, amilyenre maga már képtelen, szomorú és mégis kemény szóval, ami merőben más, mint az emberek beszéde, akik az utóbbi időben vésődtek emlékezetébe. Meglehetősen részletesen beszélt. Nem is értette, mi készíti erre, nyilván e találkozás szokatlansága, talán a vágy, hogy érzelmeiket keltsen a vele szemközt ülő nőben. A két tábor neve hallatára Mario letette a poharat, és áthajolt az asztalon. Tekintete nyugtalanul verdeste az arcát. Majd félénken megkérdezte megint:

— Hol?

Elmondta.

— Miért érdekli ez úgy?

A táskás arcon megrezzent egy vonás a járomcsont fölött. Mintha mon-

dani akarna valamit, szóra is nyílt a szája, de váratlanul lesütötte a szemét és legyintett. S mint aki szórakozni igyekszik, vagy hogy összeszedje a gondolatait, csipegetni kezdte a morzsát, és maga elé bámult. Marisa felállt, az ablakhoz lépett, és kitérte a zsalut. Már csillagos volt az ég. Nem tudta mire vélni a viselkedésüket, de valami azt súgta neki, hogy ne is puhatolózzék, bízva a csendre a szót. A közējük dermedt csöndre.

— Csak úgy kérdeztem... — mondta Mario, és fölállt — no de menem kell... Úgy látom, jó halászat lesz ma éjszaka.

S indult is az ajtó felé, de megállt, s amint megfordult, még zömökebbnek tetszett mint korábban. Štular is fölállt, s vizonozta a tekintetet; az asszony rendületlen nyugalommal figyelte a kutató két férfiszem közt bonyolultan zajló rossz játékot.

— Hogyhogy azt nem kérdi, miért nem hotelban szálltam meg a városban? — mondta Štular.

S elnevette magát. Nyilván merő kihívásképpen. Vagy talán a tábor felidézése nyomán támadt fájdalom tört ki a nevetésében. Talán a feszültséget akarta vele enyhíteni. Vagy talán a sugalmazás váltotta ki, mely félreérthetetlenül rosszalotta az egészset. Nem tudta felderíteni. Másként történt.

— Ilyen helyzetben — szólalt meg csendesen Mario — nem szereti az ember, ha sokan veszik körül. Előbb egy embert kell megszoknia. Tudom. Nálunk azonban nem lesz kellemes... Az emberek itt könnyen bűnük adják magukat... Jó éjszakát.

Marisa vele ment. A nyitott ajtón át látta, amint férjéhez simul, de az elhúzódik tőle. Csak egy darabig kísérte. A csillagok gyér világánál tisztán láthatta alakjukat. Az asszony a természetesebb, a férfi vállassága azonban erőre vall. A küszöbíg ment, és fölnevezett az égre. Az esti ködpára homályló báránnyelhomályzóttá sűrűlt, s az ibolyaszín láncolat közt mint megannyi téveteg lepkeraj lebegtek a csillagok. Nem érezni szelet, a hullámverés mégis egyre hallhatóbb. Nagy messze csupán a halászcsonakok siklása sejteti, meddig terjed a horizont vonala. Jelentkezni kezdtek az állatok. Szomorú macska bandukolt az úton. Épp csak belesett a világosságra, és ment tovább. Időnként meg-megcsillant a tenger tükre, s a villanó zöld derengés mintha rosszat sejtetne. Valami elnehezedett benne, érezte is, de nem tehetett semmit a lehangoaltság ellen. Dűnnyögött valamit maga elé, ahogy a magános emberek szoktak. Szíve táján nőttön nőtt a kő. Mély szomorúság ülte meg a tájéket, s aki a mélyére látott és érezte, mint enyészik el minden szép lassan a csillagos ég boltozatától, a felhőktől a pajta mögé bújt macskáig, az szükségképpen lehangozódik ettől a személytelen szomorúságtól, amely óhatatlanul átszívárog belé. Nem tudta, miért olyan, amilyen, de olyan érzelmek bolydultak fel benne, amiket mindig is került. Rádöbbsent élete haszontalanságára és sekélységére. Ez nem volt számára új. Ismerte magát. Nem hunyt szemet a tükkörképe előtt. Ilyen volt. Elszakadt az emberektől, s voltak pillanatai, amikor jólesett neki ez az elkülönülés. Úgy vélte, nincs szüksége senkire. Ebben a pillanatban azonban, az idegen ház küszöbén, amikor érthetetlen szóval suttogtatja és sóhajtoztatja feléd a dolgait és jelenségeit a természet, mint ahogy a börtönben is, ha falra tapasztod a füled, hogy kapcsolatot teremtenél a szomszédoddal, ebben a pillanatban úgy érezte: hazugság, roppant nagy hazugság, éktelen nagy hazugság rejlik az ő céltalan, kaján nyugalma mögött. A semmi. Nem látta tőle a holnapot. A világ

végtelenül nagy és üres, és ha nekibotorkálsz valaminek, az tompán kong az érintésetől, s az emberek ismeretlen nyelven szólnak. Kő feküdt a lelkén. Marisa meg már közeledett. S amint a lugas elől még egyszer visszanezelt, megtűzte a lámpafény sugara. Szépsége az esti világításnál még pazarabb, mint a nappalinál, gondolta. És vágyódás vegyült a szorongással vegyes bánatába. Nem szeretett várni, megszokta a gyors cselekvést, túl kevésbé becsülte az életet, semhogy tétovázzék. És e pillanatban az merült fel benne, hogy jobb, ha fogja a bőröndöt és elmegy. Mindegy, hogy hova. Magányba, vagy ahol nagyon sok az ember, nagyon sok az olyan ember, aki egyáltalán nem számít neki semmit. Marisa odaért. Merőn a szemébe nézett, de semmi változást nem észlelt benne. Vagy talán mégis? A kacér kajánság nyoma...

— Furcsa ember vagy te — szólalt meg az asszony.

Bólintott.

— Hát igen... az élet...

— Kivívtad, amit akartál. Nem hittem, hogy sikerülni fog. Nem is tudom, mi ütött belém... Nemigen találkoztam még ilyen emberrel, aki mindenen átgázol. Ez... bizonyos vonatkozásban talán tetszik is nekem...

Elnémulása töredéke volt csupán a játéknak. Most teljesen kitérülkötött. Lekapta róla a szemét; szórakozottan nézte a csillagos eget, s hallgatta a szelíd hullámverést. S amint erejét veszítette, úgy bontakozott ki benne a szorongás, úgy nehezült el szíve táján a kő.

— Kissé helytelenítem is. Hisz alig tudok magáról valamit...

Amint elhaladt mellette, tekintete merő csodálkozás volt. Az asztalnál megállt.

— Nos?

— Semmit sem tudtam magáról...

Nem vette észre, hogy magázza, pedig korábban, az első perctől fogva tegezte. Az asszony arca rézsínűnek tetszett a lámpafényben, kezén csillogott a fény.

— Akkor hát nem maradsz?

Míg közelebb lépett, a nőkre gondolt, akiket elhagyott, és Marjanára, aki őt hagyta el, és lelketlen játéknak vélte az egészet, amin nem nyerhet, de nem is veszíthet az ember, ha csak annak a percnak él, különös módon felpezsdülve az önismerettel vegyes mélabútól.

— Falusi vagy?

— Nem — mondta Marisa. — Városi. Miért?

— Csak úgy... De te is furcsa vagy ám.

— Tudom.

— És szép.

— Montad már. Csak annyit mondtam neki, hogy nincs senkid..

Furcsa...

— Nincs is. Valóban nincs.

— Feleséged?... Különben... mindegy.

— Meggondolta a dolgot. A nők nem szívesen várnak a fegyencre. Lehet, hogy nem is szerettem különösebben, és hamarosan kigyógyult belőlem. Ihatnám.

Marisa töltött neki. Leült. S amikor megjegyezte, hogy milyen csodálatos, de félelmetes is ez az éjszaka, látta, az asszony nem értette meg a

célzást.Csak bámult, mintha kutatna rajta valamit, tekintete szinte puhatolózon csapongott az arcán, mintha kérdezni szeretne valamit.

— Hasonlítasz az apámra.

— Csak azt ne...!

— Mért?

— Nagyon züllött alak vagyok, Marisa. Az egyetlen hasznos, ami még vár, az, hidd el, a végem. Roppant züllött vagyok...

— Ő is az volt.

Szerne, látta, felcsillant. Megfogta a kezét. Harmatos volt a verejtéktől. Rég nem tartott női kezét a kezében. Arcához emelte, és eltakarta vele a szemét.

Az asszony megremegett, csaknem észlelhetetlenül. Közelebb hajolt. érintette is felsőtestével. Mintha meglepte volna ez a mozdulat. Azt mondta: nem fog kívánni semmit. Ismeri. Jól ismeri. Magánya éppolyan. mint az övé. S amint átfogta a megadásra kész csípőt, s arcát az ölébe fúrta, a sugárzó melegből érezte: nemcsak a magányuk, azonos a vágyakozás is, amellyel egymást kutatják. Ismerte ezt a kettőst: kölcsönösen ragaszkodnak egymáshoz, mint rémült gyermekek, övé az asszonyölbe lihegve suttog, amazé egyre álmodozóbb és súlyosabb szavakban tobzódik. Messze vannak roppant a világtól: boldogság, remény, múlt és hajnal, és merőben holnap nélkül. Marisa kibontakozott lassan az öléből, felkapta a lámpát, és hátraszólt:

— Maradj... csak egy pillanat...

S már el is tűnt a szekrény melletti ajtón. Gyér világosság szűrődött át hozzá, odaát árnyék lengett a falon. Marisáé. Felhajtott még egy pohár bort. Így is képzelte a fejleményeket, gondolta. Mindig is így volt, és szinte elmaradhatatlanul jelentkezett, mint mindig, a szomorúság. Azon tűnődött: vajon nem mélyebb és végzetesebb-e ez, a ma éjszakai, mint az eddigié voltak. Nem tisztázhatta magában. Hang szólította:

— Gyere be!

Átlépte a küszöböt, s becsukta maga után az ajtót. Sárga világosság árasztotta el a kis helyiséget, mélyek, melegek voltak benne az árnyékok. Az ablakon vörös függöny. Amint rápillantott, Marisa épp a ruháját gombolgatta, elfordított fejfel. Nem lépett hozzá. Elmosolyodott; látta, arca lángban ég, s felső ajka fölött gyöngyöz a bőre.

— Rám se fogsz nézni? — kérdezte.

Röpke pillantást vetett rá, de nem szólt. A férfi összeresztett; megrendült: erre igazán nem számított, hogy ezt a rendíthetetlen nyugalmú, öntudatos nőt ilyen félenknek lássa, mint egy hajadont, aki először készül férfival ágyba.

— Nos?

Csak ennyit kért. Valami gátolta, hogy közelebb lépjen. Szinte szomorú megadással gombolgatta a ruháját. Ujjai remegtek.

— Nem kívánod?

Nem válaszolt. Ledobva utolsó csöpp göncét is, kissé oldalt billentett fejfel, lehuny pillákkal állt előtte. Merőben új volt számára, és szebb, mint képzelte.

— Tacsuló!

Lassan odament és befeküdt, csak úgy vaktába, mellé, esetlenül, minden kacérkodás nélkül, kezét arcához kapta, mint aki ütéstől védekezik.

Az ágyra vetülő sugárban még melegebb és élénkebb volt testének hmvassága. Reszketett.

— Fújd el.

A férfi elfújta a lámpát.

Az első pillanatokban csaknem merevnek érezte a keze alatt. A foga vacogott, hallotta, és érezte, oly erősen tapad az ágyhoz, mintha bele akarna merülni, mintha menekülni szeretne, hallotta gyorsult lélegzését is, és ekkor egy kófic kis szót ejtett ki a száján, idegen nyelv édes kis beceszavát, amit ha nem is értünk, akkor is vigasztaló és feledtető. Marisa keze abban a pillanatban leoldódott arcáról, és görcsösen átkarolta.

— Kívánlak! Kívánlak! — suttogta.

— Bújj ide — mondta a férfi.

Mint oktalan kis állat, úgy simult a karjába. Az ablak alatt az éj még mélyebb hallgatásba merült, a tenger morajlása is elhalt.

A felismerés partján, az időtlen fényben, mely valószínűleg a jó és rossz szemekből sugárik, ha egy pillanatra felfülelünk és odafigyelünk, feltűnik rögtön egy sík és rajta szórványosan a tiszta, mondhatni végső dolgok, a végképp meghatározottak; valahol e parton van az előhomok helye, a süppedékes talajé, mely bizonytalanná teszi keménynek szánt lépteinket, mert rajta minden biztonság (minek ámítsuk magunkat?) a maga ellentétére fordul, fájdalmakká a zavar miatt, és ezek a fájdalmak fájóbbak a kanyaron túli halál első lépteinél. Telnek a percek. Felébredtek a sirályok. Sikonganak az öböl fölött. Árad és apad a mámor, s az embernek nem mindegy, hogy hova sodorja, hogyan és miért. Olyan volt, mint mindig, s a férfi mégis úgy érezte, hogy megváltozott. Hanyatt fekve hevert, s igyekezett megfejteni a térség és saját teste méreteit. Érezte, mint könyököl fel mellette Marisa, majd fölé hajol. Marjana is így hajolt fölé, de az csupa aggodás volt, azt hitte, megmentheti. Vagy netán meg is válthatja. Itt, ebben a pillanatban, más volt. Vannak dolgok, amik arra készítetnek, hogy megtorpanj és úgy fogadd a jelen pillanatot, mint ajándékot, amit nem hagysz majd el útszéli sövényen. Sejtette, Marisa most a vonásait szeretné látni a sötétben, érezte is lehetét az arcán. Kinyújtotta a karját.

— Hogy érzed magad?

Csak a homlokát érezte, amint a mellére alél, hallgatott. Majd hirtelen sóhajjal vegyes dűnnyögésben tört ki:

— Jól, jól, jól, jól.

— Látlak.

— Én is téged.

— Nem fogsz elfelejteni?

Elhúzódott tőle, de a következő pillanatban már ismét vállán érezte a keblét, és mintha valami nedves érintené az ajkát, enyhén, inkább félenken, mint fáradtan. Mozdulatlanul feküdt, tudta, nem szabad játszania. A megszokott ügyesség esetleg kockázatos. Marisa suttogott valamit; félelem fogta el, hogy válaszolnia kell, valami határozottat mondanía ebben a lebegtető pillanatban.

— Te sírsz?

— Nem. Nem sírok.

— A sirályok visonganak...

Álomból ocsúdtak... Nem felejtelek el... soha... el kell felejtenem? ... Mondd! Ne félj. Mondj el mindent. Az utolsó is ez az első csók...?

Lehet, hogy így a jó... Mit várjak még? Itt vagy a karomban. Most még öllelek. S ez olyan jó!... Olyan jó... Olyan jó... Olyan jó. Nem értesz, tudom. Mikor mégy el?

— Nem tudom.

— De ugye idejében szólsz majd?

Elhallgattak. A férfi tekintete a térséget méregette, mintha fel akarná deríteni a méreteit, a határait, és közben mintha visszanyerte volna egyensúlyát, egy egészséges érzésben, a keserű önrzlet ellenében, amely mindeddig kísérte életében.

— Más vagy, mint amilyennek délután láttalak... — mondta. — Hasonlatosabb talán ahhoz, amilyennek a gátnál láttalak...

— Változom.

— Csak erről ne...

— Jó.

— Bocsáss meg.

Ujjait játékosan a hajába túrta, így becézgette. Igyekezett lecsillapodni. Figyelte a gyér derengést a felborzolt frizurán, és közben azon ábrándozott, hogy egy teljesen más méretű világban leledzik, mintegy az élet túlsó oldalán, és csak a mellette heverő test menti át ebbe az ábrándozásba: kettesben mennek vizek partján, mozdulatlanok a halak a vízben, és őket bámulják, kettesben csipegetik ágakról a merev madarakat, a csőrükben rekedt madárszóval együtt, kettesben találkoznak az elhunyt asszonyokkal, akik hiába fáradoznak azon, hogy a végső három képmásról szóljanak, kettesben nézik az imbolygó felhőket, s azok képtelenek esőt bocsátani magukból, kettesben állnak egy ajtó előtt, és nem bírnak belépni, mert valaki kacag. És foszlik a lepel az álombeli táj és a szenvedély, az imént kizajló gyengédség között. Talán ez a szerelem. Képtelen volt maga fölé emelkedni, hogy tükörképét lássa.

— Kérdezz! — szólt parancsoló hangon. — Csak kérdezz. Szeretnék én is mondani valamit...

— Hadd hallom!

— Azt hiszem, szeretlek. Ez új az én életemben.

Marisa hallgatott. Talán nem akarta megtörni a pillanat varázsát. És mintha halkabban is lélegezne, gondolta magában. Elmosolyodott.

— Csakugyan nagyon megváltoztál... Bizonyára én is...

— De a legjobban ő.

Érdesen zuhantak közéjük e szavak, majd olyanformán, mintha szükségképpen kellene szétzúzni a bódulatot, testközelbe idézván a harmadikat.

— Ő? ... Mario? ...

— Igen.

— Hogyhogy?

— Nem találtál volna itt, ha úgy meg nem változik, ahogy megváltozott.

— Nem értlek... Hát nem helybeliek vagytok?

— Nem.

Elnémult, mintha bántaná valami, de mert görcsösen ragaszkodott a pillanathoz, s attól tartott, hogy kizökken belőle, keze ösztönösen a férfi arcára tévedt, majd gyöngéden siklott végig a testén.

— Most már talán nem is fontos... Hisz itt vagy! ... Te... te... Most... és talán még...

— Mondd csak!

— Valamit nem mondott el neked. Én sem. Nem tudom, mért hallgatta el. Az ember maga van, és nem enged magához senkit közel. Lehet, hogy így védekezik. Merő önvédelem... Ő is volt táborban.

— Igen? Ő?

— Igen. Három évig. Azelőtt városban éltünk. Én tisztviselő voltam a bíróságon, ő meg cipőboltban dolgozott. Amikor visszajött a láborból, nem ismertem rá. Úgy megváltozott. Este volt, tudtam, hogy ő az, és mégis olyan volt, mintha mást ölelnék; fáztam tőle, és csak úgy találmra beszélgettünk egymás oldalán.

— És korábban szeretted? ... Ismerem ezeket a dolgokat.

— Valószínű, hogy szerettem. Szerettem... Most ugyan nehéz volna megállapítanom. Azt mondta: „Marisa, én képtelen vagyok úgy élni, mint azelőtt. Én félek az emberektől.” Nem értettem. Emlékszem, remegett az ajka. Félt a válaszomtól. Nem szóltam semmit. Beállt halásznak, és itt vett házat, ebben a magányban.

— És te vele jöttél...

— Mikor először háltunk itt, ebben az ágyban, és felébredtem: az asztalnál ült. Nagyon távolinak éreztem. Mintha mező közepén ülne. Sütött a hold. Nyögött, és az asztallapot karistolta a körmeivel. Mikor szóltam neki és oda akartam menni, megrémült, és furcsa tekintettel, szinte szemrehányó szemekkel hátrált az ablak felé. Akkor éreztem először, milyen az, ha maga van az ember. És az éjszaka óta mindig így volt. Elfálsultam. Palástoltam a félelmemet. Az ember mégsem lehet szál egyedül a világon... Te csak tudod! Idegen lett számomra. Nem is közeledtünk egymáshoz. Soha. Talán gyűlöltem is. Szerinted meg tud lenni egyedül az ember? Te észre se vetted a mi magányunkat... de ha belelátsz is... te erősebb vagy...

Felkönyökölt:

— Korántsem. Te azért nem törödtél velem, mert nem erős... Vagy csak azt hiszed, hogy nem az...

— Az éjszaka óta mindig ugyanúgy volt. Sötét. Csupa rossz álmom. Egész a mai éjszakáig... Most itt vagy! És mással nem törődök. Csak ez a fontos. Hogy itt vagy. Mondd, visszatérnek még valaha azok a gyötrelmes álmok?... Mondd azt, hogy nem! Hisz mellettem vagy! Egészen közel, szinte egybeforrva...

A férfi kibontakozott a karjai közül, és odébb húzódott, majd amikor utánanyúlt, egészen az ágy szélére. Olyasmi történt vele, amit nem várt. Ott érte a sors töre, ahol még sebzetlen volt, ahol zsenge volt még a bőr. Léteznek valahol törvények, melyek ellen nem véthet az ember. A boldogság nem osztható, hiába is osztozkodnának rajta. Nem, számára igazán nem azt rendelte a sors, végképp nem azt, hogy kievickéljen a vigasztalan sötétségből: se tutaj, se gerenda, de még szalmaszál sincs sehol. Többé meg se kísérelt áthatolni tekintetével a sötéten, hogy lássa, ha elmosódottan is, a vonásait, szinte meggémberedett a belső borzongástól.

— Délután, mikor idejöttem, olyan voltál a szememben mint egy királynő... — mondta tünődve.

— Oldalt nézel...

— Igen, mert úgy érzem, nem volt rendjén...

— Mi nem volt rendjén?

— Ez. Ez az éjszaka.

Csak percek múlva szólalt meg:

— Miatta vagy miattad...?

— Mindkettőnk miatt, Marisa.

— Újabb örütség... főnről...? És ezt is el kell viselnem? És feltétlenül figyelembe kell vennem?

— Komolyan gondoltam.

— Tudom.

— Érted?

— Nem.

— Majd megérted, szükségképpen.

A középük zuhant csendet hosszú, elfojtott sóhaj törte meg:

— Jó. Jó. Jó.

Kikelt az ágyból. Majd mellé kúszott Marisa is, és ültek, csak ültek ott az ágy szélén, elveszetten és tehetetlenül, talán nevetségesen is, amint attól is óvakodtak, hogy véletlenül se érjen össze a könyökük vagy a lábuk. Marisa felvette az ingét, majd lassan a ruháját is. Az asztalhoz lépett, s meggyújtotta a lámpát. Fél karjával az asztalra dőlt. Elveszetten meredt maga elé. Most, hogy ismét lámpafényben látta, határozottan kínos döbbenettel állapította meg magában, hogy ugyanolyan, mint amilyenek délután látta. Nagy szemei árnyékoltak ugyan, de nyugodtak, amint fürkészi.

— Nem értem, mért mondtad ezt. Elhallgathattad volna. Nem változott volna semmi. Az embernek egyedül kell lennie. Egyedül kell maradnia.

— Én másra gondoltam.

— Mindegy...

— Vannak dolgok, amik köteleznek. A szerelem mellett.

Mást is mondott volna, de odakint léptek rémlettek fel az éjszakában. Lassan, kimérten közeledtek. Marisa felkapta a lámpát:

— Maradj itt!

Feltépte az ajtót, kilépett, s háttal behajtott.

Elállt a lélegzete a döbbenettől: most megtörténik az, ami egyként nehéz lesz neki is, meg nekik is, de kérlelhetetlenül meg fog történni, a sors elrendelése szerint, a sors pedig sohasem nyájas, hisz annyiszor kihívta már maga ellen. A léptek ekkor értek a ház elé. Tisztán látom — mondta magának. Aztán hallotta, amint Marisa kérdi:

— Nem voltál lent a tengeren?

— Nem.

— Te tudod... okosan tetted-e...

Most farkasszemet néznek egymással, gondolta, és némán vallatja önmagát mind a kettő: vajon miért? Még mindig nézik egymást. Az asszony meg se moccan, merően néz a szemébe. Ő a küszöbön áll, vállá félfától félfáig ér. És nézik egymást... Még mindig. Talán oda kellene mennem...?

— Eriggy ki, Marisa. Űlj ki a ház elé.

— Csak nem akarod...?

— Nem.

Látta, lelki szemeivel, amint elhaladnak egymás mellett, az asszony a lugas alá, ő az asztal felé menet. Majd bort tölt. A véletlen úgy hozta, hogy a lelkükbe lát, vagy legalábbis úgy vélte, hogy igen. Magával viszont nem tud mit kezdeni. Végül szólította. Szíve megdermedt.

— Megyek! — szolt ki, és habozva indult az ablak felé, elvonta a függönyt, és kinézett az éjszakába, mintha térképen keresne utat. Miféle utat? Vagy tévedek talán? ... Hamarjában sok minden megvilágosodott benne. Nemigen szokta meg az értelemnél erősebb érzelmeket. Még magán érezte Marisa bársonyos érintését. Ez a nő, akivel néhány órára összefeküdt, *mindene* lett egyszeriben az életének, és osztatlannak érezte, és nem tudta elvonatkoztatni a holnapba vetett reményeitől, és most az iménti *nem volt rendjén* egyszerre szertefoszlott, maga sem hitte többé, a nyelve mondta ki, csupán a nyelve. Mégis ki kell mennie. A harmadikhoz. Kinyitotta az ajtót, és belépett, Mario háttal állt neki; hátizmai meg-megvonaglottak a beizzadt tengerésztrikó alatt. Poharat tartott a kezében.

— Mit óhajtasz? — kérdezte, és érezte, kissé bizonytalan a hangja. Mario kiöntötte a bort: sötét tócsa csillant a padlón.

— Eldobnátok az embert, csak úgy, mi? ... — kérdezte. Tapadt rajta a ruha, amint támasztotta az asztalt. Kabátja a padlón.

— Nem! — mondta Štefan.

— Nem?

Még mindig háttal állt neki. Ekkor hirtelen megfordult, és végigmérte. Majd lendült a karja — székre mutatott:

— Ülj le! Nyugodtan leülhetsz. Nyugodt lelkiismerettel.

— Nem félek semmitől.

— Az viszont nem okos. Meg nem is igaz. Ülj le!

Közelebb húzta a széket, és leült. Semmi változást nem észlelt rajta. Még teljesen elmerültnek látszott, kifürkészhetetlen nyugalomba burkolózva az aránytalan arc ellenére is, a táskás bal képe ellenére is, amely a jobbhoz képest lefedt, a zölden csillogó szemében, a folyton mérlegetlőben és kémlelőben nem adott még életjelt a halott — a tapasztalattal vegyes fáradt felismerés. Štular úgy vélte, hogy mindez felszín, kéreg, agyagálarc csupán. S mint délután is, ajtót nyitott a tudta mélyén, és benézett a sötétbe, ahol alig észlelhetően visszfények bozsogtak. Mario töltött neki. Mire ő fogta és közelebb húzta a székét, s támlája iránt úgy ült rá, hogy szemtől szembe nézhessék egymást; közvetlen közlőről. Marisa kint volt a lugas alatt, ült a tuskón, a körvonalait sem lehetett jól látni. Kezét ölébe ejtve, fejét fel-fel emelve nézett a távolba az öböl fölött, és most, ebben a különös pillanatban is olyan volt, mint egy királynő. Mario, aki követte, hirtelen elvágta a tekintetét:

— Az asszony nem lesz jelen.

— Jó. Ha verekedni akarsz, akkor kezd.

— Hiszen mi ismerjük egymást, ember, régi ismerősök vagyunk. Hát nem emlékszel?

Mégis igaz hát? Innen hát azok a visszfények, amikor ajtót nyitottam rájuk ...

— Nem emlékszem ...

— Ardenau.

— Igen. Úgy is van. Ardenau ... persze ...

— Nem emlékszel rám. Pedig ott voltam.

— Mikor?

Megmondta pontosan, hogy mikor.

Štefan kutatni kezdett emlékezetében, az azonban annál is engedetlenebb volt, mert hiszen az egész természet tiltakozott ellene, s a büntető-

tábori út végetérte kardként feszült a mellkasára, csak a vékony bőr választotta el a szívtől. Kinézett, Mario válla fölött, az éjszakába, ahol az éjszaka velejeként rémlott az ülő Marisa. Mario leleplezte a pillantását:

— Ő abból *semmit* sem látott... Harmadik barakk a krematóriumtól...

Stefan hirtelen felocsúdott. Rádöbrent, hogy itt a kapcsolat a súlyos emlékekkel.

— Jó. És aztán...?

— Harmadik barakk a krematóriumtól... Csodálkozom rajtad... Semmi? Még mindig nem kapsz? Pedig tudnod kellene, azt hiszem. Én milliméternyi pontossággal emlékszem minden falra, néha még álomban is látom annak az útnak a kövezetét, amelyen görgettek bennünket. Lehetséges, nagyon is lehetséges, hogy túl sok élményben volt részed azóta... Te hamar feltalárod magad. Könnyen napirendre térsz sok minden felett. Valószínűleg ez a kellemesebb. Használd ki a kínáló alkalmat! Használd ki az embert! Nem mindenkinek adatott meg az ilyesmi. Nekem például nem. Irigyellek. Őszinte leszek. Nekem nem mindegy. Az ember nem tud szívből nevetni, azokon a dolgokon, amelyek emésztek. Kivéve a nagy mestereket. Igen, a mesterek... Használd csak ki az alkalmat!... Használd ki az embert... Ugye, te mindig elintézed az embert, ha utadat állja?

Szeme ragyogott.

— Mesélő kedvedben vagy... — jegyezte meg Štefan —, délután más voltál.

— Így van az, ha valamit megélsz, barátom. Már mondtam: nem könnyen felejték... Harmadik barakk a krematóriumtól...

— Mi volt azzal a barakkal?

— Elmondjam?

— Ha nincs szándékodban elmondani, el se kezdted volna.

Mario még jobban áthajolt a szék támláján. Látszólag nyugodt volt, de belül forrt benne minden. Zöld szeme úgy sütött felé, mint a kutató fény.

— Májusban. Nem emlékszel, hogy tisztet töltöttél be a tömbben?

— Lehetséges.

— Én tudom. Hozzánk is jártál. Mellettem egy fiatal legényke feküdt. Požegai volt. Ó, mintha most is látnám. Ha nem tudom, hogy tizenkilenc éves, azt hittem volna róla, hogy akkor került ki az iskolából, az elemiből. Apró termetű, hegyes orrú, feltűnően hegyes vállú fiúcska volt. Ha ütötték, jajgatni se tudott, vagy úgy szűkölt, mint a kicsi kis gyerekek, vagy a kutyák, néha. Jovica...

— Hagyd abba! — kiáltott rá váratlanul.

— Mégiscsak eszedbe jutott...

Mario nevetett.

— Igen, igen! Eszembe...

Hangja elcsuklott. S mintha kicsúszott volna lába alól a talaj, úgy érezte, feje kóvályog, amint forog vele az idegen földgolyó — az elfelejtett világ —, a morajlón felé törő örvényben felé, aki egy pillanatra elveszti időérzését, eszméletét a máról és tegnapról, meg a holnapról is, miközben a legbizarrabb dolgok torlódtak egymásba, kapcsolódtak, és valóban — ezerszer valóban — árnyékok zuhogtak egymás hegyén-

hátán, és belényilallt a gondolat, hogy minden, de minden valaha is elkövetett rossz ebbe a pillanatba torkoll. Nagy messziről sirás rémlett felé. Fény gyúlt. Magános fény. Ki tudja, ugyanannak a barakknak a falai-e azok...? A priccsek sem látszottak. Az emlékezet még a barakkokat is felfújhatja. Itt volt a rossz kezdete... Vele szembe a fiúcska jött. Mivel görnyedten járt, még kisebbnek és elesettebbnek tetszett. Megállt a helyiséget megvilágító égő alatt. Jó ideje, hogy beállt már az este. Maga elé meredt. (Az éj itt úgysem volt soha igazi éj, a csillagok olyanok voltak, mint komor előjelek a mennyezeten, az esték csak pillanatokra ragyogtak fel, de olyan volt villanásuk, mint toroknak szegzett kését.) Rászólt, hogy lépjen közelebb. A fiú nem mozdult. A pislafényű égő alatt idősebbnek látszott, de fiatalabbnak is, mint amilyen volt. Stefan ebben a pillanatban gyűlölte magát, és még jobban gyűlölte az előtte álló fiút, alattomos felindultsággal, vakdühvel, amelyet a boldogtalanok éreznek, hogyha csúnya és tehetetlen teremtést látnak. Azért gyűlölöd, mert nem segít legyőznöd a félelmet, sőt, fokozza, hitelesíti, tanúsítja azt, és szemében azoknak a bánata bujkál, akiknek nem adatott meg eljutni a mocsarakon túl. — Nem jössz közelebb? — kérdezted fenyegetően. Mindenki visszafojtotta a lélegzetét. Csak a szél dudált az ablakokon. Ki-ki hallotta a szíve dobogását. Ekkor maga indult el, rövid, roppant kimért léptekkel, a barakk közepe felé. Sötétség nyomta a mellét, égette a gyűlölet. Fájt. Meg tudta volna ölni a fiút.

Mario szemébe nézett.

— Tudom, mi volt a legrosszabb.

— Számodra?

— A képmutatás.

— Értem.

— Nem öltem meg...

— Nem öltem meg... Nem, te mindig ügyeltél arra, hogy fékezd magad. Megálltál előtte, és ezt mondtad: „Látom, nyápic vagy. A munka edzi a testet, kisöreg. Majd én segítek rajtad. Gondom lesz rá, hogy legyen mit tenned. Láttad már a téglagyárat?” Mindenki tudta, hogy az agyagbányászás a legrosszabb munka. Egészen halkán beszéltél, de halántékon kiduzzadt minden ér. Nem tudom... másnap talán már nem is intézkedtetél volna. De mögötted állt valaki, aki mindenre figyelt. Blokkot vett elő, és bejegyezte.

— Itt kezdődött.

— Micsoda?

— Utána nem találtam kiutat. És ezt is el akartad nekem mesélni. Pontosan megérttettem.

Mario nem válaszolt. Maga elé meredt, bal kézzel felmarkolta a poharat, és szájához emelte. Marisa mozdulatlanul ült a lugas alatt. Hajnalodott. Az öböl fölött ibolyaszínű párák imbolyogtak, a lugas megzizzent a keletről kerekedett szélről. Az állatok is mozgolódni kezdtek. Mintha üvegből lett volna a szíve, de hangtalan, és a derengésben immár látható asszony pillanatokig lidércnek rémlett a szemében, amíg arra gondolt, hogy megszökhet és lesurranhat az öbölbe, a csendes kikötőbe, ahol az árbocok és horgonyok hullanak. Mario megfogta a kezét; ez kínos volt.

— Tudod, mért elevenítettem fel ezeket a dolgokat?

— Igazad volt. Nincs semmi mondanivalóm.

— De nekem van.

— Éspedig...?

— A téglagyárba küldtek a fiú után, a te beavatkozásod nélkül. Egy hónappal a megpróbáltatások vége előtt belöktem őt egy transzportba. Magam helyett. Visszaéltem a tájékozatlanságával. Még most is látom a menetoszlopban. Tudod, milyenek voltak azok a transzportok. Hogy hova vitték őket...

Kirántotta kezéből a kezét, noha ebben a pillanatban nagyon is közel voltak egymáshoz. Látta Mario elborult szemét, zavarosan, amint rémülettel telik, és tudta, hogy az övé is olyan.

— Ismertem azokat a transzportokat.

— Magam helyett küldtem el. Most már érted, mit akartam elmondani?

— Értem...

— Hogy visszatértem a táborból, minden éjjel ugyanazt álmodtam. Nagy mező közepén állok és várok. Sötét van. A kiszikkadt barázdán apró termetű fiú lépeget felém. Rám meresztett szemekkel. Éreztem, hogy szükségem van rá. Integetek neki, mert hangom nincs. És mindig ugyanúgy ért véget. Már-már az út végére érne, amikor egyszer csak eltűnt. Más ember nem is volt a közelünkben. Azokban a napokban vonultam el ide ebbe a bűdös öbölbe. Marisa velem jött, noha nem vártam tőle. Érted?

— Szereted?

— Szükségem van rá. Félek. Nem élhetek pusztán azzal az álommal, és öröm nélkül, üresen. Megértesz? Talán még senkit nem gyűlöltem olyan tiszta szívből, olyan visszavonhatatlanul. És mégis... Félelem, félelem van bennem, és egyre több és több a félelem. Félek magamtól, félek az emberektől. Ha hozzájuk fordulok, nem kapok feleletet, ha magamhoz fordulok, nem kapok feleletet. Túl sokat láttunk... Üres minden... Ő több, mint én meg a többiek... Te megsemmisítenél, ugye?...

— Gondolod?

— Az éjjel vele háltál. Itt maradnál nálunk. Aztán meg magaddal vinnéd.

— Talán igen. Semmivel sem vagyok különb nálad. Mondjam azt, hogy nem? Tévedsz, barátom. Nagyon tévedsz.

— És én?

Stefan nem tudott mit válaszolni. Kinézett az ajtón. A derengésben megpillantotta a nőt, aki az övé volt, aki talán őt is meg tudná állítani a lejtőn, hogy ne csússzon a semmibe, ezért nem tud a lejtő az alatta levő síkról, sem a pihenésről, sem a ligetokről és erdős kies tájakról, a tisztásról sem, ahol gondtalanul játszadoztunk gyermekkorunkban. Megkövülten látta őt a kék lomb alatt. Vidám madárszót hallott a feje fölött, és a madarak öröme, a felébredt kis jószágok csivitelése csak lágitotta a szívében támadt sebet. Rádöbrent, micsoda játék bonyolódik. Marióra pillantott.

— Mit is beszélünk itt? Ő meg kint van. Ne félj. De nem árt, ha tudjuk, hogy ott van... Mit akartunk leplezni vele? Te tudod. Én is tudom. Még mindig álmodsz? Tudom, hogy igen. Pedig másképpen is kezdhattük volna. Sőt, úgy is kellett volna. És nemcsak egy emberrel.

Fölállt, és odament a kályha melletti kuckóhoz, ahova a bőröndjét tették. Fogta, és az asztalhoz emelte. Erre Mario is fölállt. Stefan ezt kérdezte:

— Az a fiú tehát kibírta a téglagyárban?

- Nagyon szívós volt.
- Együtt voltatok?
- Rólad sohasem beszélt.
- Nem kérdeztelek. Most megyek. Nem szeretett.

Egyedül távozott. Szemébe lopta a ház képét, és arra gondolt, micsoda csodálatos játékát tárta fel előtte a sors a falai között. Valahol messze harangoztak. Mintha mélységből kongtak volna a hangok. Odalépett Marisához. Az nem nézett rá. Maga elé meredt, és szeme vörös volt a virradattól, amely épp akkor borította el a tengert. Arcát eltakarta. Kettesben mennek az üvegfolyó mentén, amelyben a közeledő hűtlenség csodatétele folytán mozdulatlanok a halak, kettesben nyúlnak fel az ágakig, hogy megmentsek a madarakat, melyekbe belefagyott a dal, kettesben találkoznak a hallott asszonyokkal, a három utolsó képmás nélkül, kettesben nézik a felhőket, melyekben nem akar esővé sűrűsödni a pára, kettesben állnak a ház előtt, és nem mehetnek be, mert valaki kacag. Egyszer szertefoszlott a fátyol az álom és szenvedély között. Lehet, hogy ez volt a szerelem.

És ennek a szerelemnek nem volt szabad lennie.

— Azt mondtam neki, hogy nem szeretjük egymást. Hogy nem szeretted.

Marisa nem szólt semmit. Ő meg fogta a bőröndöt, és elindult a poros úton. Sehova.

DUDÁS Kálmán fordítása

költők és versek

Három vers

FEHÉR FERENC

HIGANY

Télben táguló higany
bennetek mérem magam
s nem hozzátok nem általatok
Voltam mielőtt lettem az ki vagyok

Lehetnék ti ha akarnám
tükrötök foncsora amalgám
dúsító oldatokat
Elizzok itt de nem olvadok

Nem az melegít ami éget
Mégfagyhatnék bár elégek
A szó nem az ha lobog
Ki sem kell mondanotok

Ne engem — önmagad fogd át
behavazott kis ország
Górcsőben higany — bennem vacog
pólyákba göngyölt gondolatod

BOKÁLYOK

Annyi volt csupán:
behallatszott a kályhátok, Jancsikám,
s mint akit elmerült hajnalok szeléd
ostorpattintgatása terel,
szobád tündérkincsei közt
úgy indultam el —
mezítlábos mesebeli fiú,
de erdélyi sziklás görgetegek:

bokályaid suhogása vezetett,
a bensejünkben gomolygó,
zokogó semmi,
a döbbenet, hogy nem vagyunk több,
csak ennyi,
s az elmúlás padkán
így fogunk egyszer mi is pihenni;
de lesz-e még tört-lomb-mozdulat
minket is áttemelni,
s lesz-e hang,
némaságunkra ráfelelni?

...Már nem azok a csöpp
szikra-ostorok tereltek:
akárcsak ott kint az a lángrakapott hasáb —
lobogtam, néztem székedről
ezt a szobába szorult,
agyagfénymáz-villogású,
megőrzött hazát.

LÁP

Mert kihűlt a föld — a hegyek felé mentem
Fickándoztak hozzám lángoló halak
S én csak mentem mentem tűzőzön-tereltem
Az első kísértés ónsúlya alatt

Úszott utánam hiábavaló zászlóm
A földiség sár-vér-verejték szaga
Csak fent tört rám e hegyhátas átlón
Szikós makacsságom sok herdált százada

Vettem volna be magam kvarcba kőbe
Most a vég miértje nem éget
Nem látnám sziklahomlokom redőzve
A távozásomba fült lápos mindenséget

brasnyó istván versei

IN AETERNUM

Estelente
a lehúzott redőny résein át
jól látni a tengerészeket,
ahogy tisztjeikkel együtt
elhagyják a kocsmát
az út túlsó felén,
rézsút ablakunkkal szemben
és körülállják a hatalmas
szilfát,
melyet a város keze
könyörületesen a régi helyén
hagyott vagy felejtett.
Oly nagyszerű így,
ahogy meztelen koronája
a sötétségbe kapaszkodik,
gyökeret üt
a téli éj egébe.
Akkor körötte megindul
a forró, habzó folyam,
fröcskölő sárga lé zubog
végig a matrózok mellkasán
s a hóba botló árnyak
messzire elkerülnek
a tátott szájú tiszték
sötétbe szakadó gégeit
meg a váll-lapokon
a halványan megremegő
apró csillagokat.
És ilyenkor hallanom kell,
lehetetlen nem hallanom
az asszony halk sóhajtásait,
mondhatnám: apró sikolyait

a rengeteg ördögi phallos
láttán,
s mintha tapintanám
az érdesre impregnált köpenyek
másnapos csücskét
a szembehajtott varrással,
és a csizmák
féltékeny melegét
egy távolodó délután.
De aztán elvonulnak,
énekelve szakadatlan, még
a gazda is utánuk kiált:
— Jó szelet! —
És a kormányos majd a Göncölszekér
bakján ébred,
mikorra hazafuvarozza
e kései órán
a rókázó másodtiszteket.
Így csönd lesz
újra, egy másfajta csönd,
amikor a hold sovány feje
arccal a sárgára mocsokolt
hóba rogy.
De feléled bennem a nyár,
mikor a zöldséges kertben
a kőfalon keresztül
villództak a fehér ruhák,
oly csipkéekkel,
akár az égélj.
És este már, ó, este,
ahogy a vetemény sorai között
lábra keltek a szürke sugarak
és szóltam: idegenek járnak
a kertben,
s egy fehér láb
a meggyfák ágai között
az égre mutatott.
A felhők felett fekete lovak
harapdálták szájukban
a vasat; és a porhanyós földön
megláttam másnap
egy csipő kidöngölt körvonalait:
megtapintottam tenyeremmel
e tárt ölü torzót —
még meleg volt,
még meleg volt,
bizonyára ez volt a legmelegebb
meleg,
egy test melege,
örökké élő melege
veteményeink között.
Így került sor arra,
hogy a kert falán
üvegszilánkokat ágyazzunk
friss malterba,
hogy ne lophassák a kertet,
ne vigyék el melegét.

De ügyes fiú, tudom azt,
könnyen talál utat,
hogy átlépjen a kardélen,
míg én itt benn
furcsa és mély szót érzek
magamban,
míg újra hullni kezd
a hó, s betemet
kőfalat, szilánkokat.
S egy napon újra majd
a torzó,
körben a porhanyós föld
és a termények illata:
s mindez melyik képtárban,
melyik éjszakában,
mely sötét zugában
az árnyékaiba roskadó világnak?

ÁSKÁLÓDÁS

Tavasza
a fekete szívbillentyűkben,
ahonnan, eltakarva szemem,
egy szűk udvarra látok:
a frissen mosott ruhák
homlokomra tapadnak.
Az ablakok mögött
néhányan még egyre
kutáskodnak —
elfeledett holmi, harisnyák,
intim fehérnemű után.
— De a reggeli az asztalon —
mondják,
s oly közel egymáshoz
a két tál,
hogy farkasszemet néznek
a korai nappal
a tej bőrének vékony üvegén.
És messze tőlem, valahol,
egy fa fehéredik át
a tetőkön,
megőszült hirtelen:
penész követi újjnyomom.
Ám a reggelben
a szemeteskannák zaja
a megafonba kérdően rikoltoz
végig a rendező pályaudvaron:
második vágány, balra,
átváltani.
A kapun túl
egy fuvarosló hajbókol
fünek-fának,
elejtett álla a szélben
lúdbörzík, nyálazik.
S hirtelen pattogással
(benn vagy fönn?)

új rügyek fakadnak,
friss szubsztancia
és fejemben is egy virág
polipja int —
meglékelte Apollinaire.
Hogy az örökzöldek
most micsoda viszonyba kerülnek
a tavaszi salátával! és a
fű, ha kicsordul a téglák
közén! Tudod,
vénember, hiszen tudod te:
a tavalyi krizantém a víztükörben
és a törpe dália!
De a szederbokrok is őrizgetnek
valamit,
a szederbokrokra is ráakadt
ez-az tavaly óta —
mi többet
kivánhatnál rostáiktól?
A fokhagyma meg a nárcisz
akár az ikrek a hitvesi
ágyban,
a repkény meg túlhaladt már
a kritikus ponton,
meddig még,
hány lépés az ég felé
függőlegesen, egyenest?
És a szőlőkacs,
ha majd remegve kinyúlik,
vagy a tarack,
ha átdőfi irgalmatlanul
a tavalyi krumplit:
mit válaszol erre a rengeteg
hagyma, félfagyosan —
a jácint, a hollandi tulipán
és a gyöngyvirág?
Talán a diók, a diók,
majd ők mondják meg,
elásva az avar alatt;
vagy ők vonják le
a keserű tapasztalatot
a csonthéjba belefűlve?
Vagy az orgona,
a töről lemetszve
fagyosszentek napján,
vagy a fakult bársonyú
viola?
Mit szólsz, mekkora munka ez:
a giliszták meg a medveszölvők,
meg a pár csíz, cinke
és a fekete galléros balkáni
gerlék után?
Akkor a harangvirág
alkonyat felé
majd rákezdli a deres szélben
az egyhangú dödögést —
mit szólsz te mindehhez,

vén csibész?
Hogy ne beszéljünk a törpe-
fenyőkről a rács mögött,
vagy a barkázó nyirekről;
meg még a tavalyi toboz is
kész gyönyörűség;
s ahogy a vermet fölássák,
a répák és krumplik örök
töméntelensége:
hanem honnan itt ezek
a csontok,
melyeket valami hirtelen kór
oly csupaszra mart —
honnan kerül mindehhez
néhai lábszár s kéztő?

A NAGY MENETVÁGÓ

1961 au
gusztusában a születésem
napján mivel hogy
rettenetesen gyűlöltem
a kenderföldeket mert
a hereföldeket amin pár
dinárt kereshettünk
mi a Magó Misa
bandája Hegyesről
elvették tőlünk a kapcsolható
gépek már úgy állt
a dolog hogy kirúgnak
bennünket akkor elkezdtek
vizet vezetni
a disznóólakba a süket
alakok mi meg a desz
kabarakkokban
amit még a rabok építettek
büdösen
a lányoknak nem volt
hol megmosni a feneküket
ha rájuk jött a baj
épp a nemzeti tehetetlen
hajcsár Fontányi
Pál szétverte egy oszloppal
a bokámat valami
bontáson lázasan
feküdtem a pokrócok
alatt az öregem szidott
kopasz volt és napszítta
fakó
dohánybarna
amerikai ajándékingben
én meg a lányokra
próbáltam koncentrálni
sehogyan sem ment
a cipőm
tele vérrel

micsoda cuppogás ha
járok mondják
mossam ki a sebet
nincs mit mosni mondom
akárha a belem
lógna az orvos rimánkod
va belém nyom egy csomó
tetanusz injekciót
a bőröm a nyakamban
lóg
de szerencsére esők esők
amikor már
meg akartam szervezni
a sztrájkot
azt mondták
kikészítenek
baszok rá mondtam
beszélek szerbül meg nem is
félek a falusi
civilrendőrtől
kiskorú vagyok
pofa be mocskos kölyök
így az öregem
jó vicc ha egyszer ült
nem strajgoltunk
meg
maradtunk a kenderben
de engem a biztonság
okáért áttettek vizet
vezetni árkolni
a disznóólak közé
ahonnan a házakra
láttam
menyecskék
nyálaztatták a déd
öregapjukat mind
nagyon rendesek
a főcsővezető meg
igen helyes portrékat
rajzolt soha nem látott
nemi szervükről
a porba azóta
sem találkoztam senkivel
aki ilyen ügyesen
csinálta volna
hanem a műhelyben
a nagy menetvágó
majd seggre estem
hogy micsoda sablonokat
vág
és
mindezt úgy végzi
mintha vajban
forogna
tejben-vajban
és a mi pofánkra vágná
nyomait
a nagy menetvágó

hogy kérdezetlenül is
ránk ismerjen majd
a fene jó módú
átkozott lakájsereg
ahogyan a félszemű
vénenber mondta
a gerófok

tizenegy vers

ANGHEL DUMBRĂVEANU

AZ IDŐ KÖNNYE

Az idő könnye ősszel
Az elvesztett ösvényre emlékeztet minket, arra a nőre,
Akit az álom szélén felejtettünk, a ködre,
Mely a nyomunkba jön.
Már sokszor álltam az ég peremén éjjelente
A csillagrajba temetkezett kezekkel,
És hajnalig, dalolva a fiatal lányok
Álmaiban vetettem el őket.
De titkos jelek mutatják nekem, hogy alszik el a fa,
Hogyan esik a madár a tengerbe,
És hogyan alkonyul az ember homlokától kezdve.
Az idő könnye ősszel
Arra emlékeztet, hogy minden visszatér
A föld színeihez, arra emlékeztet,
Hogy lassan a nyomunkba jön a kód.

AZ ÁRNYÉK

„Egyszer éjjelítájt a messze . . .”

E. A. Poe

Éjjelente jön valaki és belepillant éveimbe.
Egy pillantástalan, hallás nélküli, szóttalan valaki.
Oldalt áll, és köddel néz belém.
Talán egy árnyék, gondoltam, egy árnyék keres
És nem talál meg engem. „Gyere közelebb” — mondtam,
De meg se moccan. — Miféle lény vagy,
Ha lélegzetedet sem hallom, és mért jársz
A nyomomban? — De az árnyék nem értette
A sötétségtől érzett iszonyomat, s egy jelet sem adott.

„Ha van arcod, mutasd meg!” — Kiáltottam hörgöve;
„Te, aki vagy és nem vagy, mondd, hol a házad?
Talán eltévedtél e lombtalan, kopár
Pusztaságban, ebben az úttalan sivatagban,
Amelynek sem fénye, sem értelme nincsen”.
Az árnyék mintha hallgatná. — „Mondd, mit látsz itt,
Ahol éveim rendetlenül senyednek el?”
De az árnyék nem felelt. — „Menj — mondtam —,
Te éji látomás, menj ember-nem-lakta hazádba,
Vagy gyere, vigyél magaddal, már elég későre jár
És nincs már semmi dolgom; vagy adjál erőt
Ahhoz, hogy elmenjek valahová.” — De az árnyék nem mozdult.
„Gyere te, aki vagy és nem vagy, szükségem van rád,
Egyedül vagyok, elmehetnek, lakhatnánk
Akárhol, elkísérhetnélek valami északi tájra,
Ahová úgy indultam, hogy sose érjek oda.” — Mintha
A szellem szólni, közeledni akart volna, de hirtelen
Eltűnt. — Majd visszajön, mondtam magamban, visszajön,
De már mozdulni sem tudtam. Szememet
Köd lepte be, és már nem értettem a szavakat,
Amelyeket mondtam, — könnyű voltam, mint egy árnyék.

TRISTIA

Mindig elrebben valami a napjaimból
És egyre magányosabb vagyok a dolgok között
Itt, a csend birodalmában. Tegnap még
Kábult csíra-mező voltam, nevetésed
Napsütéssel hallszott ködös völgyeiben,
Ahová még senki sem léphetett.
Most, hogy már te is elmentél a rideg térből,
Nézem, hogyan apad a haldokló fény a vízen,
És az est sejtelmét ott hagyja, ahol eltávoztál.
Nézem, hogyan jön a szél ismeretlen boltozatokból
Őszi álmatlansággal, hogyan lélegzik
Sötétséggel itt maradt éveim fölött.
Egyre kevésbé különböztetem meg a dér hullását,
És senki sincs, akitől megkérdezzem: kié a tenyér.
Amely betömi gondolataim ablakát.

VÁNDORLÁS

Láthatatlan pára ez vagy szél,
Vagy talán az idő, amit a falevéllal mérsz,
Fiatal leányok vándorlásával oly kor felé, melyen már áthaladtál.
Éjjel arcomon érzem hideg ujjait,
Őszi lihegését, szkeptikus mosolyát érzem.
Jön, jön, egyre más kérdésekkel, más
Megfejtethetlen jelekkel. Tengeri-indigószínű apályban,
A holt széna, a száraz facsoport... Éjjel
Érzem a valótlán szellemet, mely talán az idő,
Bizarr órában jön, eltörli
Álmodat és nyugalmamat, ellopja melegségemet,
Kételyt csúsztat énekembe és tenyerérek

Görbe tükrén azok árnyjátékát, akik
Nem hallgathatták saját erejét és titkát
És visszasüllyedtek a csendbe.
Talán láthatatlan pára vagy szél ez, — aszály.
Kiszárítja földemet, elűzi forrásaimat.
És én a fák közt járok, hegyi tülkökké változtatom őket
És valamennyi erdővel Macbeth felé tartok.
Éjjel azonban, a sátor alatt, ugyanazokat
A hideg ujjakat érzem, ugyanazt az őszi lihegést.
Talán az idő az, az évek által szemünkbe vésett
Jelekkel, a furcsa szél, a szél ez,
Mely folyton sietteti égésünket.

NAPEJEGYENLŐSÉG

Mért hajlong minden és hull a késelemben
És csak a szél maradt meg, hogy válogasson.
És szemem, mely már a tengert látta,
Mért telik meg mind több éjszakával?
Már azt sem tudom, merre jártam veled,
Hogy megmutassalak az égnek és a víznek, — és azt sem tudom,
Hol maradtak lépteid, melyek a fákat szédítették.
Egyre hosszabbak a puszták, ahol ballagok
És hallgatom a sötétben, hogyan sírnak a folyók
S hogy omlanak ok nélkül a partok lent a ködben.
A nappaltól mindinkább eltávolodom, — várnak
A félelmek mezői, miket oly indulat sugall,
Melyet már nem találok. Ezek álmatlan rétek,
A nedves földön fekvő kimerült madarakkal,
Üres öblű egekkel, és fényüket felejtett
Partokkal, ahol már csak magam megyek
És egyre téged hívlak, de hasztalan. Ó, bárcsak
Meglélhetném a tegnap ösvényét, mely ott kaptat,
Ahol két térded tűz-szám hevétől álmodott,
És szemem, mely már meglátta a tengert,
Nem telne meg mindjobban éjszakákkal.

DELTÁK

Nyugtalanásgtól ostromolva és egyedül,
Mint a tenger. Barátaim
Megrozsdásodtak az őszi esőtől.
Éjjel hallom a ködben eltévedt
Hajók szirénáit és a korallokkal
Szendergők pihenésére gondolok,
Álmaimra gondolok, melyekből
Csak fehér csontok maradtak a homokban,
A kocsisokra gondolok, akiket megettek az éji pókok,
Arra a vad nőre,
Nosztalgias, nagy szemekre
Az utolsó éjszakán.
El kellene törölnöm az álmatlanságot,
Fiatal csillagomhoz kellene közelednem,

A fénytől beteg költőkhöz
És azokhoz, akik belefúlnak a csendbe.
Görbe lépcsőkön kellene felmásznom
Tornyok és árnyékok alatt, ebben a városban
Hogy a rozsdából felköltsem ama férfiakat,
Akikkel valaha régen, az eszmények deltáiban
A napra esküdtem, a hegyekre és a kenyérre.

RÚNÁK

Őszömből elmentek a nők, egyedül vagyok,
Az üres álmokban a lemondás virrad, hallani már
Délnyugat szelét, amint jégparipákon vágat,
Mától kezdve már jönnek északról a tél madarai,
Meg fogom tanulni a fagy szólagjait,
Es árnyékom még jobban a földbe süpped.
Majd jönnek a hosszú éjek, hogy elmondják nekem
A hallgatás rúnait, melyeket senki se fejt meg.
A fák jó későig foszforeszkáló csontokat fognak ingatni
A fekete ablakokon, nem is sejtve,
Hogy az ember évszakai sohasem térnek vissza.

KALÜPSZO

A halhatatlanság testedben volt, Kalüpszó,
Mefoghatatlan vízáramú lépteidben,
A föld felé alig nyíló szemedben.
Hallgatag csókod húsevő növény
Fokozta szenvedésem és hajótörésem,
Füvek közt kellett szednem kebledet,
De megvakított a köd és nyugtalanság,
S a nyakad ívét legyőzötten ittam
S leszálltam lassan a fehér halálba.
A tengert elfeledtem... Hol voltak rideg
Nagy útjaim, Ithakám, asszonyom?
A becézésed mirtuszillatú volt,
S azt mondtad: az idő
A feledésbe, szerelembe zárva,
Gyönyör-öblödbe, fehér magnólia —
Csípőd mérgébe.
Az öröklét testedben volt, Kalüpszó,
Le nem nyugózható csikó-testedben,
Mosolyod lömjében, égi fájaldalmadban,
Mellyel a férfi viharát szeretted,
De engem folyton hívott a leírhatatlan út,
Az erő, hogy a tengert s a szenvedélyt legyőzzem,
Hogy énem visszaadjam magamnak, ó, Kalüpszó!...

RIGÓ-DAL

Mily alkony ez, asszonyom, mily gyöngyházfényű alkony,
És mily magányosan örli a tenger üres kérdéseit,
És a késett sirályok és a nyugtalan piniák
És a főveny, mely a széllal bandukol,
Sápadtan bandukol, és az alacsony fűzfák köré húzódik.
Már egyetlen vitorlás se látszik, egyetlenegy sem,
És egyetlen hullám se hömpölyög messzire,
Hanem mind azt a választ keresik, melyet sohasem kaphatnak itt.
Egyetlen hullám, se hömpölyög el, és egyetlen ösvény sem,
És mily szomorú a szürke alkony,
A hideg alkony, a novemberi szürkület.
Maradjunk itt, ahol minden ösvény véget ér,
Majd itt maradunk, karcsú daru nyakú asszonyom,
Én szép járású asszonyom, két szemed —
Két fűzfalevél. Nemsokára a tél rigója is
Visszatér észak felől. Az ő nyara már véget ért
A walkürök ködében. Mi megtanulunk várni,
Hálóinkat újra csomózni, pákáinkról lecsiszolni
A rozsdát, új csolnakoknak
Fatörzseket kivágni. A világ minden útja
Itt van a szívünkben. Néhányat a derekamra göngyölök,
Néhánnyal álmaidat kötöm meg este, másokkal
Csillagokat búvölök elének, hogy földre függesszem őket.
Maradjunk itt, hogy megtanuljuk az idők jelképeit.
És induljunk el a mágikus útra, azon az ismert órán.

Mily alkony ez, asszonyom, mily gyöngyházfényű alkony,
Mily magányos a tenger és a rigó-dal,
Mely olyan valón cseng a ködben.

HOL VANNAK A HAJDANI TAVIRÓZSÁK

Ne kérjétek ígéreteimet, melyekkel útra keltem
Egy alumínium-éjszakán. Most egy üveg-fában
Lakom a világ végén
És talán sohasem térek vissza.
Láthatatlanul lakom egy vándor-fában,
És barátaim is eltűntek az utolsó fényáradatban.
És távolodón havazik és az álarcok lehullnak,
És kápráztató fehérség lesz úrrá a halálon.
De a nő mosolya lebeg a képzelt tengeren,
De átvilágító teste elszédíti a sós sztyeppet.
Most egy üveg-fában lakom a világ végén,
És nemlétem érthetetlen szavakat küld
És ki jön majd csónakkal eléd e csatornán,
Ahol a tegnap tavirózsái hervadoznak? És ki lesz az,
Aki nevedet kiáltja, ha a parthoz közeledsz,
Hogy lemosd homlokomról a ködöt és kétséget?
Asszonyi vagy fűzfa-illatod kivel fogod
Megosztani az alkony vad árpájában? Most
Csak a magány madara ismeri lakomat.
A lámpás kialudt, valaki csöndet és félelmet osztogat,
És hozzád már az álom sem ér el.

NOCTURNO

Valaki emlékeztem tág lapályán száguld
A lovak éjjel-nappal vad utakon járnak
Furcsa szárnyas lények szelik a nehéz levegőt
Valaki fáradtan eszelősen végtelenül szalad
Meglépett hangok válnak el más hangoktól
És felgyűjtják a tért cinkezett szárnyakkal görényszemekkel
Évek óta kaszálatlan a fű kék tojásokkal
Melyekre mint beteg kottló ül az éj
Hol vannak és merről támadnak rám egyre ádázabban
A száraz fatörzsek e rémítő foszforeszkáló szellemek
Es ki az aki a zárt mezőn át száguld
Révedő tekintettel szótlanul
Már senki sincs velem és csak kiszáradt
Folyókat látok tar medrükön sötét hajókat
S egyszerre úgy tűnik én tévedtem el
Ki saját sötétségemen ballagok át
És reggelig még ezer év van hátra
És önmagamig van még ezer éj.

FRANYÓ Zoltán fordításai

műhely

villanás és köd

(Regény)

DÉSI ÁBEL

1.

Csikorgás és zörej az éjszakában. Kinyílik az ajtó, és újra becsapódik. Halk beszélgetés.

A lámpafény elárulja, hogy valakit bevittek a rácsos kapun, a két fehér ember eltűnik a sötétben.

Újra csend van.

A portás álmosan bólogat.

Éjfél elmúlt.

A két fehér ember eltűnt a folyosón. Most valóban sietni kell. Hátha meg lehet még menteni ezt az embert.

Az épületben néhány ajtó csapódik. Léptek, neszek, a távolban halk beszéd.

A három fehér ember összehajol, és magyaráz egymásnak.

Az egyik megszólal:

„Az autó, az csupa roncs. Még jó, hogy eddig is élt.”

Újra csend van és éjszakai fehérség.

És az idő is mozdulatlan.

2.

Fehér árnyékok beszélgetnek.

De ezek az árnyékok élnek, és csak fehér ruhájuk mutatja, hogy ehhez az épülethez tartoznak.

Beszédjük lassan bontakozik ki a homályból.

„Hová is tegyük most ezt az embert?”

„Természetesen az élők közé. Még nem tehetjük a haldoklók szobájába...”

Az ügyeletes orvos is hozzájuk lép.

„Azt mondják, hogy egy nő is volt az autóban, megtaláltak egy női

táskát meg egy női cipőt is a kocsiban. De a nőt még nem sikerült megtalálni. Vagy megszökött, vagy valahol az is ott van sebesülten a kukoricásban . . .”

Az ápolónő is megszólal:

„Ebben a hónapban már ez a harmadik fiatalember, akit így hoznak be éjfél körül a kórházba . . . Lassanként többen halnak meg az autóúton, mint a háborúban . . .”

„Lassanként megszokjuk ezt is. Nemsokára észre sem vesszük azt, hogy az emberek körülöttünk hogyan halnak meg ilyen hirtelenül . . .”

„Neked ez mindegy, de én szívesebben mennék el a szülészetre. Én az élőket szeretem és nem ezeket a szörnyű sebeket és hirtelen halálokat . . .”

„Nekem mindegy. Én már megszoktam ezt is . . .”

„De valahányszor ügyeletes vagyok, nekem mindig ilyen rémes gondolataim vannak . . .”

„Neked tényleg jobb lenne a szülészetre menni vagy a gyermekosztályra . . .”

„Amikor egy ilyen fiatalembert látok, mindig azt hiszem, hogy az én vőlegényem is egyszer így kerül majd a kórházba . . . De ezt lehet, hogy csak azért gondolom így, mert ő sokat utazik és néha éjjel is . . .”

„Gondolj inkább egy kicsit az életre . . .”

„Először ki kell innen szabadulni, hogy az életre gondoljunk és ne mindig a betegekre és a halottakra . . .”

3.

Honnan fogod előszedni emlékeidet

belenyúlsz talán egy zsákba és a kezedhez emberi arcok női szemek gyermekkezek fák és bokrok poharak üvegek utak házak és kertek hullámzó folyóvizek keringő felhők és ismeretlen madarak lapulnak talán

de a zsák nem létezik és az emlékek is elmerültek az idők hullámaiban

panaszkodhatsz talán az elhagyott életednek

időnként csak a fájdalmat érzed

és az egész világ csak a fájdalom arcát tárja fel

becsukhatod a szemed ha van mire emlékezni

de itt felesleges a szem és a fül

itt csak az álmok beszélnek és a fehér némaság

az ébrenlét korában talán még keresnél is valamit

de ez már elmúlt időt jelent

nem néznek feléd ablakok sem új tájak

a szavak elszabadulnak és más életet kezdenek az értelmén kívül

a látott tájak és tárgyak ködbe merülnek

az álmok a láz és a fájdalom közt lebegnek még

csak távolról jelez az élet lüktetése

mint a fáradt dobolás dobolás dobolás

a kórházi ágy nem lehet már hajó sem madár sem kerti szék

csak egy test és arc nélküli fájdalom

és nincs senki aki meg tudná neked mondani ezen a nyelven hogy itt vagy még és élsz és itt vagy még

csak az a jeltelen fehérség ivódik beléd szüntelenül

és mindegy lesz már hogy mi is lesz és hogy is lesz
csak az a fehérség terjed benned és kívüled is
és ezt jelzi csak a fájdalom
és addig fáj amíg végül már semmit sem érzel
a fájdalom is eltompul mint a sokat használt kés

4.

Az egyik fehér alak a másiknak magyaráz:
„Ezt a női táskát és esernyőt a kocsiban találták...”
„Szóval nő is volt vele...”
„Úgy látszik, volt, de még mindig nem találták meg...”
„Lehet, hogy kimászott az autóból és néhány lépésnyire onnan eszméletlenül fekszik, vagy meg is halt néhány méterre a helyszíntől...”
„De az is lehet, hogy életben maradt és elment valahová telefonálni...”
„Egyelőre még nem tudunk erről semmit...”
„Mi van a táskában?”
„Zsebkendő, tükör, töltőtoll, pénztárca, egy kis pénz, púder, egy kis kölnisüveg meg egy fénykép...”
„Mutasd csak a fényképet!”
„Ez a fiatalember meg egy nő a fának támaszkodva, mosolyognak. Tavasz fénykép a szerelemről...”
„Majd ha magához tér, elmondja, hogy hol a nő.”
„Lehet, hogy ő sem tudja...”
„A fényképet majd oda tesszük az ágy mellé a kis asztalkára, hogy megismerje, ha felébred...”
„Ki tudja, hogy mikor ébred fel és mit tud majd mondani.”
„Az is lehet, hogy holnap már meghal...”
„Még nem biztos. Lehet, hogy kiheveri... a külső sérülések nem olyan súlyosak, úgy látszik...”
„Most még eszméletlenül fekszik...”
„És ilyenkor senki sem tudja még pontosan, hogy milyen is a helyzete...”
„De majd az is egy-két napon belül kiderül...”
„No gyerünk csak innen...”
„Majd holnap meglátjuk, mi lesz...”

5.

Ha marad még egy kis életem talán emlékezni is tudok
de élet és élet helyett én csak fekszem és sodornak a láz hullámai élet
és elmúlás között
ha életnek nevezük azt amiben hullámozunk ami visz bennünket egy
ismeretlen világ és sodrás felé
vajon mit beszélnek a szemeim a tárgyaknak
vajon mit válaszolnak a tárgyak az életemnek
de élet-e az hogy csak egy fájdalom része és teste vagyok már és a szerelem is a halál felé sodort
elszáll és eltéved a tudat és már nem tudom hogy milyen az élet és
milyen a halál íze

már nem tudom a tér és idő partjait kitapintani testem vonalaival
de milyen világban is lebegek e tévelygés hullámain
de hol is van már a létezés a dadogás és lebegés között
jó volna azt suttogni önmagának hogy élek még élek még
de ezekre a szavakra már nincs nyelv sem beszélő indulat
és már nem tudom hogy van a szó és nyelv az élet szavára
éjszaka és köd helyett
hogy tudjam mi az élet ebben a szintelen és formátlan homályban
amely bennem lebeg
és végül is éppen olyan üres maradok mint amilyen voltam üres és
céltalan mint a szélben lebegő falevél
és hol van már az élet
ha még van élet valahol
kitől és miért kell innen megszabadulni
csak egy kis nyugalmat és egy kis békét kellene keresni
csak néhány kérdés marad meg végül is
néhány kérdés és üres arc
szemek és szavak nélküli arc
értelem nélkül
hogyan keressem meg hát a szemek életét a szemek útjait a tárgyak
és létező világok felé
hogyan keressem meg a keresést

6.

A vállára tapadó kéz szinte együtt szólalt meg benne a lelkiismeret
aggódalmával:

Milyen kár ezért a fiatalemberért.

Nem néz ki részeges sofőrnek, aki beivott és nekirohant egy fának az
éjben.

De mi is történt azon az éjszakán ott az úton?

Az ápolónő is csak nézett, és nem szólt semmit.

Az orvos is csak bólogatott az ágy előtt.

„Milyen tehetetlen néha az ember. Segíteni szeretne, és ilyenkor min-
den jó szándék tehetetlen marad... Van egy bizonyos határ, amelyet
még nem tudunk átlépni...”

Az ápolónő csak ezt mondta:

„Majd igyekezzünk egy kicsit. A jó szándék és az együttérzés még min-
dig jelent valamit... Ha nagyon segíteni kell...”

„De néha akkor sem...”

Bízni kell és majd meglátjuk...

7.

Mit jelent ez a kábulat
talán ez a szavak másik élete
csak egy sóhaj az élet határvonalán
egész életeddel kérjed hát az ébredést hátha rád fog köszönteni a haj-
nal és a napfény

mert minden bizonyos dolog a bizonytalanból születik
az egész életed hullámként inog egy bizonytalan folyó medrében
emberi arcodat már megérintette a nyugalom vágya
lépjél be ezen a kapun
a csendes álmok felé
és a gondolatok lassan előbukkannak valahonnan
mert azok talán a semmiből is előbújnak majd
mint egy kimondásra váró
és ellopott gondolat
a letisztult szavak jeleit hagyd meg valakinek
a létből felejsd ki a dadogást
csak a tiszta jelentést a tiszta mozdulatot hagyd meg
azt ami életet jelent görcsök és megszakított vonalak fájdalma nélkül
hogy majd a komor szavak és súlyos gondolatok árnyéka nélkül lépjél
a tiszta fénybe
és a csend amely beléd hatol betakar egy kis nyugalommal hogy fe-
ledjél minden izgalmas rezzenést
szerezd ezt a csendet ezt az önmagába visszatérő nyugalmat az öröm
igazi jeleiben
felejtsd el hogy két dadogás között csak a nyugalom gyökereit tapo-
gatod
várjad a gondolat közelítő lépteit
de honnan is kezdődik a gondolat álma
és az álmokon túli élete
keressed hát a gondolatok igazi arcát
magát az emberi gondolatot
amelyet nem árnyékolt még be a félelem
próbálj hát elmerülni az álom tiszta vizébe
amely kedves és jótékony feléd
és egyre jobb lesz ha akarod
csak szeressed e szüntelen csendet

8.

Kezed görcsét feloldja majd az álom
és az álom csendes kábulatát az ébredés
és az ébredés nemcsak a szemek világa
az ébredés az ember teljes élete a szem és száj a láb és a kéz a gon-
dolat és a beszéd teljes élete
mert teérted van az ébredés te aluvó aki nem is tudod még hogy mire
ébredsz és miért ébredsz még
és megsejted-e az álmok ígérését
mert minden álom egy pihentető ígérlet
mert az álom az ébredés értelméért születik meg a testben
az élet álma az álom élete is
az álmok arca feléd néz a te szemeiddel
és ha kinyújtod a kezed megölel a boldog lebegés
te pedig csak sejtet az álmok titkait
mint ahogy a hallgatás adja meg a beszéd ízét
az elbűjt nyelv és a felszabadult gondolat között

az álmok és ébredések között
meg tudod-e találni az álmok ajándékát
mert az ember mélyén mindig felsír valami belső vágy
és az álom után lehet csak álmodozva felébredni
ébredj hát fel a valóság álmaira
és őrizd meg mindent az álmok tájaiból
hogy szebb legyen valóságos életed
ébredj fel az élet szépségeire
ébredj fel a szerelemre
mert a szerelem az ébredés legszebb szava
és ekkor elindulhatsz majd valahová
az ismert és mégis távoli tájak felé
mert te vagy a szerelem is
és te vagy az a megsejtett gondolat is
amely néhány foszlányból jelből és gondolatból ébred fel
és lassan női arccá válik
és megérint a karja
és érzed a száját
és érzed a teljes szerelmet
de itt belül a belső életedben
ujjaid a legszebb dallamot sejtik végig a meleg testen
az élet szépségei virágznak benned
és te lassan felébredsz majd
és felébredsz a szerelemre
és te egészen átéled a szerelem közelgő életét
ebben az ébredésben
ellopott és megajándékozott életeddel sugárod feléje és sugárod be-
felé is
hogy ébred benned a szerelem
mert te vagy a szerelem ébredése is
jelezd ezt a szót a létezés egyetlen emberi szavát
kifejezni a lét igazát és örömét
abban és csak abban hogy létezel a szerelemre
és a szerelem is csak benned él
mint az álom és való lét
ez a szó hordozza magában a szépség és értelem nevét
a ruhátlan szépség életét
az élet ruhátlan szépségét
a szépséget amely csak az élet
az élet tisztasága és hullámozó álmvilága is
és ez él minden nyelv nélküli mozdulatban
és mindez te vagy aki egy maroknyi magánynak születél
és te vagy az aki még csak sejtí a létezés hullámain
két emberi mozdulat és jel között
a szerelem ébredése alatt
a szerelem egyetlen mozdulata és jele alatt születik ez a világ amely
oly sokáig titok és rejtély volt előtted
csak az álmok jelei súgták hogy indul egy hullám feléd
és ebben lelsz majd magadra és életedre
mert minden szerelem egy világ újbóli teremtése
lépteket jelez

a szerelem álmából a szerelem valósága felé
a teljes életed vágyaival a meglelt örömök felé
ébredj fel lassan
a teljes élet
a megsejtett élet
nyújtja feléd a kezét
és meg kell lelned mindazt ami csak sejtelem volt eddig benned
itt van az átélhető idő
ébredj lassan
ébredj fel a szerelemre

9.

Mintha belülről szólalna meg egy hang
szinte belesimul az életedbe
ez a belső ismeretlen hang
nem érzed a hang életét és létét csak hallod a hangot
és nem tudod hogy beszél-e valaki vagy csak álmodod ezt
mintha éreznéd a hang mögött a mosolyt és a lágyan érintő kezet is
valami neszt és susogást is érez itt
újra a hangot hallod
itt van a hang előtted
néha felvillan a fehér szín is
és újra eltűnik a fehérség
és elsimul a hang is az éjszakai fehér csendben

10.

A kezedből mintha gyümölcsfák nőnének
a szélben lebegő hajában mintha a madarak dala szólna
olyan mint egy álmokból szőtt kép
és mindig ezt a képet sejtve
mindig ezt keresve közelednek feléje
itt a tavaszi kertek tájai közt
itt keresem a virágok és gyümölcsfák között
mintha csak az álmokból buktam volna fel hirtelen
itt állok a gyümölcsfák között és nézem a mosolya hogyan szóródik
szét a virágokra.
és a virágok szirmai mosolyára hullanak a tavaszi szélben érzem a
kezét és hallom a lépteit
itt járunk a tavaszi kertekben
valahol egy ismeretlen tájon
valahol ahol már jártunk egykor
itt és mindig csak itt a tavaszi szerelem
és a szerelem tavaszát sugárzó tájakon
ebben ebben a távoli álomban is

11.

Ki kellene nyújtani a kezed
mintha át akarnád ölelni ezt az éjszakát hogy te is csak árnyék legyél
az árnyak között
mert az álom mindig pihenő árnyékot csinál az emberi test formáiból
és ekkor egy kicsit benézhet a halál ablakán is
benézhet és nem láthat semmit
mert benn sötét van
belekóstolunk tehát az álom ízeibe
mint a messzi vándorok az új forrás italába
és feloldódunk a víz ízeiben
amely semmit sem szól és mégis mindent sejtet
mert elfolynak a gondolatok
lassúvá válik a dolgok sodrása
és végül minden könnyebb lesz
pedig csak az álom érintett meg

12.

Lekötni és felszívni az időt
mintha életünk és testünk része lenne
és ekkor megállhatunk és körülnézhetünk
és láthatjuk a gyermekkor képét is
és gyermeki szemekkel nézhetjük önmagunkat is
és minden szépséget amely lassan már el is múlt az évek porában és
a múltás éveiben
megpróbálni másként élni
meg lehet-e próbálni
próbára lehet-e tenni a próbát
és a régi évek mosolyát
az ég kékségéből táplálkozó mosolyt
a friss fűből fakadó reményeket
a virágokból illanó mosolyt
a távoli világot szemlélő ablakokat
ezt a gyermekkort
ezt a gyermekkort nem fogod
ezt a gyermekkort nem fogod többé
nem fogod többé meglelni álmaidban
álmaidban és ebben az éjszakában
ebben az éjszakában ahol a fehérség jelzi az éjjelt
ahol a fehér szín az egyetlen éjszaka
ezt a fehér éjszakát és ködöt
csak néhány villanás hasítja át
az útjelzők a gyermekkor felé intenek
és kinyújthatod a kezeidet
és görcsösen ragaszkodhatsz valamihez
ami a levegőnél is jobban kellene már
öleld meg az őzikék mosolyát
simogasd a kutyusok húségét

álmodjad azt hogy majd te is felnőtt leszel és járod az erdőket és a
hegyeket valamit keresve
őrizzük meg a távozó időt jövőnek
ezt a gyermekkort a kertekben és erdőkben
és én is csak egy bolyongó visszhanggá válok majd és nem is tudom
már hogy mi történik itt körülöttem
vajon hol kezdődik itt az álom és a képzelet
hol ér véget a valóság és a tudat
mert mindenütt csak valami ismeretlen éjszaka van
és csak néha világosodik ki a fehér köd is
és elnyel a végtelen csend
és itt többé nincsen
se élet se álom se emberi vágy
csak révület és keserűség
ebben a fehér éjszakában
szeretném kinyújtani a kezemet hogy elérjek valamit hogy érezzem e
világ jelenlétét a semmi határán is
mert így már semmit sem tudok többé
e kórházi fehérség között
milyen idő és milyen éjszaka öleli át az életemet
itt az időtlen idő hullámain
már elfeledtem az idő fogalmát
és nem tudom milyen a nappal és az éj
milyen a léptek érkezése
milyen a jelenlét távozása
miben nyílik el a tér
hol vannak a kertek és házak
van-e erdő is valahol a folyók között ahol csak az álmok léptei suhan-
nak tova ismeretlenül

13.

Kinyithatod a szemedet
és elhiheted hogy élsz
ha többet nem is de most e percekben és e szobában élsz és lebontha-
tod a falakat magad körül hogy átlépj a távoli és igazi élet útjaira is
és számot adhatsz magadnak minden jelről minden mozdulatról
elmondhatod hogy a fájdalom véste benned az időt
hogy ifjúságodat a magány formálta
és a szerelmed álomba menekült
vagy megijedt a magányos szoba csendjétől és elrejtette arcát is
az idő nem adott tartós ígéretet sem vigaszt
karjaid közül kilopta az ölelést
álmaidból kihúzta az ölelést
és így maradtál meg önmagadnak csonkán és várakozva
és szétnézhetsz íme e világban
és keresheted a szemek világát
az ölelésre induló kezeket
az életemet amely feléd jelez valamit
próbáld megérteni azt amit csak sejtessz.

hogya a remény emberként szép csak
hogya a jóság életként igaz
hogya az igazság csak emberi arcként érthető meg
ha kinő az álmok lombjai közül
és megsejted az égbolt színeit a felhőn túl is
és ez élet nemcsak sejtelem hanem igazi jelenlét is
és nem félelem többé
nem üres várakozás
gondolj a szavak életére amely a szádból indul az élet felé bár maga
is élet és maga is száj
gondolj az értelem álmára
hogya életed ne legyen halálos csend
ne legyen az értelem csendje
sem az éjszaka halotti nyugalma
értse meg a kéz nyugtalanságát az időben
mert mindig válaszolni akar a múltnak
mert minden mozdulat egy válasz igényét éli át
próbáld visszahódítani az időt
vissza egész a gyermekkorig
úgy kell keresned önmagadat mintha te volnál a keresés és a mozdu-
latod volna a másik keresés
és te vagy a keresés keresése
keresed valahol az élet oszlopait
azt a biztos pontot amely kiemelkedik a mocsárból a teljes élet felé
keress hát és mindig legyél nyugtalanság önmagadban is
legyél felfelé sikló kéz a rémület előtt
legyél kérdőjel a jövő felé
legyél igen az élet kérdése előtt
keressed tehát a nyugtalanságot
a felét jelző értelmet
a szerelmet
az álmot
keressed a játékok egyszerű örömét
keressed a keresés izgalmát
az utakat és ablakokat egy új világ felé
az élet fel-felvillandó jeleit
az értelem emberi arcát
az értelem és szerelem ölelő kezeit és az örök és végtelen utakat a
gazdagság és teljesség felé
az igazi teljesség felé

14.

Egy gyermekarcot és egy körtefát
néhány szál virágot és egy vidám kutyát is
játsszóteret valahol a folyóparton
erdőszéli bokrokat elkapott madárfüttyöt és egy elvesztett vadászka-
lapot is a bokorban
honnán is húztad elő mindezt
melyik kosár fenekéről kerül elő ez a sok emlék

itt van egy nagy mackó is
és mellette egy kislány masnija is
itt van a cica nyávogása is
de a cicát még nem látni sehol
a mackó mellett van a tejesüveg
a tej után előbukkan a csokoládé és a kalács is
a kertben megszólal a madárka
a képzelet elindul a madárdal nyomában
az emlékezés nyomában indul a kéz és a láb is
itt jelenik meg egy darab kis élet is
de amint utolérjük már el is suhan
mert hozzá társul mindig a feledés is
és mindig elérhetetlen marad
amikor elérjük már ki is siklott a kezeink közül
mert mindig ismeretlen és elérhetetlen marad
csak a képzelet társul néha hozzád
mert a tapasztalat mindig elszomorít
a távozás is azért oly szép mert utána megszépül minden
és a jelenlét is mindig távozni vágyik
csak azért hogy jobban jelen legyen bennünk
csak a halál pihen mozdulatlan az út végén
csak az élet örökös érkezés
a távozás megérkezése
az elmúlásban virágzó élmény
az emlékezésben kinyíló feledés
a képzeletben lapuló semmi lét
a fájdalomban a múlás öröme
az örömben a múlás értelme
és az egész életben újra és újra felbukkanó távolság és a távolság le-
küzdése is
és ha közeledik a halál íze
akkor érzed meg csak az élet szépségét is
mert a halálnak van a legszebb szava az életről és a halálról is csak az
élők tudnak beszélni
és a sejtelem hullámai élnek ilyenkor bennünk
mert az ember arca könnyen válik feledéssé és az örömről lehullik az
emberi arc
az emlékezés mégis él bennünk
talán azért hogy életté újuljon
és ezért kell feledni
és felelni a némaságra
az élet útja is csak emlékezés valamire
de ezt is csak néha érezzük meg
amikor az öröm egy pillanattá sűrűsödik bennünk
és így lesz az élet arcához hasonló
és ez az arc néha élet és néha álom is
vagy felbukkanó fájdalom is lehet
de mindig kettős arc marad
kettős arc marad mert mindig öröm és félelem ruhájában jár
a feledés pedig a lét szerelme is
mindig változik és mindig egy kalandot rejteget

olyan mint a csalóka szerelem amely kezében tört rejteget valaki felé
de néha ez a tör is kivirágzik
és a virág néha mérget is lehel
de a virág szólhat az örömnél és a szerelemnél is
a betegségnek és a feledésnek is
talán ezért oly ismeretlen mindig a kalandja is
és talán ezért oly nyugtalan mint az álom és az ébrenlét egymást válto-
gató bizonytalan hulláma
talán csak ez
és talán mindig több és más

15.

A gyermek szemeivel
a madarak szárnyaival
a nyuszik szelídységével
keresni a virágok lelkét a füvek lélegzését feleselni a vidám fecskék
csivitelésével

A háztetőről nézni a világot
a fa tetején simogatni a macskát
együtt aludni a kutyával a szénakazalban
meginni a macska tejét
ellopni egy kislány masniját
egy mérges bácsi bajszát lenyírni amikor alszik
játszani a szemüveges komolyságot
bottal verni a medvék nagy álmát
simogatni egy szép nyuszi fülét és vele együtt enni a káposztát a kert-
ben

meglesni egy szép néni játékait
aki egész nap játszik és utána megeszi a csokoládényuszi
sok tarka ruhát vesz elő és egész nap nézegeti
úgy alszik mint egy macska de nem tud dorombolni
úgy billegeti magát mint a cica
és a szemeivel is karmol
pedig nem szereti a tejet
a szájával csak alszik
lefekszik és nem akar aludni
szuszog morog és civakodik egy bácsival
még este alvás előtt se tud jó lenni
nagy fakanalat fog a kezében és azzal hadonászik
de sohasem főz semmit
fura ruhákat cibál elő
ide-oda ugrádozik a szobában
füstöl a szája a keze meg hadonászik
a körme meg nagy és piros
ilyen még a macskának sincs
néha úgy rázza magát mintha csak rángatnák
füstöl a szája a keze meg lóg mintha cérnaszálon lógna
az egyik bácsi húzza a másik meg vezeti egyre csak mondják neki
hogyan gyere maris gyere maris

hadonásznak húzzák egymást
 utána jön a gazda és hadonászik
 kiabál hogy nem tud aludni mert énekelnek
 a maris is kiabál
 keze lába ide-oda jár
 a maris kizavarja a bácsikat és csak nevet
 maris meztelenül szaladgál és kiabál
 füstől a szája repül a keze
 ide-oda lötyög a szobában
 a két bácsi csak kiabál ide-oda szaladgálnak az udvaron
 a két bácsi csak nézi a marist és nevetnek nevetnek
 a maris fogja az üveget és iszik iszik nagyokat a bácsik meg kiabálnak
 ők is kérik az üveget
 a bácsik csak kiabálnak a maris meg nevet
 meztelenül szaladgál a szobában és nevet meg iszik a nagy üvegből
 mutogatja a nyelvit meg a körmeit
 olyan fura ez a maris
 egyszer piros egyszer kék
 festi magát egész nap
 télen nagy macskabundát húz magára
 a szemével is karmol a szájával alszik
 a bácsik azt mondják hogy nagyon szép
 amikor iszik a nagy üvegből mindig meztelenül szaladgál a szobában
 és csak neveti a bácsikat
 anyukám is kiabál
 a maris is kiabál
 a bácsik meg ekkor nevetnek
 hozzák a marisnak a nagy üvegeket

16.

A fehér köpenyes alak benézett a szobába:
 „Nos, mi van ezzel a mi betegünkkel?”
 „Ma csendesen alszik, úgy látom, hogy néha felfigyel és úgy látszik,
 érti is a beszédet néha... Ki tette ide ezt a fényképet az asztalkára?”
 „Ezt én tettem ide egy félórával ezelőtt.”
 „Hol találták ezt a fényképet?”
 „Az autóban találtak egy női táskát, és ebben volt ez a fénykép is.”
 „Jó volna megtudni tőle, hogy ki ez a nő a fényképen itt mellette.”
 „Most egyelőre aligha fog ilyesmiről beszélni.”
 „És mi van azzal a nővel, akinek a táskáját megtalálták?”
 „Még mindig nem találták meg.”
 „Ha él valahol, akkor biztosan jelentkezni is fog... az újságok megírták
 a szerencsétlenséget, onnan biztosan meg fogja majd tudni, hogy itt mi
 történt...”
 „Akkor egyelőre várni kell.”

17.

Körtefa rózsabokrok szőlőlevelek
mintha csak a fák és virágok közül bukkanna fel az arca amikor meg-
látom hirtelen
itt áll előttem
mintha nem is emlék lenne mindez
mintha nem is álom vagy sejtelem lenne
mintha valóság lenne itt előttem
mellettem áll és így eltűnünk a kertben a virágok és a gyümölcsfák
között
olyan mint egy mesebeli fénykép
amely versenyre kel az álmokkal is
mit is beszélhetnek ilyenkor az emlékek
a szavak is kivirágzanak ilyenkor
a gondolatok röpködnek mint a vidám fecskék
és ilyenkor még a nevét sem tudom
hogy öltöztessen emberi szavakba azt amit átélek ebben a mosolyban
ebben a kertben a virágok közt
hol találjak ehhez szépülő emlékeztetést
az idő változó és régi arcú ruhájához
mert ebben a tavaszban a változás és megújulás leheletét érzem itt a
gyümölcsfák között
és ez az arc már nem egy fénykép arca
nem a fénykép emlékeztete
ez az igaz történet szava
varázslat ez de igaz
mert érezni a kéz melegét
hallani a ruha susogását a szélben
érteni a szavak belső formáit a szájban is
és minden mozdulat mögött a gondolatot
és mindig azt hogy tavasz van és hullámzó idő
és minden dolog oly illanó és észrevétlen mégis
a közellét távolodik és a távolság mindig itt van mellettünk a kertben
és a tavaszban
érezem hogy hozzád lépek e fehérségből is
mert magamban hordom már az igazi élet ízeit is
az igazi emlékezés ígérését és valóságát
érezem hogy ez még csak sejtelem és fél álomkép
elképzelés csak vagy valami más
érezem a teljes szerelmet mert most vagyok tőle a legmesszebb és a
legidegenebb
megjelennek az arcok és mozdulatok
beszélni kezdenek a széthullott jelek
felemelte a fejét az elmúlás
felém int a suhanó idő
valaki beszél hozzám de nem értem
csak a tavasz van itt és semmi más
beszélhetsz már emlékeztetés előttem van az egész életem és a szavak
élete is egészen a tiéd

18.

Az ápolónő megállt az ágy előtt.
A másik is melléje lépett.
„Még mindig alszik. Úgy látszik, hogy mégiscsak kiheveri ezt a sok sebet...”
„Miről gondolsz?”
„Nagyon nyugodtan alszik, és nem jajgat, se nem panaszkodik.”
„De hát beszélni sem tud.”
„Azért, mert még mindig alszik...”
„Úgy szeretném, ha élne, ha tovább élne. Minek kell az ilyen fiataloknak meghalni...”

19.

megmarad talán egy arc
egy hang
egy mozdulat valamiből
az élet nem távozhat nyomok és jelek nélkül
valaminek mindig itt kell maradnia az elmúlt dolgok után is a múlás után is
mibennünk marad az egész élet és nem kell keresnünk az eltűnt dolgok maradvány életét és széthulló jeleit
csak emlékezni kell néha
néhány szót és gondolatot kell kikereshnünk
csak néhány fénycsíkot és jelet még
mindig csak valamit az életből
valamit újra felfedezni
megtalálni a képzelet valóságát
a női léptek mögött a szerelem sejtelmét
mert itt lapul a remény és az ígélet ideje is
és minden remény egy kis nappali álom csak
és minden álom egy készülődés a nagyobb léptekre hogy szebben éljük át a közelgő változásokat
az életre is álmodni kell
az életért is álmodni kell
az élet előtt is
csak álmodni és remélni kell
mert csak a kívánt és megálmodott dolgok szólhatnak hozzánk a mi emberi életünkön át
csak az lehet igazán a miénk amit régóta álmodunk
aminek az álmát magunkban hordozzuk mint valami ígéletet és vágyat valami után
és csak a szerelem beszélhet a szebb életről is
és én is csak egyetlen arcot érzek még
csak egyetlen lebegést ebben az életben
és a kinyújtott kezeimmel is az álmokat ölelem
és minden ölelésben új álmokat érzek
bár az álom mindig kisiklik a kezeink közül

az álmokat nem lehet megmarkolni és megkötni néhány szóval és gondolattal

az álmok szabad lebegését és szárnyalását csak a mi életünk öleli át és néha az álom az egyetlen valóság is nekünk és csak néhány szó és gondolat marad utánuk és a szavak gazdátlanul lebegnek a magány üres világában és mindenütt csak csonka szavak és a dolgok jelei a dolgok töredékei maradnak a múlás után

és bennünk már semmi sem tudja átélni az igazi életet és csak bizonytalan árnyékok vagyunk mindenütt és az emberi arc csak az álmok mögött jelenik meg csak néhány gondolatot és villanást még az utolsó álom léptei előtt csak néhány jelet és villanást még mivel az egész életünk csak foszlányok és töredékek kusza halmaza lett

már csak annyit szeretnék tudni
hogy hol lebegnek az álmaim az álmatlan időben
hová is jutottam a végtelen fehér sivatagban
hol találhatok meg egy emberi arcot még
csak egy női arcot keresek valahol még
valahol a kertben a bokrok és fák között
egy fiatal lány arcát keresem csak
egy ismeretlen és mégis ismert arcot
amely elbújt az idők hullámai közt
és nem tudom felfedni igazi nyomait azóta

20.

Az orvos a beteg pulzusát nézte.

„Egy újabb vérátömlesztésre lesz szükség. Még mindig igen gyenge a pulzus... De azt hiszem, hogy most már nem olyan nagy a veszély, mint tegnap volt...”

„Te ilyen egyszerűnek látod ezt?”

„Hát egy kis orvosi szemmel és tapasztalattal így is lehet látni... De egyelőre még nem tudok semmi súlyosabb jelről, ami rosszra mutatna...”

„Lehet, hogy igazad van.”

„Te viszont tudod azt is, hogy súlyosabb esetben is néha életben marad a beteg. És volt már ilyen esetünk is.”

„Te mindig ilyen optimista vagy?”

„Azt hiszem, hogy most jogosan.”

„No majd megtudjuk az igazságot egy-két nap múlva...”

„Én is azt hiszem. És én bízok a javulásban...”

21.

Milyen furcsa kietlen táj is ez
hol vannak itt az emberek
a fejek a koponyák az ember homloka
mindenütt csak kezek merednek az égbe

hát ennyi maradt csupán az emberből
 de hát mi történt itt hogy eltűntek az emberek csak az égbekiáltó kezek
 erdeje maradt meg
 de vajon e kéz emlékeztet-e az emberre
 aki ír és dolgozik és ölel
 és a kezek erdeje mellett ott van a temető is ahol csupa keresztet szür-
 külnek egymás mellett
 hol vannak itt a gyermekkezek
 a játékok és simogatások kezei
 a játszadozó kezek a bokorban a folyóparton
 mindenütt csak kezek és sehol sincs ember
 a fáknak nincsenek törzsei
 a virágnak nincs ága
 a házaknak nincs alapja sem falai
 mindenütt csak kémények és maradék háztetők vannak
 egy kutya szalad de csak a lába és a farka látszik
 az úton lópaták futnak végig
 a kocsni kerekerei zörögnek az úton
 látni az ostort és a kezeket is amint lebeg a levegőben de az embert
 sehol sem lehet látni
 a madárnak is csak szárnyai vannak
 valahol beszédet máshol jajgatást hallani
 de sehol sem látni embert
 milyen világban és milyen tájon is vagyunk itt
 egy kosár gyümölcs keresi a gyümölcsfát
 és maréknyi ősz sikolt a kéz után
 csupa keresés és talány ez a táj és senki sem felel senki sem tud va-
 lamit megérteni sem magyaráz. Itt
 és a kezek egymást kergetik egymást hajszojják e tájon
 két kéz abroncsot formál és a lángbaborult harmadik kéz átugrik
 rajta de a lángok őt is utoléri és elég
 az egyik kérdőjelet épít a maga életéből
 a folyóparton néhány ujj valamit keres
 eltűnik a homokban és felbukkan a csobogó vízben
 ölelgeti a forrás vizét és a róla lecsurgó cseppek könnyekké változnak
 és itt mindenütt csak a virágok gyökereit látni
 a felhőkben ismeretlen jelek formálódnak
 egymást ölelik és kergetik a kezek a felhőkben is
 miért emlékeztetnek ezek a kezek itt is csak az emberre és miért nincs
 egyetlen ember sem e tájon
 miért hagyta el az ember a kezeit
 vagy a kezek szöktek meg az embertől
 miért van ez így és kinek a műve ez a világ
 a láb irigysége okozta ezt
 vagy a nyelv intrikái
 vajon sokat látott-e a szem
 mit hallott itt a fül
 és mit tud erről az emberi értelem
 vagy a kéz talán eltemette az embert s csak ő maradt meg az utókor
 iszonyatának

kinek fáj jobban most ez a magány
vagy ez csak egy erő az iszonyat álmából
vajon az embereknek mindig volt kezük
és minden kéznek megvolt-e a gazdája
vagy ez csak egy olyan ország ahol a csoda és az iszonyat virágzik az
idő mélyén

és mindezt senki sem érti igazán
milyen világban is vagyunk itt
honnan van ez a világ és hová fut az idő kocsiján
mire jó az embertelen kezek birodalma
mit vétettek a kezek az embernek
vagy az értelemnek
vagy az időnek
vagy a törvényeknek
vagy az emberi arcnak az igazság előtt
harcba indultak talán
vagy menekültek az ember ölésétől
miért is kell a kéznek az embertől megszöknie
milyen világ ez hogy minden rész szökik az egésztől
mi lesz a gondolat élete testi jelek nélkül
hol van hát innen a kéz emberi élete
és hol a feleletet termelő száj
mintha csak az ember valahol kihullott volna az időből és a föld
öleéből is és most csak széthulló részei maradtak meg
mintha a kezek fellázadtak volna az értelem ellen
de mi történt az értelemmel
vajon az ember ellen fordult volna
vagy elveszett az emberi lét valahol ebben az időben
mert a világ sincs már sehol csak a foszlányok és a töredékek uralmát
éljük itt is

lehet hogy a kezek még emlékeztek a játékra
az ölelésre és a simogatásra
emlékeztek az ujjak örömére a virágokra
emlékeztek a füvekre és a lombos fákra az erdőben
és talán ezért is kellett menekülniük valahová
de ez az élet még félelmetesebb mint az ahonnan szöktek
vagy az még ennél is nagyobb iszonyat volt
hány kérdés is születik a kezek nyomában itt
milyen iszonyú tájra is tévedtünk itt
mindenütt gyökértelen fák merednek az ég felé
gyümölcstelen fák keresik a felhőket
a fiatal kezek a kezdet örömről sírnak
az egykori játékok és szerelmek világáról
egy időről amikor az ujjak még álmodni is tudtak valahol
itt már csak felvillanó ijesztő jelek és kérdőjelek vannak hol van itt
a játék és az öröm ígérete
hol vannak az ujjak útra hívó jelei
itt minden csak kérdés és a kérdőjel félelmét sugározza
ki fogja megkeresni az ember arcát
ki fog az emberi lábak után futni

ki látja meg a szemek világát
hol van a kérdésekre felelő egykori ember
hol van a száj és a gondolat embere e némaság világában

22.

Emlékezni kell egy másmilyen kézre is
mert ennek volt emberi élete
tudott még játszani és ölelni is
hívta és leste a kalandot és szerette az utazás izgalmát
kereste a másik kéz játékait és cinkosa lett egy másik kéznek is a ka-
landban
talán a szerelemről volt éppen szó
és a kéz át akarta ugrani az időt
összeesküdött az értelem ellen is
olyan szép volt ez a játék
az izgalmak kihívása
a sebesség keresése
versenyfutást keresett az idővel is
le akarta győzni a távolságot és az időt és mindent ami útjában van a
rohanó sebességnek
csak az álmokat nem akarta elhagyni
ő éppen az álmok szőnyegén futott az idővel szemben
mintha csak a sorsot vezetné kezénél fogva
a kormánykereket szorítja és üldözi az időt
és az autó nyeli a távolságot és a kilométereket
a kéz a feledésbe öltözködik
és átkarolja a lány derekát
a többi már nem is fontos csak egy kis öröm még
a kormánykerék félresiklik egy kicsit
csak egy pillanatig ebben a rohanásban
de ez is nagyon elég
az értelem elmenekült és behunyta a szemét
csak az ütés és a nagy robbanás hallatszott utána csak a robbanás után
a végtelen csend és utána semmi semmi sem történt többet
megállt a kéz és megállt az idő
valaki még hallott egy kiáltást a távolban

23.

Ahogy ott állt a beteg előtt nem tudott szabadulni egy gondolattól
vajon ki az a nő a fényképről
vajon kié az a táska és az a női cipő az autóban
vajon végig vele volt-e az a nő vagy útközben összevesztek és a nő ki-
szállt hirtelen
vagy az is lehet hogy kidobták mint egy részegét a kocsmából a pin-
cérek
Holnap lehet hogy valaki jobban megnézi ezt a fényképet és akkor
majd kiderül az egész.

Biztosan jelenkezik majd valaki a rokonok és ismerősök közül és akkor majd minden kiderül.

Mert ebből a fényképből semmit sem lehet kinyomozni itt.

Itt csak feltételezni és képzelődni lehet.

A tárgyak némák és a fénykép is hallgat.

24.

Érzem hogy a vér lassan szétfut ereimbe
valami meleg zszibongás szalad végig rajtam
mintha csak egy másik új élet terjedne szét bennem és újra az élet
apró jeleit érezném magamban
váltakozó meleg áramok futnak szét bennem
a világot most már belül magamban is érzem
újra érzem a virágok színeit
hallom a madarak dalát
érezem a női mosoly hullámain
érezem a szempillák mögött a szerelem ígérő szemeit
sejtem a játszi ujjak játékából kinövő ölelést
a szerelemből kinövő boldog időt
a szem növekvő birodalmát
a felénk integető zöld és kék színeket
az égre festett madarak röptét
a virágok egymást átkaroló szerelmét
az éjjeli bogárkák halk zümmögését
az ébrenléteát átkaroló álom lágyságát az álmok forrását és menedékét
az álmok szerelmét és vigaszát az álmok igazi emberi életét
és újra az élet kútját
az álmok korsóját
a szerelem kenyereát
és mindaz ami az élet szépségéből születik
mindezt érzem e pillanatban
most amíg az ébredés az élet felfedezését jelenti
e lassan szétfutó vér
e felpeszditő élet öröme és szépsége az élet újbóli csodája a felszök-
kenő léptek öröme az ölelő karok röpte
és mindez másnak maradék nekem a teljes élet és az élet maga a szép-
ség teljessége és öröme a teljes élet gyönyöre és szépsége a teljességgé
vált ígélet és remény a teljes öröm az életben a teljes szép világ
a kimondásra váró
a gondolatot elért
a cselekményre feszülő
érett boldogság
az élet arca mögött a szerelem igazi lelke
ami bennünk készülődik a teljesség felé
ez a színek és formák születése
ez az öröm álma az életben
ez az élet álma az örömben
a meglelt és elért dolgok újbóli felfedezése

talán csak ki kell nyújtani a karunk és érezni azt amit álomként már
el is értünk az álmok színeiben
mi csak a bennünk megmaradó és élő szépséget akarjuk még
a szerelem igazi emberi életét
az újból felfedezett ember igazi emberi arcát és ennek az arcnak a
tudatát és mosolyát ennek az értelmét és jövőbe szárnyaló tekintetét
csak ezt kellene most elérni
ezt kell elérni és elhagyni is
elhagyni csak a fehér színeket
mert a boldogságnak és eszméletnek egy életet kell élnie bennünk
még ébredés előtt is
nem a homály és sejtelem életét
hanem a bizonyos és létező dolgok lélegzését
most már tudom is hogy mi minden van mögöttünk és mi az ami hi-
ányzik életünkben
most már tudok csak még a szavak nem indultak el a kimondás ka-
pujáig a száj forrásáig
ez az ami nemcsak megszépít hanem boldogít is
úgy szeretnék egy kicsit élni is de értelem és az igazi lét szava szerint
kikerülni a szabad lehetőségek buktatóit csak a szép és tiszta távlatok
tükrében nézni felbukkanó arcunk
hogy a tudat vezető karját érezzem utamon
és minden léptemet a biztonság jelzi
és én érzem a tiszta és teljes tudatot mindenütt
és minden gondolatom egészen én vagyok már
újra én vagyok már az élet jele is
és én aki szeretnék lenni
aki a lehetőségek és remények karjában ébredve
mindig feltalálom a biztos és egyetlen életet
és innen kiléphetek már a széles és egyetlen szabad életbe és csupa
készülődés és várakozás vagyok már
és emlékezés leszek amely a jövőből néz rám
és a sejtelemből boldog tudat lesz
és szerelem amelyet az igazi élet adott meg
és az igazi élet
úgy alakul majd ki az utak kertek ösvények közt
újra látom már a madárkákat
és egy kislányt a folyóparton
a nyulakat ahogy játszanak a fa körül
egy kerti padot ahol a szerelem szavai születnek
és a gyermekkor is újra él
az ablakon benéz hozzánk a fecske is
a kutyus körülszaladja az udvart és lehever a lábunk előtt és felénk
pislog boldogan
és ekkor elalszunk a napfényen
a gondolatok lába is elnehezül itt
valami szép csend vesz körül bennünket
valami jó boldogságot érzünk magunk körül mintha már az élet min-
dent megadott volna
a képek és tárgyak vonalai megszilárdulnak

majd újra elolvad az egész világ szilárd képe
és minden könnyű lesz és átlátszó
és álomszerű a maga észrevétlen távozásában és eltűnik észrevétlenül
ebben a fehér éjszakában

25.

Úgy érzed hogy halkan megszólal a fa
megrezdülnek az ágak és a szerelmedet beborítja ezer virág
a lány szemeiből virágok néznek csak rád
a haja rózsabokorra válik haja a kószáló szellőkben a folyó és a fűzfa
képére emlékeztet
és az egész tavaszra amely benned is egyformán él
és nemcsak e talajból nő ki
nemcsak e hajnalból
nemcsak a csillagok éjjeli zenéjéből
ezt a tavaszt érzed és hordod magadban
és talán csak egy hajnal készülődött benned hogy kitáruljanak az
ajtók és a kapuk is
hogy szétröppenjenek a kezek madarai
elkapni az ölelés örömet
s a játékos ujjak az ő hajában leljenek fészket
az álmodozó kezek
és játszadozó álmok nyomán
így ébred fel benned a tavaszi hullám
a legszebb szó zamatával
minden szavadban
minden léptedben
lélegzeted minden sejtelmében
minden sejtelked gondolatában
minden gondolat álmában
érzéseiden keresztül az átélt vágyakat
a szemek virágait
a női száj rózsáit
a mellek gyümölcsét
az egész test magával ragadó elringató mámorát ezt az egész életen át
hullámozó tengert
amely sodorja a növények és halak világát
ilyen a test álmodó élete is
meleg és elringató mint egy végtelen hullám
keresve a csónak céljait
a tenger termését
az örömök ígéretét
és mindazt amit csak a nap adhat meg az éj előtt
és a szerelem amely a képzelet vérét hordozza magában ez is csak ál-
mokkal táplálkozik már
a valóság csónakjai között is
a némaság ajkaival is beszél
a remegő ujjakkal is int már
a megsűgött reménnyel is tud hallgatni

mint az élet amely jelen van minden távozásban
mely valóság minden sejtelemben
és jelenlét minden álomban
mert átálmodja minden hétköznapiod életét
mert az életen túl is csak igazi életet ígér minden lépte és hulláma c
távolon át is
pedig talán csak képzelődöm
mialatt a barackfa árnyéka hull rám és a virágok szirmai az ő szemé-
ből hullanak rám
ujjaid simogató szeretetét
mosolyod ígérte
tested hullámaid
hordozom magamban miként az éber álmokat hordja az ember akinek
álomra csukódó szemei vannak
és csak az álmok szemei érzik a tavasz lélegzését
a kéz hordja csak magában az ölelés izgalmát
a simogatás hullámaid
az öröm ujjakban lapuló csendjét
ezt az izgalmat leső izgalmat éhező sejtelmet
a te arcodat látom újra a fák alatt
a kertben itt a barackfa alatt
mit súgjak neked ujjaim reményével
mit ígérek neked szemeim hajnalával
mit ígérjek karjaim bizalmával
mert neked csak a tavasz mértékével adhatok örömet
csak az öröm lázával kereshetek nyugalmat
és itt a fehér falak és bútorok keretében itt a fehér éjszaka partjain
szólok hozzád
hívom a léptedet
várom a susogásod
az érkező reményedet várom
mert ez a tavaszi kert a gyermekkor kertje is
amely nappal is felelget a csillagos éj szavaira
ha majd az ébrenlét mellém hozza az álmok ajándékát ezt az éjszakát
amelyet ezer más éjszaka ölel át a fényes csillagok karcoló sugarait
mert te vagy ez a végtelen éjszaka is
és így érzem át ezt az első és egyetlen éjszakát is
a májusi éjszakák ölelését
minden mozdulatodban
újra érzem kezeim reményét és izgalmát
a visszatért májusi éjszakában
mikor a szégyenkezést ellopta tőled az éjszaka
és te a tolvajnak induló kezeimet kedves vendégként fogadtad mindig
ölelésben
tested hullámain siklott a kezem
mint egy magányos hajó
az öröm kikötője felé
és te lettél így a tenger és a gyümölcsöket nyújtó érett fa lombja is
és gyümölcsöid ízében mindig csak magamat fedezem fel és ezt érzem
mindig egy új életnek is
és így ismerlek fel téged minden sejtelemben

a te lényedet kutatom minden sejtelemben és fájdalomban
mert ilyenkor csak a te tavaszi életed adhat nekem egy újuló életet
csak a tavasz adhat vissza a tél veszélyében
mert csupa hullám és meleg remény vagy a közelemben
mert magadba olvasztottad egész életedet
és összekötötted minden reménnyel
mert mindent el kell érni és mindent örömmé kell még változtatni a
búcsúzás előtt
de itt de itt még egész életemet elrejtí a fehérség és a szürke köd
mert úgy érzem hogy éjszaka van
éjszaka és köd

26.

Az élet kibillent egyensúlyából
a tárgyak elvesztették eredeti formájukat
a körvonalak elmosódtak és az emberi alakokat is csak sejteni lehet
már a fél álom és fél valóság határán
tapogatódnám hallanám látnám a dolgokat de mindez úgy látszik csak
egy halvány szándék marad ebben az éjben
az élet szinte láthatatlan jelleget ölt ebben az éjben és én tehetetlenül
állok a tények ismeretlen uralma előtt
éjszaka van és köd
az álmaimban és érzékeimben
a gondolataim mélyén
a dolgok lényegébe is
behatol az éjszaka és köd
és nem tudom már hogy hol áll meg az idő és hogy vágyai sejtelmei-
vel kinek az arcát tárom még fel a bukás előtt
hol van itt az álom és hol az ébrenlét
a mondatoknak nincs kezdete a gondolatoknak nincs vége a tárgyak-
nak nincs formájuk és az arcomból is hiányzanak a szemek
és én nem tudom melyik érzékemmel
jelzem a láthatatlan szavakat és jeleket
azt hogy itt van az éjszaka és köd
az egész életem éjszakája
ösztöneim sikolyával szeretnék kitörni ebből az éjszakából egész éle-
temmel sikoltanék de se életem se ösztönöm nincs már csak néhány hal-
vány foszlánya van valaminek
ha megszólalna bennem a nyelv
talán a te nevedet súgnám ennek az éjszakának
és így jeltelenül és érzéktelenül is sugároznám feléd ezt az egyetlen
vágyat
de ki hallja meg itt az életem dadogását
meghallasz-e te engem
te akinek a nevét sem tudom már
hogy hol érzem és hol jelzem a múlását
csak azt érzem hogy valahol sivatagban élek
a fehér szín és az éjszaka sivatagában
és csak egyetlen vágyam maradt még

az időre és formákra való emlékezés
mert itt most minden időtlen és formátlan életet él a nemlét peremén
az élet hullámozó határain
és én a haláltól szeretném ellopni egykori életem maradványait és
úgy érzem hogy egyre gyengébbek az ujjaim már
és a te életedet a te sejtésedet sem tudom követni már
és nem tudom hogy honnan fűj az elmúlás lehetete
és kinek marad az életed a földi határban
a gyermekek és halottak között
és tudsz-e még dadogni valamit maradék életeddel
mert téged sem érzek már
lényed helyett már csak a feledést érzem át
és ki súgja meg neked az élet nevét e múlásban
szeretnék kiemelni emberi lényem éjszakájából
csak egyetlen mosolyod és mozdulatod jelezze hogy élsz még valahol
hogy élsz még valahol vigasz és álm helyett
mert már elfeledett bennünket az élet utolsó hulláma is
és elfutott tőlünk az élet
és elvesztettük még a magány fájdalmát is
már csak egyetlen folt maradt meg itt
szemeid helyén az égboltot
ajkaid helyén a szerelem kapuit
kezeid helyén a madarak szárnyait keresem csak
hasztalanul kereslek mindenütt
és semmit sem érzek sehol sem
vajon volt-e valahol is életed még
neked aki nő voltál és szép
nő és álm nő és élet
nő és vágy nő és sejtetem
a megújuló álmok hullámaiban
szólalj meg valahol az érzéseimben
érezni akarom teljesen a jelenléted mert csak úgy tudom az élet foly-
tatását érezni csak úgy tudok önmagamban is élni még ha tovább
érezlek
már csak egy vágy már csak egy maradék foszlány vagyok az emlé-
kezés fenekén
valahol két álm és félelem között
ki tudja érezni benned az elmúlás szépségét és az öröm fájdalmát is
hogy mennyire légies vagy hogy eltűnsz innen egy ölelésben mennyire
csak sejtetem vagy mégis
de lehet-e arcot és ruhát találni az emlékezés formájában és hol van
már az amit életnek szeretnék nevezni
mert minden bizonytalanná vált e fehérségben
mert fehérek az álmaim és gondolataim
mert minden dolog fehér és elmosódó lett már
fehérek az arcok és hangok
fehér az élet és az álm
az emlékezés és a halál
már el is felejttem hogy valamikor más színek is éltek az ember kö-
zelében
mert itt csak éjszaka van és köd

fehér éjszaka és fehér köd
és minden fehér már
a halál reményei is fehérek lettek
vajon milyen színű is lett a szerelem e fehérség közepette milyen színű
is az igazi élet itt
milyenek az igazi földi álmok
milyenek a női ajkak két csók között
és milyen a női test a fehér éjszaka ködében
vajon létezik a női remény és női álmom
mert itt minden csak foszlány és töredék
és minden oly élettelenül fehér
fehér madarak a fehér vízben
fehér vágyak a fehér esőben
fehér álmok a fehér éjszakában
fehér gondolatok a fehér ködben és csendben
pedig úgy szeretnék már egy kis kéket és zöldet egy kis pirosat és
barnát a mezők színeiben
mert itt a halál is fehér lesz ha megjelenik
és minden dolog élettelenül fehér
én pedig az élet színét szeretem utolsó érzékeimmal is
most e színtelenségtől kívánom csak vissza a színek életét és hullá-
mait
hol vannak már a színek gyümölcsei
hol vannak a gyümölcsök formái
vajon lehet-e még emberi élet a halálszínű fehérség között
mert itt csak a fehér éjszaka és fehér köd létezik
és nem lehet az élet színeit újból felfedni
és merre vezet innen ez a fehérség
mert az élethez e fehérségnek nincs többé egy szava sem
és mit is mondhatok ezután itt
egyedül önmagamba zárkozva élek e fehérség peremén
és a gondolatok is kihullottak belőlem e fehér szín halálos leheletében
olyan vagyok már mint egy üres tenyér az éjszakában
egy hang amely nem lelte meg a maga nyelvét
egy gondolat szemek nélkül
ölelés amely csak magányt tud elérni
vonaglás nyugalom és cél nélkül
hová is vezethet az út ebből a ködből
csak az álmom vagy a halál maradt még hátra és a választás már nem is
az én életem mert mások visznek a cél felé
és itt többé nincs több mozdulat
és nincs több felelet
csak éjszaka és köd

27.

A madarakat és virágokat
a kertben a lombos fákat a bokrokat a súlyos szőlőfürtöket
a virágból gyümölcsbe borult zöldellő vidéket itt és a nyár tengernyi
birodalmát

mert létező élet volt ez a nyár
és tele volt az élet színeivel és ízeivel
és magában rejtette
a lombos fák árnyait
a mezők harmatos fűvét
a virágok beszélgetését
a napfény és az eső párbeszédét a szivárvány színeiben
az egész teljes nyarat
az élet egykori nyarát
a megtalált élet nyarát
és mindazt ami nincs már és sohasem lehet
ezt és csak ezt
ezt kellene újból elérni itt
újból el kellene érni
kezekkel szájakkal ölelő lélekkel
elérni és magunkba rejteni
és megszabadulni a tél fehérségétől
elfutni az ős szomorúságától
átugorni a tavasz igéző izgalmát
és boldogan megállni a tavasz ígérő igézetében
és átélni a nyarat mint igazi termő és termékeny gyümölcsöt
átélni hát a nyarat mint otthont és kiteljesedett igazi reményt az
élet hullámai közt
átélni mint célt és értelmet adó álmot
ezt a nyarat a szépség és értelem nyarát élni csak át
szemeinket megajándékozni a színek örömeivel
füleinket a madarak hangversenyével
lábainkat a távolságok ígéretével
a szívünket csak egyetlen igazi dobbanással
megadni a nyár teljes örömét és fürdeni a meleg öröm hullámaiban
és elérni mindazt amit még életként élni és elérni lehet amit még a
valóság és a nyár nyújtanak a kinyújtott kéz felé
ezt ígéri a lombos fák hűvöse is
az erdei kunyhók csendje és hűvöse is
ahol levethetjük magunkról egész eddigi fáradt életünket
és a változások patakjában fürdetjük meg sebeinket
hogy igazi természet legyünk a természet távlatában
mint a nyárban a gyümölcsfa
és a patakban a halak élete
ilyen nyarat éljünk csak át
az élet és az álom újbóli formáját
a melegség és a termékeny hullámok honát
a szerelem otthonát a nyárnak ölében
és ott ahol a nyár és a tenger összeér
a part és a tenger között
az olajfák és hullámok között
a part és a víz hullámai között
érzed a női test otthonát amely elringat és betemet és magába rejti
egész életedet
és elvárásol mint a teljes nyár
mint a nyár minden szépsége ha együtt van egy emlékezés hullámában

a hullámzó karok és ölelő vágyak tengerében
az illatos hajak lebegésében
érezed csak a nyár életét és álmait
ezt érzem a nyár szavára
ezt sejtem az emlékek felvillanására
a nyár és a tenger melege a női test szépsége
mennyre egyet jelent az öröm és a nyár
a szerelem és a szív belső melege
te mindig csak adsz az életnek valamit
de amit ad az emlék amit felvillant egy sejtelem egy új villanás az
évek mélyéről
amit ad az emlékezés
azt el is veszi ez a fehérség
ez a fehér éjszaka
ez az éjszaka és köd
mert a nyár volt az utolsó reményem és sikolyom az élet felé és mind-
ebből csak néhány emlék maradt meg
te vagy a legszebb évszak az öröm kertjei közt
te vagy az ami nincs és ami már el is múlt csak egy fehér iszony
szigete maradt meg végül is mindezek után

28.

Ösztöneidből lassan felbuknak a szavak
és te mégis gondolatok híján keresed a szerelem jeleit
és ha a halál öleléséből menekülsz mit találsz a szerelem menedé-
kében
az emlékek karjaival keresed önmagadban azt a régi arcot
azt a kertet ahol a gyümölcsfák egy egész élet virágait hordozták
és a virágok alatt egyszer csak megállt az idő
és az óra mindig a szerelem idejét jelezte
és amikor emlékezni próbálsz mit is kezdesz már az emlékekkel mert
ez az arc is amit keresel minduntalan felbukkan már de a feledés eltá-
volítja tőled ezt is
mert azt lehet a legnehezebben megtalálni ami bennük veszett el az
évek hamuja alatt
és mindebből már semmit sem tudsz megtalálni és felmutatni
te aki maga vagy a homályos bizonytalanság
aki sem kérdése sem felelete nem vagy már önmagadnak
te aki csak a sejtelmek lehetősége vagy már
és mégis mindig kérdezni szeretnél valamit
és ebben a keresésben mindig csak te veszítesz
mindig önmagadat veszted el
mindig az arcod nélkül térsz vissza a messzi útról
a messzi útról ahol egy másik arcot kerestél
csak néha a gyümölcsfák bukkannak fel
de tud-e még emlékezni a szerelem nevére a szerelem szép izgalmára
és lázára
ki felel benned a fájdalom dallamára
mert az ösztönök is eltompultak benned

az értelem is mélyen elaludt
az egész tested csak egy sebzett vonaglás
csak a homályos és bizonytalan sejtelmek jelzik benned az élet ma-
radványait és azt hogy valamikor másként is éltél
és ha éltél is kinek adod majd az egykori életed maradványait
és hol van az a női arc amely benne fénylett és jelezte az élet bizony-
talan ösvényeit
és hiszel-e valamiben amikor kérdéseket akarsz küldeni egykori éle-
tedhez
de vajon léteznek-e benned a kérdés szavai vagy csak valami homályos
kétely és kérdés remeg
és lehet-e hallgatással és éjszakával felelni itt valamire
mert az éjszakának már nincs is emberi szava itt
és ha meg is szólal ki fordítja le a remény és értelem nyelvére ezt
és mit is akarhatok még
e végtelen fehér éjszakában
amikor a nyelvünket ellopta a közelgő halál
és ha el is távozott itt hagyta az izeit és árnyékát belénk szötte minden
mozdulatát is
mit is felelhetnek elhaló érzékeid
mit is felelnél jelek és mozdulatok nélkül
és ha fel is emeled a fejed
már semmit sem láthatsz itt
a kopár fehérség eltakar minden életet
itt bukkannak fel újra a kertek és gyümölcsfák az autót mentén ahol
elrohant az az autó
ahol minden megfontolás és józanság ellenére elragadott egy ölelés
és elvitt a túlsó part felé
mert itt már semmi sem maradt az élet jeleiből
és most már hasztalanul keresheted a régi kerteket
keresheted a folyópartot
a játékok és örömök vidékét
mert mindezt már elvesztetted csak a fehér színek maradtak meg
végül
már az elmúlás tudta csak hogy a kezek is végül fehérek lesznek itt
és ebben a fehérségben csak állandó üresség lesz a fájdalom területe
és amit elveszt az élet azt már senki sem találja meg
az ölelésekből kihullik az arc
az arcokból kivesz a szó
a szavakból az értelem
az egész életből elvész az élet jele
és már semmit sem tudsz e világból kisejteni
csak a bizonytalanság jelenti a bizonyost
és minden céltalan és értelmetlenné vált
és minden úgy néz ki ahogy a halál látja az elmúlás szemeivel és ezek-
ben a szemekben benne van az egész életed is
mert a halál is teátalad tud csak élni
ahol te vagy ott még nincs halál
de amikor távozol akkor már közeledik is felém
és a te haláloed is nagyon emberi lesz
hasonlít majd rád a távozás arca

csak a fehér színű világot látod majd
olyan lesz mint a rád néző tükör
de lehet egyszerű emberi arc is
valaki meglátogat és többet már nem is látod és lehet női arca is mint
egy véletlen látogatónak
és az utolsó csókkal árulja el neked a titkot
de te akkor már nem tudsz beszélni hogy valakinek el tudjad ezt is
mondani
hasztalan vonod kérdőre a benned lakozó titkot is
de te akkor már nem tudsz beszélni csak a fájdalmak szólnak belőled
észrevétlen jeleket
csak az érzékeid hallgatnak mert a halál hallgatást parancsolt neked
de mit is akarsz hát tudni a halálról
a halál ellopta a nyelved és így semmit sem kérdezhetsz tőle már
és így hallgatsz utolsó gondolataiddal a szádban
mert nincs több beszéd sem jel sem mozdulat már
gondolj hát az élőkre te aki távozni készülsz
gondolj az életre amit elhagysz
mások életére amit itt hagysz magad után mert ez a halál is vala-
minek értelmet ad az élet törvénye szerint

29.

Csukott ajtók és fehérség mögött
azt mondják ez a csend
és itt meglapul a dolgok belső élete
amelyet az éjszaka fehérségbe és tilalomba akar rejteni
de mit is mondhatsz te aki már semmit sem mondhatsz itt e fehér
éjszakában
mit is láthatnak itt a belépők és a távozók
egész nap csak feszül mozdulatlanul és az álom és az álomtalan világ
közt lebegsz itt
és aki nem tudja hogy ki vagy és miért is vagy itt
aki semmit sem tud
az csak azt hiszi hogy eltakart az álom
mert oly nyugodtnak látszol az ajtóból nézve
egy beteg aki nyugodtan fekszik
mozdulatlanul fekszik és alszik végtelenül

30.

Hová is indulnak ezek a kicsiny ujjak most
vajon gyermekkéz ez vagy leánykéz
de ezekből az ujjakból egy egész világ nő ki
innen szállnak ki a madarak itt nőnek ki a virágok és az álmok játéka
is innen indul el
a játék mindig közénk jön ha nem riáasztja el a ráncos homlok és a
merev kéz
a játék nem szereti a komorságot és éjszakát

csak a világot tiszta színeket
a kéket a zöldet és a pirosat
azt ami fényes és csillogó
ami az ember ujjait ölelgeti és lágyan tapad hozzá
és csak a szerelem tájait szereti így
azért is szokik meg a haragtól és félelemtől is
a játékcak az örömmel szokott komázni
amíg mi csak játszunk játszunk addig az élet is csak figyel a távolban
és mosolyog
a játék a szerelemmel is komázik néha
és jól megférnek mert régi szomszédok már
hogya szeretsz élet segítség szerelem
játszunk egy kicsit ide-oda valahol a játék még szereti az embereket
az emberek pedig a játékot odateszik az álom és a szerelem mellé
olyan lesz a szerelem játéka
amilyen a játék szerelme
a játékos kezek mindig az öröm jelei
a játékos kezek vezetik az öröm útjait is
a szerelem is tanulni szokott tőle
elnezi a ruhák vetését
figyeli az ujjak siklását a test vonalain
a mosoly fényében
és amikor születik a szépség
mindig meghívják a játékot is
mert csak a játék kezei találják meg a rejtély kulcsait és az álmok
lépteit is ők őrzik meg
ha elalszik a játék akkor az élet is komor
odajön hozzánk és panaszodik
úgy is néz ki mint egy komoly orvos
és ő is csodálkozik hogy miért oly szomorú ez a vidék a játék után
az arcunk is eltűnt innen valahová
és mi is ezért keressük az örömet a játék ujjai közt
és az élet is ilyenkor csak a távolból figyel a csendet
és tudja hogy szomorkodunk ha kiestünk a játék tenyeréből
és ekkor felébredünk a komoly és rideg életre
nincs játék és nincs öröm sem
az álom sem szereti így a dolgokat
ő is a játékot hívogatja
mert senki sem tud vigasztalódni nélküle
és senki sem tud felelni már
a fáradság is ekkor kullog elő
mert tudja hogy az álom is követni fogja
és mire jó ekkor az emberi tudat
mit is jelent ez egyáltalán
ha már nem tudunk semmit az álom előtt
és senki sem mondja meg hogy mi is történt itt az álom léptei előtt
mert mindenki szomorkodik egy titok felett
és a fehérség mindent elnyelt
még az élet is csak a távolban bukkant fel
mert nem is tudja hogy miért van még itt

mert a betegség egészen összegyűrte az életemet is és idedobott a halál küszöbére

és most itt fekszem az élet peremén valahol e fehér sivatag életében
vezet-e innen valahová egy új ébredés
és ki tud ébredni ebből az álomtalan sivatagból

31.

Segítségért kellene kiáltani
még ezzel a néma szájjal is
ezzel a beteg testtel is
ezzel a maradék kis étellel is
kinyúlni a láthatatlan szalmaszál felé hogy ez adja meg a várt menedéket és egy pillanatra csak egy pillanatra emeljen ki e fehérségből is de segítségért kellene kiáltani
ezzel a dadogással is
ezzel az éjszakával kellene kiáltani
a fájdalom testében
a fájdalom teste
egy maradék kis emberi lény
másokból kihullott emlékezés
ujjaim a fájdalom virágai lesznek
sikoltásként nőnek a sivatag fölé
elsírni a fehér éjszaka rémületét
vajon mit is mondjak a szemeimnek
ha azok a világról beszélnek
ha azt mondják hogy látnak
ha én is látok velük együtt
ha látom az asztalt a széket
ha látom a fehér szobát és a befüggönyözött ablakokat és a fehér éjszakának ezt a világát ezt a jeltelen és néma fehérséget magam körül
hogyan nézek szembe
egy kísértő fehérség tudatával és világával
mert egy menekülő világ képeiben élek már
mert a fehér a menekülés és nemlét színe csak
csak egy lépés a fekete felé
és minden fehér csak fehér
fehér éjszaka és fehér köd
minden csak fehér itt
fehér éjszaka és fehér köd
felvillan a vakító fehérség és újra elsötétül itt minden és e fehér színbe bele is lehet vakulni
és a fekete szín is mindig a fehérből születik meg
a szemem is elsötétül itt
a fehér után mindig a fekete jön
a világ kibillent egyensúlyából
és én újra semmit sem látok itt
mert minden elveszett és minden eltűnik és nincs emberi szó e világ felbomlására már
hová merül el ez a fehér éjszaka itt

és hol vagyok én ebben a fehér éjszakában hová kiáltsak a némaság
és fájdalom nyelvével az élet és a maradék remények felé
mert kell nagyon kell az életnek akár a foszlánya is
szükség van valamire ami még az életre emlékeztet
bármire ami még valami szépet és értelmet hord magában
de mit mondhatok el ezzel a kívánsággal ezzel a vággyal itt
mit tudok még sejtetni e fehérség közepette itt
vajon jöhet-e az élet a semmi után
vajon élhetek-e még az élet zuhanása és bukása után
milyen ajtók és folyosók nyílnak innen a semmi előtt ahol már nem is
sejteni a további életet és a további vágyakat már
és mégis valami jeleket valami intéseket várok valahonnan és mind-
untalan várom azt a valamit amiről már semmit sem tudok
és én csak a türelmet és a fájdalmat érzem
mert a türelem bilincseit hordom valami láthatatlan kényszer hatalma
alatt
és a szemeim csak néha szólalnak meg a világról
és akkor találgatnom kell hogy mit is sejtek én
milyen ösztönök tárják fel az ember sebcit itt
vagy ez is valami ismeretlen szó bennem
értelem amely mentes az ösztönök és indulatok világtól
valamit szeretnék még kívánni és elképzelni is
mert a valóság még olyan messze van tőlem is
és itt csak óvakodni kell önmagunktól pedig csak a betegség és tehet-
etlenség csinál bennünk egy kis jóságot is
vagy igazán jó csak az lehet hogy már semmit sem akarunk és bele-
fáradtunk minden keresésbe és kutatásba
lehet hogy mi is csak árnyékok vagyunk az idő falán
valami sötét és imbolygó jelek vagyunk már csak
hová is nyúljanak az ujjak itt
és mit is akarhatok még
vagy csak sejtek és álmodok valamit érzéseim belső életével a tudat
és a világon innen is
mit felelhetek ezekre a belső sejtelmekre
amikor a semmi határáig jutottam már
és az ember határa a semmi
a semmi fehérsége és ködös üressége
az ember határa az éjszaka és köd
és én állandóan a határvonalon lebegek itt a tudat és a ködös sejte-
lem határán
a végletek vonalait tapogatom ízlelem és csak korlátokat szegélyeket
érzek felvillanni néha
a szavak eltávolodtak egymástól
a gondolat elnehezül és kihull tudatunkból
az emberen túl már csak egy bizonytalan révület áll
és mindenütt sivatag fehérlik
ez a te szobád lett a végtelen sivatag
te vagy a keresés izgalma
és a lét nemléte itt
a félelem abroncsaiban szorongó foszlány
és ebben a sivatagban érzed csak a meleg izzását de itt belül érzed

a sivatagot
forró a homlokod és megfagy a hátad
és ebben a melegben és fagyban tűnsz el hirtelen
és árnyék leszel önmagad felett
tudod-e hogy az idő embereket is ehet
és utána csak kószáló árnyékok maradnak
és a néma tárgyak elnyelik az emberi lét szavát és újra a süket csend
honol e sivatagban

ez az idő lesz a homoktalan sivatag ez a végtelen víztelen tenger amely
úgy ringat a lázak és fagyok hullámain mint egy emberfeletti iszonyú
álom

milyen kis bárka vagy ezeken a hullámokon itt
mire is emlékezel még e sivatagban itt
mert csak tehetetlenül állsz itt a sivatagban és várod a lét szavait
még

mert meg kell tanulnod az új nyelvet és az új örömek új sejtelmeit is
hogy meg tudj újra szólalni

emlékszel-e az emlékezés születésére

érezed-e a visszatérő fájdalmakat

amikor beléptél a hajnalok és reggelek udvarába akkor még felcsil-
lant benned az emberi tudat

de a hajnalok helyett csak a fehérség szólalt meg

és a sivatagok nyelvén vacogtad el hogy csak a félelem beszél még
benned a lázak nyelvén

de lassan már közeledik feléd valaki

készülj fel arra hogy ide is belép

ő az a fehér ruhás ember aki az életről beszél mert ő már minden
életet ismer mert minden élet után ő következik mint a vég és a lezá-
ródó értelem

ő tudja csak hogy az élet milyen hatalmas és mégis milyen szegény is
együttal

tudni kell az ő nemét mert ez a kulcsa az emberi létnek is próbálj
egyszer az arcába nézni amikor hozzád ér

ő az aki megszólal amikor te elnémulsz már

azért olyan nyugodt és csendes ember

és mindig ráér mert őt senki sem sietteti

olyan mint egy lelkiismeretes hivatalnok aki kezében tartja az ada-
tokat és tényeket

ő beszél csak igazán a szerelem és elmúlás dolgairól

ő a jelenlét és a múltás

ő az idő teljes hosszában

ő az ébrenlét és az álom

ő a tér minden pontja

és így mindent elad és megvehet ha akar

de ha gondol egyet akkor csak bólint vagy legyint és mindent óvatosan
és finoman a táskájába tesz

pedig ez csak egy szerény fekete táska éppen olyan mint a többi hiva-
tálnoké is

és mégis minden dolog belefér

akár az egész világ is

mert ez a táska az egész élet kereteire húzódik rá

mert neki csak legyinteni és bölintani kell és akkor a táska mindent befogad

és ami belekerül az elmúlássá változik át
az utak sokfélék de az eredmény mindig ugyanaz lesz
elmúlás az évek hamuja alatt
és aki egyszer megszületett az meg is fog halni és aki él az mind az ő hatalma alá tartozik

és az egész élet területe az ő hatalmába tartozik
és ezért tud csak ő ítélkezni az élet dolgai felett
és aki a keze alá tartozik az semmivé válik térben és időben egyaránt
és a hatalmát az adja meg hogy nem függ az élettől de az élet nagyon is belőle él

az ő nyelve az elmúlás
az ember pedig idővel méri a szavakat
ő pedig nem érzi a földi időt
a földi idő csak az ember számára létezik itt
ezért beszél ő mindig időtlen nyelven
és a kérdései is mindig időtlenek
a te tudatodban is időtlenül él és virraszt
és néha felbukkan benned egy kérdés és nyugtalanít hogy már nem tudsz erre felelni sem

csak a csend a végtelen csend válaszol a halál kérdéseire csak a csend válaszolhat a halálnak benned

de most kivetett a láz egy ismeretlen partra és itt csak az élet maradványai hevernek elszórtan

és az elmúlás láza és félelme hatol csak beléd
az életre is csak a halál gondolata tud nevelni
és az igazi egészséghez meg is kell betegedni
lassan és észrevétlenül szólok hozzád
és te álomba merülsz a lázak és félelmek után
nemsokára az álom hullámai vesznek majd át és ha ebből az álomból felébredsz akkor lehet hogy élni is fogsz még
mert mindez csak látomás és képzelet a fehér köd és a fehér éjszaka világában

és a te életed is tovább folyik majd
és ha az álom egyszer kimerül akkor majd felébredsz
akkor majd felébredsz egyszer egy másik világra

32.

Lassan indul felém egy fénykép
a keretek elmosódnak az arc mind elevenebb lesz mintha csak újra az élet lenne mindez

közeledik felém egy arc
és ez az arc egyre jobban hasonlít hozzád
lassan felragyognak a szemek kibillen a haj és a repülő madaraktól kezek lesznek

a felém repülő kezekből ölelés lesz
egy emlék egy álmodozás alakult át ismét életté
a mozdulatok beszélnek helyettük

a száj némaságát a simogató kéz cáfolja meg
a nyelv a csókban keresi az eltűnt szavakat
a torok csak a szív létezését érzi át
nappal van és tavasz
és mégis mintha egy tavaszi éj meghitt közelsége ölelne át bennünket
és a tavaszi kertek mintha csak az éjszaka homályából táplálkoznának
mintha az éjszaka talajából nőne ki minden virág
és az éjszakából nappali remény
amely olyan mint egy feltörő boldog szökőkút
hirtelen feltör és felénk nevet
a kezek szökőkútjai örömet permeteznek szét
és ennek a fehér szobának a fehér köde mintha csak egy intésre fosz-
lana szét
mintha mindenütt csak fehér virágok bukkannának elő
az emlék arca újra a te arcod lesz
és az ölelés igazolja a sejtelem életét
csak ez a tavasz tudja elmondani a kéz örömét
és én csak téged érezlek a találkozás tavaszában
az emlékek tavaszában
mert minden ölelés az élet újbóli felfedezése
és minden új élet egy új ölelés lesz
az élet újbóli átélése
mintha idáig minden csak egy sejtelem egy képzelet volna és csupa
bizonytalanság
mintha az ölelés csak bennünk tudna igazán megteremni
mintha az emlékezés csak az élet újraálmodása volna
mintha a némaság is csak az igazi beszéd életét hívná elő
mintha a tavasz is csak az ember arcáért volna
és az ember arca csak a szerelemben nyerné el a maga életét és szép-
ségét is
ezernyi feltétel és talány ez
és én csak azt érzem hogy a te arcod az egyetlen arc amely felém néz
ebből a tavaszból
mintha csak ebből a fényképből születne az egész élet
e kertben csak a te szád rózsáit érzem
te vagy az emlék mely az életnél is erősebb már
hallom a madárdalt
hallom a kapu becsukódását
hallom a lépteid neszt
már sodorlak és viszlek is magammal
szinte repülök e kertből valahová
elsodor bennünket e szerelem
és amikor ilyen szótlannul nézünk a szerelem virágaiba mi csak a né-
maság beszédét érezzük át
és gyökeréig érezzük az öröm lélegzését
ezt az utat amely szinte a végtelenség felé vezet egészen fel a csilla-
gokig
és te is itt vagy e sodrásban
az életem részeként
itt élsz e tavaszban
a távolság is meghajol előttünk

az idő rohan és egyre nyeli az utak hosszúságát
itt vagy mellettem
e rohanó időben az éjszakában
a felbukkanó tanyák és új utak
a magas nyárfák és a kertek mellett
a távolság egyre csak zsugorodik
és minden perc egy legyőzött évet jelent
és az egész tavasz a mienk
a teljes és növekvő boldogság
mindjárt megérkezünk
és addig még csak egy csók
csak még egy ölelés
és utána csak a jaj és a csend
valaki lehet hogy látja a roncsokat és a halálos csendet valaki fekszik
a fűben
és valaki lehet hogy már nem is él

33.

Amikor belépett a szobába, csak erre gondolt.
Úgy látszik, mégiscsak kiheveri ezt az egy-két napot itt, és akkor
majd élni fog éppen úgy, mint a többi ember is.
Sajnos a halál kérdése már nem tőlem függ.
Én csak azt mondhatom, hogy néha-néha milyen szegényes és tehetet-
len az orvostudomány is.
És az ember élete olyan, mint a falevél.
És mit is ér a jó szándék ilyenkor?
Mindent megteszünk és remélünk.
De az eredmény kívül esik a mi akaratunkon és erőnkön.
És innen az ajtóból nézve semmit sem mondhatunk még el.
Innen semmi sem látszik még.

34.

Ha megszólal bennem a halál
beszél-e majd a szerelem nyelvén
ki tudja-e mondani utoljára a neved
és megszólítja-e az emlékek tájait
és milyen ízetet hagy majd a számban
és a kezeim elfelejtik-e az élet nevét amelyet mindig az ölelésben is-
mertek fel
mert az út végén is csak téged kereslek még
egy arcot egy bizonytalan arcot keresek újra és újra
amelyet sokáig magamban hordoztam én
keresem azt a valamit amit a szerelem neve rejt magában mert én
csak a sejtelmekben hordozlak téged
és hasztalan keresem a szerelem egykori nyomait
mert a halál mögött is csak én kereslek
az élet kertjében sem talállok már

az álmokban is csak elvesztelek
téged aki annyira az enyém voltál hogy csak a halál vehetett el tőlem
mert te csak úgy élsz bennem
ahogy az élet már nem is tudja magát megnevezni
ahogy a szerelem sem sejtí a szépséget itt
úgy élsz bennem
a halál lépteinek az árnyékában is
csak téged sejtlek
talán csak te vagy az akit nem ismerek még
mert az élet sem ismert téged
mert minden szép és értelmes dolog csak ismeretlenül tud élni előttünk

és azóta újra meg újra megszületik bennem ez a tavasz ez a kert ez az arc

ez az arc kilép ebből a fényképből
elindul felém ez a fénykép itt
és amikor szólni akarok hozzád
a nyelv megbotlik egy gondolatban
mert te már csak képzelet és emlék vagy előttem
és csak árnyak lebegnek e fehér sivatagban is
és mit is beszéljek ezeknek az emlékeknek
mit is szólhatok az elmúlásnak
lehet hogy én csak a halál előlege vagyok már
és figyelem az elmúlás lépteit amint elsuhanak előttem és ebben az időtlen fehérségben csak sejtetni tudok már
amíg kiszakad belőlem az utolsó szó is
kinek fog szólni ez az utolsó gondolat is
és senki sem találja meg arcunkat ebben a homályban mert lehet hogy a keresésnek sincs értelme már és egyetlen biztos dolog sincs többé e fehér éjszakában

és semmi új sincs tovább
és a szerelemnek sem maradt szava a létről
és az egész életünk csak egy hullám maradt
egy illanó és elfogyó hullám
és semmi sem jelent már értelmet és célt ebben a fehér sivatagban
itt

semmi sem emlékeztet erre az életre
és az élet neve már többé nem lehet szerelem
az élet neve már csak a feledés lehet
vagy már az sem
mert már nem is lesz mit elfeledni a feledés után
hol lesz akkor a szerelem tavaszi lépte és arca
hová lesz az ami ma sincs még
csak az újra felbukkanó hullámok lesznek már
de ezek sem sodornak semmi életet
lehet hogy csak az én létezésemben vagy elmúlás már
ahogy a szép is felbukkan és elmúlik az idővel
de én az időtlen fehérségben vagyok már
időtlenül időzöm valahol
és nem lelem sem az ajtót sem a folyosót már
és innen nincs több kivezető út sem

és ennek a bolygásnak az értelmét már csak a halál
már csak a halál tudja megfejteni itt mert itt lépked most mellettem
és magával sodor mint valami ismeretlen hullám az éj és a folyó közt

35.

Mi lesz ha kinyitod az ajtót és benézel ebbe a szobába
megállsz majd a küszöbön és elnézed ezt a látványt itt
egy ember fekszik itt az ágyon és lassan a fehér színekhez hasonlóan
elnézed és szeretnél mondani valamit
de a fehér csend ellopja az ember szavait
a nyelv eltávozik a száj üresen marad üregében és te most ezt nevezheted
utolsó csendnek
tehát csak ez marad a dolgok végén
és ami megmarad az mint idő is elhagy bennünket
és egy emberből csak emlékfoszlányok maradtak meg ezt mondják
lénynek
de mit kezdjünk e tények rémuralma ellen
olyan nehéz szembenézni a halál gondolatával és azzal a ténnyel hogy
ezután már nincs tovább és nincs élet
és a halál itt csak a túlsó part szemlélete lesz
de vajon milyen lehet az élet értelme az értelmetlenségben a halál
előtt a halál előterében
ahol végül is minden eltűnik és megmarad végül is a félelem hatalma
az élet ereje és vágyai felett is
mert a félelem az ember árnyéka lesz mindig és így beleszűrődik
minden mozdulatunkba és álmainkba is
talán a félelem az egyetlen ami megmarad a halál után is végül
és ez a félelem az egyetlen feltételes létezés is
és a halálnál is néha erősebb
a halál és a félelem együtt járnak mindig
mert ez a létezés alapja és kényszere még
és te most itt állsz a félelem fehérségében és benézel ebbe a fehér szobába
itt és csak a fehérséget látod már
a halál már megfehéřítette az embert és átadta a feledés hullámainak
az emberek azt mondják hogy valaki meghalt egy autószerencsétlenség után
a többiek majd bölintanak és továbbmennek innen
és ha félünk a halál udvarában akkor a szerelemhez fordulunk egy
kis menedékért
a halál pedig a túlsó partról figyel minden mozdulatunk
és kinyújtjuk karunkat egy bizonytalan segítség felé
de sem hang sem jel nem válaszol nekünk
benézhetünk a szobába is
az emberi félelem néha az élet és néha a halál felől néz bennünket
itt is
hasztalanul próbálunk mások lenni mint amilyenek vagyunk
bár több erőre és kitartásra volna szükségünk még
mert mindennap meg kell harcolni valamiért
mert a fájdalom is csak egy út végén jelenik meg

talán ezért is kell a halál lépteit figyelni úgy mert az életet már nem figyelhetjük tovább

az élet mindig változik csak a halál marad változatlan

de a halál félelmében a halál végső intésében is mindig van egy üzenet az életnek is

és bármennyire is mögöttünk áll a halál és bármennyire is érezzük a felénk közeledő lépteit mindig az életre kell itt is gondolni

és élni kell

emberi arcunk és homlokunk szerint

mert a halál értelme talán csak az hogy az emberi értékeknek formát adjon a múlás fényében

ha el is vesz valamit

az emberi értelem és akarat mindig átléphet rajta mert ez az élet egyik rendje

1961—62.

a szép keresése

Három portré

LENGYEL BALÁZS

Ritkán beszélünk arról, mennyit változik korunkban a vers. Közvetlenül, a szemünk láttára. Pedig tíz-tizenöt évre visszatekintve — a líra történetében igazán nem nagy idő — világosan mutatkoznak a különbségek. Költőink többnyire másképpen írnak, mint régen, más verseszmények, példaképek, élménymegformálási módszerek alapján; a jelentkező új tehetségek pedig — a változás legfőbb jeleként — mást folytatnak, mint amit folytattak az egy-két évtizeddel ezelőtt indulók. Ne gondoljunk pusztán a tematikai változásra. Ez félrevezető. Arra gondoljunk, hogyan írja meg ugyanaz a költő ugyanazt az élményt ma és hogyan írta volna meg évekkel előbb.

Az ötvenes évek direkt tartalmakat kifejező versmodellje napjainkban háttérbe szorul. A pusztán reflektív vagy egy történetet elmesélő vers egyeduralma szűnőben. Az egy ihletből dolgozó, spontán költészet eszményét felváltja a tapasztalatsorokat sűrítő, tudatosan alakító líra mintaképe. A személyiség romantikus kizárását a személyiség (nem a költői karakter!) tartózkodóbb jelenléte. A részletes, aprólékosan mozzanatos kifejtést a képpel, asszociációval való tömörítés. A köznapi logika használatát a csak versben használható költői logikáé. A magyar vers mintha közelebbről szembenézne a modern költészet megismerésbeli funkciójával: inkább venne célba prózában elmondhatatlan tartalmakat.

De ne folytassuk ezt a vitatható esztétikai összegezést. Inkább nézzük a fogható, az eleven valóságot. Kísérletképpen vegyük elő három érett, negyven körül járó költőnk egy-egy kötetét az utóbbi évek terméséből, s miközben karakterizáljuk őket, figyeljünk arra is, milyen ízlés, milyen verseszmény uralkodik költészetükön. Ha a három esetlegesen választott portré a vers változásáról elgondolkoztat, akkor már be is töltötte feladatát.

Elsőnek nézzük Timár György *Jerikó* című verskötetét, mely egy olyan költő körülbelül egy évtizedes munkáját mutatja be, aki úgy nyi-

latkozik, hogy számára napjaink magyar lírájából Vas István poézise az egyik leginkább vonzó poézis. Ez a Vas Istvánhoz való vonzódás különben nemcsak a költő által vallott, hanem bizonyítható tény is. Itt-ott már a versek költői hangjában is jelzi magát, a prózai és emelt elemek sajátos keverésében, a rimek tónusában:

Engem a pince faggatott, mikor
elhagytam: „Mit is fogsz csinálni?”
Mauthausen, Auschwitz hült hamvaiból
ezt kérdezték az ősök csigolyái...

(Mi marad meg?)

De beletekintve a vers számvetésébe, nemcsak a költői hang, a mondat-építés, hanem az intellektuális fogalmazás különbségtevései, s legfőképpen az egész verset átható önvizsgálat módszere utal a további, az alkati megfelelésekre.

A maiak, a hamuszeműek,
a sértődöttek és beletörődők,
a maszületett türelmetlenek,
a jövő férfiak, a felnövő nők
kapnak-e tőlem annyi ihletet,
hogy felelhessenek, ha már az
ivadékaik öröksége lett
a faggatás, s övük a válasz?

Az Önelemzés írójával, a folytonos önvizsgálatban kiteljesedő, éppen általa erkölcsi étosszal bíró Vas István-i magatartással kell-e tovább bogozni a rejtett kapcsolatot? Pedig könnyen lehetne. Hiszen még a korlátjait ismerő ész-hitnek is meglegelni sajátos megfelelőjét. „És különben sem tisztességes, ami értelmetlen” — végződik Timár György Erkölc alcímű versrészlete, amely megint csak nagyon jellemzően így kezdődik: „Nem értelmes, ami tisztességtelen.” Boldog, tiszteletreméltó racionalista hit feszül e két axióma pillére között. Igen, de ez az ész-hit mégsem olyan kétségek nélküli, olyan szűkös — ahogy az *Óda az észhez* írójái sem az —, mint a XVIII. századé. A verset magába foglaló ciklus egészét az egyik legbonyolultabb, legnehezebben megközelíthető mai francia költőnek ajánlja Timár György, s mint ahogy prózai vallomásaiban is megerősíti, hozzá, René Charhoz fűzi a külföldiek közül a költői affinitás. A vonzódásokból és megvallott, látható rokonszenvekből nem lehet (hogy is lehetne?) gyors következtetést levonni. A világos hit az értelemben és az értelem rendjében, az éber és önellenőrző intellektualitás nem jelenti, nem jelentheti, sem a világ leegyszerűsített felfogását, sem a költői eszközök olyan hagyományos leszűkítését, amely az 50-es évekre jellemző. Sőt! René Char nevével pedig Timár a kimondhatatlannak homályon át való keresését is csaknem zászlajára tűzi.

De ideje már néhány kritikai megállapítást tenni, mely, reméljük, helyére teszi ezt a csillagképek szerinti tájolást. Mindenekelőtt: Timár György a mesterséget komolyan vevő költő. Hajlékony kultúrával bánik a szavakkal, a mesterség eszközeivel, de nem esik a szavak mámorába, nem vonzzák az eszközi lehetőségek olyan tájakra, hol már maguk az eszközök sugallják a vers jelentését. A nyelvvel való kísérlet, variációs

lehetőségeivel való próbálkozás, mely a modern költői törekvéseknek egyszerre veszélyes és vívmánya is, nem ragadja magával, vagy legalábbis ezzel a lehetőséggel mérséklettel él. Nem mondhatja el, mint Aragon, hogy részege a szavaknak, s hogy nála a szavak ereje nagyobb, mint az álom, amely őket megelőzte. Ám élményei kifejezésére megvannak a szavai, megvan a szóval való bánni tudása.

E költői kultúra révén mai élményeit könnyedén bele tudja igazítani egy régi forma edényébe, ha akarja a barokk líra szonettjába, vagy ami önelemző vágyának szintén megfelelő: Szabó Lőrinc szerelmi költészete. Kultúrája azonban nem határolódik el a múlttól vagy a félmúlttól, hanem természetesen ér el a mai modern világköltészetig. (Timár nemhiába fordítója a külföldi kortársaknak.) Olyan intellektuális lírikus ő, aki nyugtalan tudata számára egyre teljesebb kifejezést keres, s közben műveltségét hasznosítani tudja. Ahogy a kötött formát kezeli, éppolyan hajlékony stílérzékkel ír prózaverset; a legkülönbözőbb változatokban csillantja fel a fiatal Kassák expresszív vagy szürrealista látomásának visszfényét, hasznosítja Apollinaire szimultanizmusát, a mai világlíra kötetlen vers-mintáit. Merész, de egyensúlyos képalkotása, köznapi, expresszív, triviális, de sohasem túl triviális szóhasználata, groteszk látásmódjának valóságfelbontása, elmemozgásának hatásos trükkjei egy tágn értelmezett, mai formaismeret, korszerű poétika tudásáról vallanak.

Hadd iktassunk ide egy kikapott idézetet ízelítőül, egy részletet csupán a Télvégi jegyzetek című versből. Nem másról, nem többről: a szabad gondolattársításon alapuló vers „oldalozó”, indirekt módszeréről, a látószólag indokolatlan párhuzamosítás gondolathordozó szerepéről vall.

Néha, alkonyattájt, orrot mutat egy árnyék a falon. Csepürágó
Puck: hangtalan vihogással figyel az egybefonódott
szerelmeseket, kik egymásra feszítve váltanak meg önmaguk.
Ügyetlen játszik, senki sem törődik vele, szerelem
után az ember mégis sejteni kezdi, hogy valamit megint nem
sikerült kímondania.

A szekrény tetején egykedvűen szaglanak a ráncos almák. A maguk
részéről lemondtak arról, hogy magasabb fokra szerveződjenek.

Világos, hogy az almákra tett lakonikus megjegyzéssel bomlik ki a versrészlet költői jelentése, a szabad forma és a prózai kifejezésmód ellenére nagyon is megcsavart tartalma, melynek költőileg evidens közlését igen kemény dió volna valódi prózában szabatosan elmondani. A példa, reméljük, talán foghatóvá teszi azt, amiről beszélünk: Timár György ellentéteket felismerő, érzelmileg-értelmileg fogékony látásmódja mennyire otthonosan magára talált ebben a kiküzdött modern poétikában. Verseik sorával lehetne bizonyítani: költészete fokozatos fejlesztésén munkálkodva, nem ásta el a rábízott talentumokat — azzal, amit kapott igyekszik megtenni a magáét. Legföljebb annyit lehet szóvá tenni, hogy a tízévnyi termést felölelő kötetben a téma érlelése terén van azért egyenetlenség. Megesik, hogy a felötlő vers-előképeket nem gazdagítja fel kellő kontemplációval, hanem verssé érleli őket meglévő konvenciókban. Sietve, egy ötletből, a pillanatnyi ihlet áramából írt verseiben gyakori az áthallás. Míg tapasztalatsorokat hordozó, összetettebb versmondanivalói eredetibbek. A tolakodó, közeli példák, a tudat szélén le-

begő sorok, a közelmúlt magyar vershagyományának vonzása legjobb szintjének elérésében inkább gátja, mint sarkallója. Kötetének egyik fele, a merészebb, a karakteresebb, a modernebb, kicsit idegenül nézi magát az ugyan gondos és csiszolt, de hagyományosabb másik tükörében.

*

Második példának vegyük a Görgey Gáborét. Új kötete a *Köszönöm*, jól egyben válogatott kötet is, mintegy 16 év termését vagy legalábbis annak legjavát foglalja össze. Görgey Gábor és Vas István lírája között is van némi kapcsolat; legalábbis van Görgey kötetében egy versciklus (éppen a címadó), amelynek iróniával kevert közbeszéd-tónusa Vas István vershangjára rímel. Pedig Görgeynek máskülönben nincs sok köze Vashoz, alkatához vagy esztétikájához. Számára a vers mindig egy felsejlő összefüggés küzdelmes kitapintása; behatolás a lét titkaiba a költészet érzékeinket meghosszabbító szuper-eszközeivel; valami nem pillanatnyi, de egzisztenciális regisztrálása. Alkatát, módszerét félreértetlenül jellemzi az Interjú 2. számú darabjában:

Látomásaim? Nincsenek.
Lépésről lépésre előre-
nyomulva valami
ellenséges és ellenálló
dzsungelközegben,
egy ridegen élő vadállat
ravasz fondorlataival
s körömszakadtig
kaparva ki a föld alól,
hozhatom létre, azt amit.

Az ilyesféle költői gyakorlat, amely az egyetemes érvényűt keresi a lét ellenséges és ellenálló dzsungelközegében, ez a kutató és felfedező költészet, míg egyfelől a legkorszerűbb, egyben a legnehezebb is. Kivált, mint ahogy Görgey vallja, látomások nélkül. Mert a látomás a maga érzéketlenségében egyfajta „ravasz fondorlat”, mely a föld alól körömszakadtig kikapartat átadhatóvá, költőileg felfoghatóvá teszi, beleérzési lehetőségeket, azonosítási pontokat kínálva. Az ősi mítoszok újratemtése azért lehet gyümölcsöző útja a mai felfedezések költői előadásának. De hát igaza van-e csakugyan Görgey Gábornak, hogy megkínlódott versteremtése közben „fűgét kap, nem víziót”? A poétikai műkifejezéseknek, amilyen például a látomásos költészet, meglehetősen hátrányuk, hogy túlságosan is hozzákötődnek a múltból jól ismert, kipreparált példákhoz, s rájuk tapad azokról olyan elem, olyan tulajdonság is, amely pedig nem autonóm sajátjuk. Ha a múlt század nagyszabású költői vízióira gondolunk, Rimbaud részeg hajójára például vagy Poe hollójára, ha a mítoszeremtésnek tennysoni vagy hugó-i formáira, mindig belekeveredik valami romantikus elem. Ilyen hagyományos értelemben Görgey Gábor persze hogy nem „kap” víziót vagy aránylag keveset kap. De ha azt vesszük, hogy a látomás a megfigyelt külső valóság és belső kontempláció, az örökjáró tudatmozi együttes, méghozzá egységbe forrott képe — és semmi okunk, hogy a látomást másként definiáljuk —, akkor

Görgey Gábor költészete, telides-tele van látomással. Sőt továbbmenve: kötete világosan két részre bomlik aszerint, hogy költői vízióit milyen módon, milyen sikerrel valósítja meg. A kötet Oroszlán című ciklusa, mely 1958 és 62 között keletkezett, igényes kísérlet arra, hogy a természetélményre fogékony költő mintegy táji és évszakváltási megfigyelésekben láttassa, fejezze ki vagy szublimálja kontemplatív világa rezdüléseit, függő, kiszolgáltatott, modern egzisztenciáját. A csillagnevek alatt tagolt ciklus (Hold, Merkur, Vénusz, Mars, Jupiter, Saturnus, Nap) klasszikus mítoszszerepeket hordoz, klasszikus tájleírást ötvöz modern és személyes megfigyelésekkel — az ókori költészet bonyolult és hűvösen elegáns metrumaiban. Görgey Gábor mondanivalóit keresve és tapintva, formát talált itt önmagának. Feszés és kicsit szűk formát. Mert kötetének másik nagy ciklusát, az utóbb írt Időminták című ciklust szemügyre véve, kiviláglik, hogy intellektuális elemekkel telített asszociatív készsége, a lét szélesebb köreit egybefoglaló vízionáló hajlama az Oroszlán-ciklusban csupán szűk teret kapott, természet és mitológia anyagára korlátozódott. Az Időmintákban, stilizált köntösét levetve, mindenesetre teljesebb tudat dolgozik, felszabadultabb és sebesebb költői mozdulásokkal.

Az emberi lét ellentmondásai élet-halál, hagyomány és technika, köznapiság és transcendencia között, pontosabban, inkább fogalminak nevezhető szinten rajzolódnak itt ki. Még a részlet-látomások is merészebbek, eredetibbek, mélyebben hordozzák korunk jegyeit. Görgey „a messzeség némán leomló üvegtáblái” között vagy a „gyanták sók és olajok porcellánreggelében” keresi a „nyirkos, macskaszagú félelem” kihagyását, a „boldogság karácsony-sálját”: „egy hajnali vágat az alvó hegy bundaszagában”, a nyári „Nap arany ökölcsapását” „egy cigaretta kék agyfüstölését”, „egy délutáni alvás almazöldjét”. Ha ez van, ha ez megadatik, már akkor is megérte, rendben van — mondja —, holott a létezés mérlegének másik serpenyőjéről nincsenek illúziói: ott a testi romlás, „a szöcskenyájás szikkadt agyvezők” s ott a világ rontása: „megpörkölődött szentek illata”, „a pallossal levágott fej térítőbeszéde” s „a csodálkozó hullahadsereg a harcmezőkön”. E kettősségek szorításában vándorol a ma embere: maga is kettősség: aki tolldisszel a hajában és az építőiparral a vállain, az autópályák pihenőin kovát csiholva, kapcsolótábla oltárok előtt mutatja be kosáldozatait. Miközben — megint egy erőteljes modern látomás — berreg odafönt fölötte „a kimondhatatlan kamera” s az éj-nyitotta réseken egy háromszög alakú szem nézi láthatatlan.

A félidézetekből is kitetszik: karakteres, de az én esetlegességeitől tartózkodó, személytelen vershang ez (a karaktert nem a felszín, hanem éppen a látásmód, az asszociációk tág íve hordozza), mely anélkül mondja el a külső történések belső vetületét vagy eleveníti meg tapasztalatsorok pusztá kontemplatív eredményét, hogy eseményt adna elő, hogy személyes élményeinek csip-csup részleteivel fásasztana. Nem leír, hanem teremt. Persze, feszített az a „lépésről lépésre való előrenyomulás” a lét dzsungelében. Két veszélye is van: a homály és a retorizmus, amelybe a költői módszerekben pusztá korszerű divatokat látó epigonok mindig is beleesnek. (De miféle esztétika az, ami bármi új törekvést eleve devalváló epigonjain mér?) Görgey Gábort ezek a veszélyek alig fenyegetik. Tisztán, világos vonalvezetéssel dolgozik, s ha egy-egy sorának érzelmi-lírai tartalma első olvasásra tán még homályban is marad, a vers tenden-

ciájából nyomban kikövetkeztethető. A retorizmus is csak annyiban kerülgeti, amennyiben elfogadja akár a közgondolkodás kínálta banális elemeket (háborúra, halálra, pusztulásra igazán temérdek van), akár az igényes irodalom egy-egy tetszetős, divatosan elegáns megoldását. Hányan élnek meg abból, hogy ezeket egyszerűen megzengetik versük emelt ritmusában! De Görgey sebezhető pontját megsejtve, éppen ellenkező irányba lép kötete már említett harmadik és legújabb ciklusában, az Interjúban. Nem a zengés, hanem a közbeszéd természetes prózanyelve felé. (T. S. Eliottól az öreg Babbitson át Vas Istvánig, és tovább, ismert, hasznos törekvés ez.) S amit ezen a lecsupaszított beszédhangon utolsó verse kilenc sorában el tud mondani, azért már-már irigyelni lehet.

Van.
Hát hogyan lenne.
Ha nem lenne, akkor nem is lehetne.
De mivelhogya lehet,
ezért lennie kell
és ha lennie kell,
akkor már bizonyos, hogy van.

*

Harmadik példának, végezetül, beszéljünk egy olyan költőről, Kalász Mártonról, akinek első kötete, a *Hajnali szekerek* (1955) még a Lobogónk Petőfi ígézetében fogant. Ne értsük ezen azt — hadd tegyem hozzá —, hogy netán Kalász Márton olyan „hasznos” verseket írt volna indulása idején, melyeket propagatív tartalmuk miatt nyomban jutalmazott is az irodalompolitika akkori szűk prakticismusa. Erről szó sincs. Kalász költőnek indult. De ahogy akkoriban mondták: „a falu küldötteként” élményei kifejezésére elfogadta az uralkodó stílust, s elfogadta, hogy azt kell megírni, ami ebbe a stílusba belefér. Ízléssel, költői gonddal dolgozott. Verseinek javát bele lehetne keverni mesterének, Illyés Gyulának korábbi köteteibe, az avatatlan olvasó soha rá nem jönne, hogy nem autentikus. Csak a bizonyítás kedvéért, idézzünk egy versszakot Sárvári búcsú című verséből:

Aznap délelőtt szarvasok
vonultak át a búzatáblán;
a nyári izzás ragyogott,
én főnt ültem a hid korlátján,
alattam dísznók és juhok,
falkám a töltést vígan róta —
valahol pisztoly durrogott,
fölszállt az első bucsu-nóta.

Most ugorjunk nagyot. Tegyük e mellé a gondos és aprólékos leírás mellé egy csaknem tetszőlegesen választott versét, új kötetéből, a *Viola d'amour*-ból.

Hány éve vagyok a rózsabokor,
s hozzád tűz beszél?
Érintlek, s pajzán, bibliai tested
már elalél?
Felöltve sarut, köntöst, a szájad
bár hamunak ítél —
hány évig karmollak füsttelen-hamutlan?
Még, soká, ne félj!

A bibliai égő csipkebokor képnek elég merész hasznosítása a vers. Mert a füsttelen, nem múló láng a szerelem itt; a szerelem, mely még az érintés-odaadás után sem válik hamuvá; a vers éppen diadalmas marandóságának metaforikus kifejezése. Hogy költői gondolkozásban, a téma megragadásában, a szavak használatában mi a különbség a két stílus között, azt szinte rátekinetésre érezni lehet. (Bár Illyés távolról itt is visszhangzik, csakhogy egy másik Illyés, az iskolává nem vált *Különvilágban* írója.) A Sárvári búcsúból vett szakasz egy leíró vers indítása volt, mely három strófán keresztül rajzolja a szekeren vonuló búcsúsokat, a negyedikben elmondja, hogy a költő nem tartott velük, mert szegődött kiskondás volt, akinek a gazda annyi kenyeret adott csak, amire a törvény épp kötelezte. Az ötödik és záró szakasz még hozzáteszi, hogy az elszakerező búcsúsok kalácsot hajítanak az éhező gyerek elé, s ő könnyes szemmel hajol le érte. Ha prózában elmondva sután hat is — melyik vers ne hatna sután? —, csiszolatlan, költői érzékletességgel verselte meg Kalász Márton, nincs oka szégyenkeznie miatta. Csakhogy egy más által létrehozott és aztán közkinccsé vált stílusban verselte meg, belenyugodva abba, hogy érzelmeink felkeltésére meg kell elevenítenie egy helyzetet és végig kell mondania egy kis anekdotát. A másik, a Hány éve kezdetű versnek se helyzete, se története. Illetőleg — világos, hogy helyzet és történet-sorok állnak mögötte, csakhogy lefaraghatóan, elmondatlanul. Ez a nyolc sor egy ismétlődő tapasztalat párlatát közli egy eredetien felhasznált, célja szerint átalakított ösmetaforában; s méghozzá egy személyes szerelmi vallomást (szerelme múlhatatlanságáról) a lehető legszemélytelebbről. Persze, bárki megkockáztathatja azt a nézetet, hogy ez a kifejezmód neki nem tetszik; elvégre szíve joga az olvasónak, hogy régi esztétikai élményei alapján ragaszkodjék a már egyszer megszeretett stílushoz, s a klisé kérje számon a költőtől. Ám a költő ebben a kérdésben nem engedhet. Ha nyolc sorban fel tudja kelteni azt, amihez más-képpen nyolcvan sor kell, akkor a nyolchoz kell ragaszkodnia. A lírában a tömörítés kvalitás, a tehetség jelenléte, az egyéni kifejezmód, a stílus-teremtés melegágya. Kalász Márton éppen általa jutott el önmagához, saját külön lírai világához.

Persze nem egyszerűen a rövidítéssel, az összevonással, hanem nyilván azzal a fokozatos felfedezéssel, hogy a beleérzések ujjgyakorlatait kerülve, másképp és mást kell írnia. Meglepő, hogy a szokványos, jól ismert gubóból mennyire más lény bújt erre elő. A sima, megmunkált tónust, az elfogadottan költőit, amely még 1961-ben megjelent kötete elején is uralkodik, gyors ütemben elhagyta, s a szelíd, harmonikus, falusi tematikájú költőből indulatos, diszharmonikus, a dolgok lényegén töprengő költő lett. Az olyasfajta versektől nem messze, mint az obligát témájú Idénymunkások, vagy a Harmonikáznak című, melynek falusi

pasztellképében még „fuvalom indul” és „a halk muzsikából névtelen bánat szivárog”, ott áll a Hasonlat négy sora, melynek összefoglaló, modern metafora-rendszere konok, szokatlan önmegfigyelés érzelmi tapasztalatáról vall:

Szerelmeimet hónam alatt,
mint gyerekkoporsót vittem a menetben,
s a sírkövek utcáján lépni volt
mindig a legfájdalmasabb.

Nemcsak tartalmi, lényegi, de formai változás is ez. És ha még egy darabig nem is költözik ki teljesen költészetéből a líránkban olyannyira általános Illyés-Szabó Lőrinc visszhang (1963-as újabb kötetében haláni utoljára) az ismert, kimunkált tónusokat, a Szabó Lőrinc-i éles enjembement-okat valami másfajta verselésbeli nyereség és helyenként hangos, expresszív nyelvhasználat váltja fel. Ha tán rögzösen, a nyelven, a képen itt-ott erőszakot téve is, vagy a kifejezés terén helyel-közzel alul maradva, Kalász Márton Kalász Márton világát írta: keserűen szenvedélyes, indulattól feszülő, par excellence költői áttételeken keresztül kontempáló belső világot. Nem kevesebbet, azt szeretném ezzel mondani, hogy verseit — gyakran sikerességüktől függetlenül is — igazi költő írta. A világ által szított kontempláció lett költészeté tartalma. Így esett le, veszett ki lírájából az önmagára találás során, minden idegen stílus, így vált fölöslegessé, mintegy a szemérmes belső vallomása egyetlen elviselhető formájaként az objektíváló előadásmód. Új kötetének, a Viola d'amournak (kerekén száz szerelmes versnek, száz „vallomásnak” gyűjteménye!) líránkát gazdagító nem egy szép teljesítménye közül, hadd álljon itt a kilencvenkilencedik, mintegy az eredmények hangulati felidézőjeként:

Ablak a vénség? Mosolyogva
függök a peremen.
Csípkedi kezem a halál, míg egy nap
szépen elengedem.
Csikorgó csontváz hajol ki utánam —
mi bomlik lent az úde gyepen?
Egy bokor rózsa, egy bokor? ... Nincs tovább?
helyezkedik már gyökerem.

Lapozzunk vissza, a múltban tipikus Sárvári búcsúhoz — más vers ez; absztrakciós fokra, dinamikára, az élményfeldolgozás módjára és a költői eszközök hasznosítására nézve egyaránt. Célja nem is a valós élmény, hanem az élményekből adódott elvont gondolat érzékletes, tehát költői megelevenítése.

És ha továbblépve, visszalapozunk nemcsak erre az egyetlen versre, hanem az egész tizenöt év előtti költészetre általában, akkor a vers változásának említett jelenségéről máris néhány fogható képzetet kaptunk. Igaz, három költőt elemeztünk csupán, hármat a sok közül, s nem is olyanokat, akik a hírverés reflektorfényében állnak. Nem úttörőket, sem nem egy-egy iskola folyamatosan dicsért eminenseit. De példájuk éppen azért alkalmas a bizonyító kiemelésre, mert egymástól eltérő kiindulásból, némileg mindig a háttérben, feltűnésvágy nélkül formálták esz-

közeiket, találták meg, küzdötték ki, sajátították el a tudatukat kifejező költői módszereket. Költői formálódásuk olyan áramlás létét és folyamatos munkálkodását tanúsítja, melyet az egy istenre és egy prófétára esküsző irodalomszemlélet még észre sem vett, s ha igen, nem akar számításba venni. Pedig itt van, jelen van, és ha tetszik, ha nem, alakítja a magyar verset.

regénymodell – valóságmodell

Varga Zoltán Életveszély-e kapcsán

VARGA ISTVÁN

BEVEZETŐ

Varga Zoltán művei sajátos helyet foglalnak el a mai vajdasági magyar irodalomban. A kritika már korai munkáiban rámutatott mondanivalójának időszerűségére és kifejezési módjának eredetiségére. Varga Zoltán termékeny alkotó: erről tanúskodik számos hosszabb-rövidebb írása a lapokban és irodalmi folyóiratainkban. Az idők folyamán írásművészete sok változáson esett át, de kezdeti írói tulajdonságainak javát megtartotta. Fejlődésének legújabb fontos állomása az *Életveszély* c. regénye. Munkám célja, hogy alapos szövegelemzés segítségével kimutassam e regény központi motívumát, valamint azon túl rámutassak a valóság művészi ábrázolásának egyes problémáira Varga Zoltán e regényében. Vizsgálódásom harmadik tárgya egy rövid és csak a lényeget kiemelő összehasonlítás Franz Kafkával, mivel véleményem szerint e két alkotó összehasonlítása nemcsak ahhoz segít hozzá, hogy jobban megértjük Varga Zoltán e regényét, hanem ugyanakkor jó példaul is szolgálhat arra, hogy a mai összehasonlító irodalomtudomány módszerei lehetővé teszik két, időben és térben egymástól távol eső író közötti párhuzam megvonását is.

A KÖZ- ÉS MAGÁNÉRDEK ÖSSZEÜTKÖZÉSE

Varga Zoltán legújabb regényének a központi motívuma kétségtelenül a köz- és magánérdek összeütközése. Erre a tengelyre nehezedik a regény súlya, ezen a tengelyen forognak a regény sebes sodrású eseményei, e tengely mozgásából pattannak ki azok a szikrák, amelyek a mai olvasót megragadják és gondolkodásra bírják. Olyan téma ez, amely minden szociális-társadalmi rendszerben jelentkezik, így társadalmunkban is. Varga Zoltán külön érdeme, hogy merészen nyúlt ehhez a prob-

lémakomplexumhoz, hogy sokirányúan megvilágítani próbálta. Ezért regénye rólunk és hozzánk szól.

A köz- és magánérdek összeütközésének motivumát legcélszerűbb a regényből kielemezni, mivel ily módon, elsősorban az írott szövegre támaszkodva, lehet a legtárgyilagosabban kihámozni a lényegét. Egyébként is esetünkben a szigorú szövegelemzés igen fontos része a vizsgálódásnak. Meghatározott okokból, amelyekre a későbbiekben térek ki, a szövegtől való túlságos elrugaskodás veszélyeket rejteget magában: a félreértés és félremagyarázás, valamint az általánosítás veszélyét. Következtetéseket és azokon túl megállapításokat csak az írott szöveg alapján vonhatunk le, illetve tehetünk Varga Zoltán írásműveinek tanulmányozásakor.

Ez a regény eklatánsan epikus mű. A főhős érzésein és gondolatain keresztül egy világot ismerünk meg. Polgár György, a főhős, neve szimbolikus: a szerző azt akarja kifejezni vele, hogy hőse korunk társadalmának képviselője, mögötte állunk végeredményben mindannyian. Ez a szimbólum azonban bizonyos fokig értékét és jelentését veszíti a regény folyamán, mivel, megismerve a hős életkörülményeit, gondolatait, legbensőbb érzéseit, megállapíthatjuk, hogy egy meghatározott társadalmi réteg képviselője, nem pedig általában a „ma” emberének regénybeli megtestesítője. Hogy Varga főhőse személyében a mai embert „általában” akarta ábrázolni, azt igazolja a továbbiakban tárgyalásra kerülő „ítélkezés” is. „Általában” ember Polgár György azért, mert egy meghatározott társadalmi réteg tipikus életét éli, amely más társadalmi rétegek számára sok szempontból a lehető legjobbnak vélt, és mint olyan szinte életcélul szolgál. Felesége végzetes közúti baleset áldozata: ez az indíték, amely a főhöst különös útra meneszti, amely folyamán tisztázni kell magában viszonyulását az emberekhez, a társadalomhoz. Kizökken megszokott hétköznapi életéből, és ebben a zavaros és kibillent egyensúlyi állapotban kísérli meg a leereszkedést a föld alá, hogy a Legfelsőbb Hivatal segítségével feleségét visszanyerje.

Az út a Legfelsőbb Hivatalhoz hosszan tartó és válogató jellegű. A testben és lélekben gyengék elmaradnak, a próbát kiállók tovább jutnak, hogy aztán még nehezebb próbákat álljanak ki. A főhős az utazás folyamán különféle élményekben részesül, amelyek közül a találkozás Máté doktorral minden kétséget kizáróan a legintenzívebb. Ekkor ismeri meg az olvasó közelebről Polgár Györgyöt, fedezi fel viszonyát a társadalomhoz. Máté doktor a közérdekért önzetlenül küzdő filozófus jelképe. A fáradságos utat a Legfelsőbb Hivatalhoz csak a közösség érdekében vállalta, nézeteit közlő könyveit egy súlyos ládában cipeli magával. Később e láda a főhős életének egyik fontos komponense lesz: a közérdek szimbóluma.

Munkám céljai közé nem tartozik Máté doktor alakjának és gondolatainak elemzése, mivel a főhős szemszögéből nézve ő megmarad a közérdek harcosának. Csak mellékesen szeretném megjegyezni, hogy a filozófus megjelenése, egyes gondolatföredékei, illetve önéletrajza, nagyon emlékeztet Lukács Györgyre, bár más nézetek és jellemvonások hozzáadásával a szerző végeredményben mégiscsak egy képzelt figurát szerepeltet. A főhős és Máté doktor beszélgetéseinek témája szinte minden alkalommal az emberiség sorsa, illetve jövője. Polgár nem nagy meggyőződéssel vesz részt ezekben a beszélgetésekben, egy-egy pillanatban unalmasnak

is találja őket. A filozófus „megszállottságát” valósággal „betegségnek” véli, úgyhogy az első pillanatban azt hiszi, Máté doktor e „betegségtől” szeretne megszabadulni a Legfelsőbb Hivatal segítségével. Úgy véli, ilyen „világmegváltó” gondolatai mindenkinek vannak élete egy-egy szakaszában, de nem biztos benne, vajon magáról is elmondhatja-e, hogy valaha álmodozott volna ilyesmiről. Igyekszik megnyugtanni lelkiismeretét, hogy „alapjában véve meggyőződésed volt, hogy nem tekintesz közömbösen a világ dolgaira”, de ugyanakkor nem egészen érti, hogyan izgathatja magát valaki emiatt. Egy beszélgetés folyamán Polgár György arról medítál, hogyan igyekeznek egyesek magánérdeküket a közérdeknek álcázni, de a filozófus rejtegetései inkább az általánosítás medrébe sodorják a beszélgetést. Máté doktor meggyőző és nyilatkozást sugalmazó logikus érvelése a főhősben feléleszti az emberiség problémái iránti érdeklődést, amelynek jelentkezését maga is csodálkozással állapítja meg. Ahogy az idő múlik, úgy tornyosulnak az akadályok a főhős és Máté doktor elé. Polgár György érzi, hogy el fog érkezni az a pillanat, amikor társa nem bírja majd ezeket az akadályokat leküzdeni, de ő tovább fog menni, mivel úgy véli, az ő ügye fontosabb. Erre az önzésre („nem törődhet sz másokkal”) rámutat maga Máté doktor is, bár természetesen tartja. A főhöst ismét bosszantják Máté doktor világmegváltó gondolatai, de úgy gondolja, a filozófus segítése próbatétel annak érdekében, hogy visszanyerje feleségét. Közös viszontagságaik folyamán ellentétes nézeteik nyílt vagy burkolt összecsapására még többször sor kerül, mindkettő meg van győződve, hogy ügye a fontosabb. A vitában felhevült filozófus kijelenti, hogy „az emberiséget is életveszély fenyegeti. Éspe dig azért, mert a maga személyes érdekei úgy kívánják, hogy a saját ügyét lássa fontosabbnak”, egyszóval véleménye szerint az emberi önzés sodorja az emberiséget életveszélybe. Utolsó vitájuk lezárásaképpen a főhős vállalja a filozófus ügyének rendezését, amennyiben Máté doktor útközben meghalna. „Minden tőlem telhetőt megteszek”, tehát itt is részben a magánérdek megvédése bírta rá a feladat vállalására. A fentiekből kiviláglik a főhős viszonya az emberiséget érintő problémák iránt. A tárgyilagos szövegelemzés alapján megállapíthatjuk, hogy Polgár Györgyöt nem érdeklik korunk világméretű problémái, saját érdekeit fontosabbnak tartja, azok megvalósításához görcsösen ragaszkodik.

A regény derekán közzünet van, amelynek szerkezeti feladata talán az lenne, hogy a fenti bevezető után úgy a főhöst, mint az olvasót felkészítse a legnehezebb próbára: a legbensőbb gondolatok és érzések kitárulkozására. E közzünetre jellemző az a dilemma, amely a főhős tudatában bontakozik ki és amely a maga módján újabb nehézségek elé állítja. Polgár gyengének érzi magát ahhoz a feladathoz, amellyel az elhunyt filozófus megbízta, úgy véli, képességeit felülmúlja az erő, amely a feladat megoldásához szükséges, bár a vita folyamán, amelyet egy szerencsétlen anyával folytat, ki szintén a Legfelsőbb Hivatalba igyekszik, szinte Máté doktorként küzd az emberi önzés ellen. Vitázik, de ugyanakkor, amikor rágondol arra, hogy ő maga mit is szeret az életben, rájön, hogy a filozófusnak igaza volt vele szemben. A megérkezés után egy pillanatra bizakodás fogja el Polgár Györgyöt: úgy érzi, a láda ügyében is sikerrel fog járni, de saját ügye mégiscsak fontosabb. E kétségek romboló hatását fokozza a közlemény, amely szerint az általános ügyek osztálya a Legfelsőbb Hivatalban nem dolgozik egyelőre, aminek

a főhős örül, mivel ez talán könnyít helyzetén. Rémülten veszi tudomásul, hogy a láda, azaz az emberiség ügye miatt esetleg nem bír szabadulni, bár véleménye szerint a láda nem az ő ügye, csak szívességből vállalta el. Ez az átmeneti rész egyszersmind fényt derít néhány újabb tényre. A főhős kétségek között hanykolódik: magánérdekét tartja még mindig fontosabbnak, de ugyanakkor az emberiség ügye sem közömbös teljesen számára. Minden alkalommal, amikor a két érdek egymással szemben áll lelkében, bizonytalanság és nyugtalanság fogja el. Vannak azonban pillanatai, amikor úgy érzi, hogy a két érdek közös, azaz megoldásuk egy sínpáron mozog, illetve a köz- és a magánérdek fedi egymást, olyankor megnyugszik és sikeresnek látja küldetésének végét. Ilyen kizökkentett lelkiállapotban kerül sor két kihallgatásra, amikor is kiderül a főhős viszonya a társadalomhoz.

Szinte minden szempontból tudatos szerkesztésre utal a regény további alakulása. A fenti introdukció és intermezzo után összeütközésekben gazdag allegro következik, amelyet egy döbbenetes erejű presto folytat. A főhős a Legfelsőbb Hivatalba jut, alkalom mutatkozik számára, hogy célját elérje. A várakozás közben bűnügyi regényeket olvas Máté doktor jegyzetei helyett; a többi kérelmező előtt egyébként is hallgat a ládáról, mivel fél, hogy kinevetik. A főhős három kihallgatáson vesz részt: az elsőnek témája személyes, a másodiké felesége és kapcsolatuk, a harmadik kihallgatás pedig ellenőrző jellegű. Az első két alkalommal a feltett kérdésekre úgy válaszol, ahogyan akar, de az ellenőrzéskor az egyik vallató egyénnek delejes nézése hatására valójában azt mondja, amit gondol és érez, azaz az ellenőrző kihallgatás alkalmával derül ki a tárgyilagos igazság, amit maga a főhős is beismer magában. Polgár György méltónak érzi magát arra, hogy kívánságát a Legfelsőbb Hivatal teljesítse, tisztának érzi lelkiismeretét, becsületesnek tartja magát. Ellenőrzéskor kiderül, hogy ittás állapotban gázolás részvevője volt, felesége a vállalathoz, ahol dolgozik, kivételezés útján kerül ellenszolgáltatásként a főhős igazgatóját támogatja adott körülmények között, bár nem tartja értékes embernek. Az első kihallgatás alkalmával életcélja hasznos tagja lenni a társadalomnak (de szeretne jól is élni mint magánember, tehát a köz- és a magánérdek szerencsés összekapcsolása lebeg előtte mint ideál), de ellenőrzéskor kiderül, hogy igazi életcélja csupán személygépkocsi vásárlása és birtoklása. Ugyanakkor beismeri, hogy hivatása a pénzkeresés. Az első vallatás alkalmával úgy nyilatkozik, hogy rendkívül érdeklik az emberiség problémái, a munkanélküliség aggasztja, de elismeri: felesége csak azért dolgozik, hogy többet kereszenek. Kettőjük házasságáról kiderül, hogy felszínes volt, de ezt igyekszik leplezni, bár nem említhet semmilyen különleges kapcsot, ami feleségéhez fűzné, mivel rádöbben, hogy ilyen kapocs nincs is. A vallató delejes nézésének hatása alatt Polgár György kitárulkozik, szinte megtadja előbbi nyilatkozatait, és felfedi saját hétköznapi énjét: az érvényesülés és a személyi boldogulás, saját kicsinyes igényeinek kielégítése azok a mozgatóerők, amelyek a középosztályból származó főhöst irányítják a társadalmi és magánéletben. Önmagára nézve lesújtó nyilatkozatát visszavonná, mivel úgy érzi, valósággal hipnotizálták, a filozófus ladját meg akarja semmisíteni, de fél a következményektől, még a becstelen beavatkozást is megkísérli elkeseredésében, de hasztalan. Az olvasó a regény e részében megismerheti Polgár Györgyöt teljes mivól-

tában, kimutatkoznak erényei és hibái. Ezek után az ítélet milyensége nem lehet kétséges sem a főhős, sem az olvasó előtt.

És valóban: Polgár György kérését a Legfelsőbb Hivatal elvetette! Az ítélet átvétele képezi a regény magvát. Ekkor ütköznek össze a legnagyobb erővel az indulatok, érzelmek és gondolatok, e rész művészi sűrített kádenciája a regénynek, amely teljes egészében megismerteti az olvasóval Polgár György jellemét és világnézetét, azon túl az író véleményét, de ugyanakkor a becsületes olvasó lelkében is megindít egy tisztulási folyamatot. Az ítéletátvételnél a főhős kijelenti, hogy másnak érzi magát, mint amilyennek vizsgálata tükrében mutatkozott, véleménye szerint ő olyan ember, mint a többi, de a Legfelsőbb Hivatal képviselői szerint ez nem mentő körülmény. A heves szóváltás folyamán Polgár György kifejti véleményét, hogy az ítélet azért igazságtalan, mert hiányzik belőle az irgalom és hogy azért legyenek hozzá irgalommal, mert róla van szó. Bár az ítélet számára lesújtó, mégis furcsa diadalérzete támad, és kijelenti, hogy azért ilyen, mert ember, de a Legfelsőbb Hivatal általános osztályának épp az ilyen emberek okozzák a legtöbb gondot, szögezik le a Legfelsőbb Hivatal vele vitázó képviselői. A szerző azonban irgalmas főhősével szemben, kimenti őt az alvilágból, sőt még feleségét is megmenti. A ládát az emberiség gondjaival ott hagyja, a fontos, hogy felesége életben marad, talán valaki más hal meg helyette, de ez számára nem lényeges. E váratlan fordulat után a főhős felébred szállodai szobájában, bebizonyosodik arról, hogy különös utazása csak egy nyomasztó álom volt. Alig várja a találkozást feleségével, reméli, hogy életben marad, mivel vele akarja tovább élni eddigi életét. Ugyanúgy, mint eddig.

A mű befejező részében az olvasó megismerheti a szerző véleményét is saját hősről. Ellentétben a Legfelsőbb Hivatal „tendenciózusan tárgyilagos” ítéletével, ő „megbocsát” hősének, feleségét megmenti. Talán úgy véli, Polgár György hibái általánosak és mélyen emberiek, soha nem fognak eltűnni. Ha őt elítélné, véleménye szerint az egész emberiséget ítélné el. Márpedig a szerző bízik az emberiségben, méltónak tartja őt a további létre. Le is szögezi: a főhős nem esett át szinte semmilyen lelki tisztuláson, emberi arculata, világnézete nem változott úgyszólván semmit. Varga Zoltán szerint megmarad „embernek” a maga erényeivel és fogyatékoságaival. A magán- és közérdek összeütközése az emberiség szintjére tevődik át a regény végén, viaskodásuk befejezetlen marad. Az olvasónak az a benyomása, hogy Varga Zoltán, ha nem is fogadja el főhősét, létezését mégis kénytelen elismerni, nem ítéli el, hanem inkább megkegyelmez neki.

A VALÓSÁGÁBRÁZOLÁS PROBLÉMÁI VARGA ZOLTÁN REGÉNYÉBEN

Az *Életveszélyt* csak akkor érthetjük meg igazán, ha úgy fogjuk fel, mint a valóság tükrözését és ugyanakkor mint polemizálást ezzel a valósággal. Szerzőnk eddigi munkássága folyamán olyan írónak mutatkozott be, akit a társadalom problémái nemcsak hogy érdeklík, hanem valósággal lebilincselik. Korunk társadalmáról két módon juthat valamilyen szerző információkhoz, hogy aztán alkotásaiban művészi feldolgozza őket: a közvetlen és közvetett élmények útján. Véleményem szerint eb-

ben a regényben mindkét információ típus jelen van. Kétségtelenül Varga igen sok közvetett élmény által szerzett információhoz jutott (gondolok itt az olvasmányokra, a hírközlő eszközökre és egyéb tömeginformáló forrásokra), de az első helyen mégis a közvetlen élmények állnak, amelyeknek végeredményben elsődleges impulzusként kellett szerepelniük. Külön probléma a két élményforrás mennyiségi aránya: Varga Zoltán esetében a közvetlen élmény által szerzett információk erős kisebbségben vannak a közvetett élmények által szerzett információkhoz viszonyítva, ami rányomja bélyegét úgy a szerző valóságábrázolási módszerére, mint magára az ábrázolt társadalmi képre. Önként adódik a kérdés, vajon hogyan sikerült Varga Zoltánnak aránylag kevés közvetlen élmény által szerzett információ segítségével ilyen szuggesztíven ábrázolnia egy világot? Véleményem szerint a magyarázat Varga nagyfokú érzékenységében rejlik. Úgy vélem, hogy a mai vajdasági irodalomban alig van még egy író, aki oly meglevenítő erővel és szuggesztivitással tudna ábrázolni egy meghatározott életatmoszférát, mint azt Varga Zoltán teszi legsikeresebb alkotásaiban. Ez az érzékenység egyik legjellegzetesebb vonása Varga valóságábrázoló művészetének. A harmadik komponense Varga művészetének a másodlagos élményforrásoknak tulajdonított fontosság. Itt mutatkozik meg leginkább rokonsága Kafkával. De ezzel a komponenssel munkám befejező részében foglalkozom majd részletesebben. Az, hogy viszonylag kevés közvetlen élmény által szerzett információval rendelkezik világunkról, szövegéből is kitetszik: e regényében mindent a főhős élményein, gondolatain és érzésein keresztül tudunk meg, valamint a tényből, hogy Varga már a regény elején hőst kiragadja társadalmunkból és egy írói képelt világba helyezi, amely azonban nem mentes bizonyos szempontból világunk egyes vonásaitól. Tehát e regény esetében korántsem beszélhetünk egy teljes társadalmi képről, mivel az író hiányos társadalmi élményei, illetve ismeretei ennek ábrázolását nem teszik lehetővé. Az érzékeny író kétségtelenül egy meghatározott életatmoszféra átélése bírta rá az írásra. A regényből megtudjuk, hogy főhőse az intellektuális középréteg megtestesítője, de Varga, épp az információk hiányában, e hőst abszolutizálja és a mai ember képviselőjét látja benne. Érdekes módon, bár a főhős konkrét jellemzése, illetve ábrázolása kitűnően sikerült, Varga itt nem áll meg, hanem általánosítani igyekszik. Általánosítási szándékra utal egy másik fontos mozzanat is. A regény központi problémája, a köz- és a magánérdek összeütközése nem oldódik meg, az író nem oldja fel a csomót, mivel ismeretek hiányában nem lát távlatot, és ezért egy újabb általánosító megoldással menti ki magát. Az általánosítás újabb magasabb rendű fokozatára kapaszkodik: az emberiség szintjén gondolkodik. Ily módon egy meghatározott társadalmi atmoszféra szenzibilis átélése, a megfelelő társadalmi ismeretek és távlat hiánya a fantasztikum és az általánosítás világába juttatja szerzőnket.

Nem szabad szemet hunyni az ilyen ábrázolási mód hiányosságai és veszélyei felett. A valóság, amelyet az író tudatosan vagy önkéntelenül elénk vetít, igen bonyolult áttételes rendszeren átszűrve és válogatva kerül ábrázolásra. Amennyiben számításba vesszük, hogy már a kezdeti impulzus (értem alatta a hiányos, illetve egyoldalú, társadalmi élményt, valamint az illető társadalmi folyamat esetleges téves értelmezését) bizonyos hiányosságokat mutat fel és ehhez hozzáadjuk a bonyolult áttétel-

rendszer, illetve a fentiekből származó általánosító szándékot, akkor leszögezhetjük, hogy az ábrázolt világ nem teljes és nem egészen hű tükrözése társadalmunknak. Az ábrázolt világ akkor a legsikerültebb, amikor írónk „rátapint” a valóságra, de amikor másodlagos élmények hatása alatt általánosítva elméleteket kovácsol, művészi ereje alábbhagy. Az objektív tárgyismeretet nem lehet helyettesíteni önkényes általánosítással. Varga Zoltán ezen művében nem fedi fel azokat az erőket, amelyek hősté olyanná formálták, amilyen, hanem először pálcát tör felette, majd, mivel „ember”, megbocsát neki. Egyszóval: egy megfelelően meg nem ismert világot nehéz művészien ábrázolni. Felvetődik a kérdés: hogyan tovább? Van-e folytatása a megkezdett, igen egyéni útnak? Véleményem szerint van, és ezt leghűbben maga Varga írásművészete tanúsítja. Varga Zoltán állandóan fejlődésben van. Társadalmi ismeretei bővülnek, valószínűleg mind több közvetlen élményben van része, kevésbé enged szenzibilitásának és nem ragaszkodik olyan vakon az általános emberi szférához. Ennek eredményeképpen, írásai, és így ez a regénye is, mind konkrétabbak, rövidül az élmény és a leírt gondolat közötti táv, és, ami talán még fontosabb, némileg egyszerűsödik az összetett áttételrendszer. Az olvasó, aki ismeri Varga korábbi alkotásait is, mindjobban megérti az ábrázolt írói világot, mind kevesebb magyarázatra van szüksége, mindjobban megragadja Varga szuggesztív kifejezőmódja. Minden kétséget kizáróan ez a fejlődési irány gyümölcsöző lesz mind Varga, mind pedig a vajdasági magyar irodalom számára. Kissé merész megállapítás talán, hogy ez az út túlvezet irodalmunk tájairól, és egy nagyobb közösség, az európai irodalom irányába tart.

FRANZ KAFKA ÉS VARGA ZOLTÁN

Irodalomkritikánkban már többször említettük együtt Kafka és Varga Zoltán nevét. Még a figyelmes átlagolvasó is észrevehet hasonló vonásokat kettőjük művészetében. Tudtommal eddig még tudományos alapos-sággal megfogalmazott összehasonlító munka nem jelent meg, amelynek tárgya Kafka és Varga Zoltán összevetése lenne. Munkám ezen részében nem törekszem a teljességre, hanem csak néhány megfigyelésemet jegyez-ném le. Előrebocsátom, hogy tárgyi ismereteim F. Kafkáról H. Richter, K. Hermsdorf eredményeire, valamint saját észrevételeimre támasz-kodnak, míg módszertani ismereteimet A. Hoffmann megfigyeléseire alapozom.

Vizsgálódásaim célja nem a stílus, a nyelvi és egyéb külső mozzanatok összehasonlítása, hanem a két író történelmi-tipológiai, illetve történelmi-genetikai összetevése. Ez utóbbi összehasonlítás alapja a közös eredeten nyugszik, míg az első vizsgálódás alapjául az a tény szolgál, hogy egyes irodalmi jelenségek az egymásnak megfelelő történelmi feltételek hatásaként hasonlóak vagy rokonszerűek. Tekintettel arra, hogy Kafkáról az ismereteim bővebbek és mivel részemről történet tanulmányozása idő-rendben előbb zajlott le, az összehasonlítás kiindulópontját az ő művé-szete képezi.

A legújabb marxista Kafka-kutatás szerint Kafka a magános kisem-ber szószólója, ki döbbenetben áll a kapitalista társadalom forgatagában, a társadalom törvényeit nem ismeri fel, de vágyakozik egy humanista világ után, amelyben nem a tárgyak uralkodnak és az értük való küzdelem,

ahol az ember nem magányos lény, hanem egy közösség szerves tagja, ott, ahol a társadalmi érvényesülés egybeesik az egyén humanista értékeinek teljes kibontakozásával. Alkotásaiban egy ilyen lény társadalmi élményei tükröződnek vissza. Kafka írói munkássága társadalmi élményeink milyensége alapján szakaszokra osztható. Munkásságának derekán olyan clemek bukkannak fel, amelyek Varga most tárgyalt regényében is fellelhetők. Ez a párhuzam az alkati hasonlóságon és a társadalmi élmények (amelyek azonban lényegesen különböznek) hasonló átélési módján alapszik. Kafka kezdeti műveiben a társadalmilag izolált kisember helyzetét ábrázolja. Első novelláinak központi motívuma a magány, hősei hasztalan igyekeznek kapcsolatot teremteni embertársikkal, ezek a kísérletek sikertelenek. Munkásságának második szakaszában kispolgár hősei elindulnak a világba és érvényesülni igyekeznek. E periódus termékei Kafka legfontosabb novellái, valamint regénye, a *Per.* Varga Zoltán hőse, Polgár György, szintén érvényesülni igyekszik, szerves része társadalmunknak, nem kívülálló. Kafka polemizál, vitába száll korával, Varga Zoltán szintén polemizál, korunk és társadalmi problémái szinte magukkal ragadják. Mindkettejük alkotásaiban a valóság mindig a hős szemszögéből nézve bontakozik ki. Kafka hőseit mindig bűnösnek tartja, mert nem tudnak érvényesülni a társadalomban, de ugyanakkor nem ábrázolja azokat a társadalmi viszonyokat, amelyek hősei érvényesülését és kibontakozását akadályozzák. Varga hőse társadalmilag érvényesül, de emberi jellemzői nincsenek összhangban evvel. Amikor ezt a Legfelsőbb Hivatal „segítségével” kideríti, akkor hőset nem ítéli el, hanem megbocsát neki, ellentétben Kafka hőseivel, kikre rendszerint súlyos büntetés vár. Ami az ábrázolt világot illeti, mind Kafka, mind Varga esetében megállapíthatjuk, hogy amíg a számukra ismert világot ábrázolják, az ábrázolt világ objektív, de amint a nem eléggé ismert művészi abszolutizálással igyekeznek pótolni, írásuk veszít hitelességéből és művészi erejéből.

Amennyiben röviden igyekezném összefoglalni a Kafka és Varga Zoltán közötti hasonló vonásokat, akkor azokat a következőkben látnám: rendkívüli érzékenység és az ebből fakadó fogékonyság az ember egyéni problémái iránt, kevés társadalmi élmény birtoklása, azok egyoldalú magyarázása és általánosítása, az élmény igen bonyolult és áttételes ábrázolása az irodalmi műben. A különbségeket a következőkben látom: Varga ebben a regényében igen konkrét, ami a társadalmi problémák felvetését illeti, Kafka szinte egy művében sem ábrázolta ilyen konkrétan korának társadalmát. Más az, hogy Varga Zoltán a konkrétumokat elhagyva, egyéni megoldást keres a felvetett kérdésekre; bár hőse, tulajdonságait illetően, elítélhető, futni hagyja őt, mivel egyszerűen hisz benne, és úgy gondolja, változtatni nem lehet rajta, hibái örök embe-riek. Kafkát mindig az egyén problémája érdekelte, a társadalomé nem. Varga esetében viszont azt mondhatjuk, hogy ő az egyén problémáján keresztül jutott el a társadalom problémáihoz és azokat intenzíven átéli.

Franz Kafka és Varga Zoltán összehasonlítása jó példa arra, hogyan eredményezhet az alkati rokonság és a különböző társadalmi mozgások hasonló és erőteljes, bár egyoldalú átélése hasonló, de ugyanakkor sokban különböző művészi alkotásokat.

a társadalom kérdez

a nemzetek és nemzetiségek az alkotmányfüggelékben

BÁLINT ISTVÁN

A nemzeti kérdést illetően, mint tudjuk, a szocialista Jugoszlávia sajátos utat tett meg. Ennek az útnak a lényeges állomásai: 1. A nemzeti kérdés jelentőségének felismerése és a népfelszabadító harc szolgálatába állítása; 2. A nemzeti kérdés megoldása a forradalom győzelme után, a forradalmároknak azzal a naiv hitével, hogy egy csapásra minden probléma megoldódott; 3. A nemzeti kérdés új formában való tudatosodása az öngazgatás fejlesztésének körülményei között; 4. A nemzeti kérdés rendezésének új kísérlete az alkotmányfüggelék révén. Mindezeknek a kérdéseknek gazdag irodalma van, a nemzeti kérdés iránt megnövekedett érdeklődés számos probléma részletes feldolgozásához vezetett. Ezen a helyen nincs módunkban, hogy ennek a gazdag irodalomnak akár csak a leglényegesebb eredményeit is reprodukáljuk. De nem is ez a célunk. A nemzeti kérdés jugoszláviai vonatkozásainak átfogó tárgyalása helyett csak a vizsgálódásunk körébe vágó néhány mozzanatra kívánunk rámutatni egész röviden.

Közismert, hogy a népfelszabadító harc kibontakozásában milyen fontos szerephez jutott a jugoszláv népek megsértett és megalázott nemzeti büszkesége, az idegen hódítókkal és az őket kiszolgáló hazai árulókkal szembeni elégedetlenség. Másrészt, a harc kibontakozásának lényeges előfeltétele volt, hogy a forradalom tudatos erői áthidalják a jugoszláv népek között mesterségesen szított és a megszállók szolgálatába állított gyűlöletet, egymás gyilkolása — ami a megszállás kísérője és fenntartásának eszköze volt — helyébe a jugoszláv népek egységét és testvériségét állítsák. Ennek a követelménynek — a nemzeti kérdés fontosságának — figyelembe vétele a népfelszabadító harcot minden egyes jugoszláv nép szabadságáért vívott küzdelemmé változtatta. Mint Tito mondta: „Ez a szó: népfelszabadító harc, nem lenne más, mint frázis, sőt ámitás, ha az általános jugoszláv értelmezésen kívül nem volna külön, minden nép számára nemzeti értelmezése is, vagyis ha nem jelentené Jugoszlávia felszabadítása mellett egyidejűleg a horvátok, szerbek, ma-

cedónok, siptárok, muzulmánok stb. felszabadítását is, ha a népfelszabadító harcnak nem volna meg az a tartalma, hogy Jugoszlávia minden népének szabadságot, egyenjogúságot és testvériséget hoz. Éppen ebben áll a népfelszabadító harc lényege." És a népfelszabadító harc csak azért győzhetett, mert a JKP a megszállók elleni harcot minden egyes jugoszláv nép nemzeti fölszabadító harcává tette, mert a forradalom tudatos erői meg tudták teremteni a népek egységét és testvériségét.

A társadalmi forradalomra átnőtt népfelszabadító harc győzelme után Jugoszlávia a nemzeti kérdés példás megoldását adta. A megoldás elemei: az állam föderatív fölépítése, a nemzeti egyenrangúság, a nemzeti gyűlölet szításának és a sovinizta propagandának büncelekménnyé nyilvánítása és a testvériség-egységnek a tudatos erők — a JKP — tevékenységébe való beépítése stb. A megoldásnak tehát kettős pillére volt: egyrészt, az állam és a jogrendszer föderatív felépítése és a testvériség-egység, az egyenrangúság jogi védelme, másrészt az ideológia, amely a nacionalista és a sovinizta ideológia száműzését, a népek közötti barátságot fontos alkotóelemei közé sorolta. Huszonöt évnek kellett elmúlnia, hogy megérlelődjön annak felismerése, hogy mindez még nem elég. Meglehetősen nagy meglepetés volt, hogy a testvériség-egység nagy diadala után az öngazgatás fejlődése felszínre hozott bizonyos kimonodottan nacionalista jelenségeket is. Ez a tény felkeltette az érdeklődést a nemzeti kérdés iránt, megmutatta, hogy ez a kérdés korántsem tekinthető megoldottnak, végérvényesen lezártnak. Álljunk meg mi is kissé ennél a jelenségnél.

A problémák egyik forrása állandó jellegű: nincsenek örökre megoldott kérdések. A nemzetek egyenrangúsága, megfelelő arányú részvétele a társadalmi élet minden területén, nem valami egy csapásra, forradalmi vagy alkotmányos tettel elért megvalósulás, hanem éppúgy, mint annyi minden, csak cél marad, amelyhez csakis szakadatlanul közeledhetünk, anélkül, hogy bármikor, egyszer s mindenkorra, örök időkre elérhetnénk. A dialektika régi igazsága ez, de időnként, s egy-egy konkrét kérdésben néha emlékeztetnünk kell rá, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy még a marxisták körében is él a kommunizmusnak egy metafizikus elképzelése: a jövő társadalmá egy ponton eléri az ideális állapotot, amelyben örök időkre megszűnik minden probléma. A végérvényesen megoldható kérdések metafizikus szemlélete sokáig éreztette hatását a nemzeti kérdésben is. Azt hittük, hogy a leghaladóbb rendszer bevezetésével egy csapásra megoldottunk minden problémát.

Ez a szemlélet azonban több okból nem tartható fenn. Először is: a társadalomban semmi sincs önmagától, minden tegnapi eredmény csak mai, tudatos emberi tevékenységgel tartható fenn. Ez az igazság Marx egyik leglényegesebb fölfedezése, amely elvitte az elidegenülésnek fiatalkori értelmezésétől a kapitalista gazdaság titkainak megfejtéséig. A praxissal szemben minden átmenet, dialektikus kapcsolat nélkül jelentkező elidegenülés — a *Gazdasági-filozófiai kéziratokban* — meg az áru-fetiszizmus elmélete — a *Tőkében* — között a közvetítő kapocs a holt munka titkának megfejtése, aminek lényege, hogy a felhalmozott, befektetett tőke — termelőeszközök stb. — csakis az élő munkával tarthatók fenn. Abban a pillanatban, amint az élő munka megszűnik fenntartani, mozgásban tartani a termelő eszközökben rejlő holt munkát, a termelő eszközök használhatatlan ócskavassá stb. válnak. Így egy közgazdaság-

tani magyarázatként épült bele a marxizmusba a legkézzelfoghatóbb hétköznapi tény: a társadalomban semmi sem megy magától, hanem csakis emberek tarthatják mozgásban. Ezzel már adva van az említett tétel is: minden tegnapi vívmány csak mai munkával, tudatos tevékenységgel tartható fenn, ami a mi témánkra vonatkoztatva azt jelenti, hogy a nemzetek közötti viszonyban mindig csak annyi van megoldva, amit ma megoldunk és semmit sem segít rajtunk, hogy valamit már tegnap megoldottunk. Elég egy pillanatra elfeledkezni arról, hogy az emberi társadalomban minden csak tudatos mai tevékenység eredménye lehet és máris újra jelentkeznek az egyszer s mindenkorra megoldottnak vélt problémák.

Márpedig a nemzetek közötti viszony problémájáról — valljuk be — elfeledkeztünk, pontosabban: lebecsültük ezt a problémát. Elsősorban azért, mert azt hittük, elegendő volt megtalálni a világszerte példaképnek elismert megoldást, és máris megmenekültünk a tudatos munkálkodás kötelezettségétől. Vagyis arról van szó, hogy a nemzeti kérdésben a legtovább tartotta magát az a felfogás, hogy elég megtalálni a megoldást, máris minden rendben van. Míg például, az öngazgatás terén összehasonlíthatatlanul előbb felismertük az alapvető igazságot: rendkívül hosszú és nehéz az út az elvi megoldás megtalálásától a gyakorlati megvalósulásig, és ha ma ezt a gyakorlati megoldást teljes egészében meg is találtuk — ami szintén csak elméletben lehetséges, hisz a valóság sohasem lehet az elképzeltnek pontos realizálása, mindig több vagy kevesebb, mindenképpen más —, akkor is holnap ismét tudatos tevékenységre van szükség, hogy ez a gyakorlati megoldás holnap is meglegyen.

Összegezve: a nemzeti kérdés előtérbe kerülése azért lepett meg bennünket, mert nem voltunk a probléma tudatában, vagy azért, mert azt hittük, hogy egy csapásra meg lehet valamit oldani, vagy mert nem számoltunk azzal, hogy a csoport, még inkább a nemzet, jóval több, mint a csoportot, nemzetet alkotó egyedek, tehát a vele kapcsolatos problémák megoldása külön erőfeszítést kíván. A meglepetés másik oka: nem vettük figyelembe, hogy a szocializmus általában, külön pedig annak öngazgatású formája, maga is a problémák forrása lehet. A szocializmus annyiban, amennyiben érintetlenül hagyja a nacionalizmus alapjait. Szembe kell nézni a ténnyel, hogy a szocializmus is szülhet nacionalizmust, amennyiben ehhez megvan a gazdasági és politikai alapja. A gazdasági alap: a szocializmus nem valami ideális társadalmi rendszer, a javak elosztását nem a szükségletek, hanem más mércék alapján szervezi meg. Ez a mérce kapcsolatban állhat a piaci termeléssel, vagyis a társadalmi értékelésnek a piacon, a piac révén és a piac segítségével történő érvényesítésével. Ebben az esetben a szocializmus nacionalizmust szülhet, amennyiben a tudatos erők nem ellensúlyozzák az áruterelésnek, piaci gazdálkodásnak azokat a hatásait, amelyek nacionalizmushoz vezetnek — extrajövedelem, aránytalan fejlődés, egy-egy vidék, gazdasági ág lemaradása stb. Másfelől: a tudatos beavatkozás a nacionalizmusnak a szocializmusban is lehetséges politikai alapját erősítheti: a bürokraták és a profi irányítók által képviselt állami érdek önállósodik, szembe kerül az egyedi vagy különös érdekekkel. Ebben az esetben a soknemzetiségű országban — most már a szocializmus nemzetközi közösségében is — egyformán nacionalizmust szül, ha az az önállósult állami

érdek, egyetlen nemzet — a sztálini példa esetében a nagyorosz — vagy a szélesebb közösségben egyetlen ország — mondjuk a csehszlovák esetben a Szovjetunió — érdekei képviselőjének formáját ölti, meg az is, ha ezzel a bürokratikus, önállósult, a társadalom és az egyedi, különös érdekek fölé emelkedett állami szempontokkal szembeni ellenállás egy nemzet elleni hangulat formáját ölti, — ezért jelentkezik itt-ott orosz- vagy szovjetellenesség, ami tagadhatatlanul nacionalista jelenség.

Így lesz a nacionalizmus elleni harc rendkívül bonyolult, összetett és nehéz, még a szocializmus körülményei között is. A piac hatásának szabad érvényesülése, meg ennek a hatásnak tudatos korlátozása egyaránt a nacionalizmus forrása lehet. Az öngazgatás nem varázsvessző, amely mindezeket a problémákat egy csapásra megoldja, csak a leselkedő veszélyek között járható utat jelzi. A nacionalizmus forrása lehet a piac hatásának felszabadítása is, mert lehetőséget nyújt arra, hogy a piaccal járó konkurrencia, vagy annak kirekesztése nemzeti formát öltjön, hogy az öngazgatással szembeni ellenállás, az állami érdekek önállósulása holmi köztársasági érdek önállósulása formájában jelenjen meg. A mi konkrét jugoszláv esetünkben ezeket a nacionalista elemeket erősíti az intenzívebb, magasabb termelékenységre való áttérés tudatos erőfeszítésével teremtett helyzet: egyes vállalatok átmeneti nehézségei, a munkanélküliség jelentkezése, az extrajövedelem és az elmaradott vidékek fejlesztése kérdésének viszonylagos megoldatlansága stb.

Ilyen körülmények között nagyon is számolnunk kell azzal, hogy a mi soknemzetiségű társadalmunkban nacionalizmus formáját ölti az öngazgatás és a tudatos kommunista politikai tevékenység minden gyengesége és fogyatékosága. Nacionalizmussá válhat vagy legalábbis a nemzetek közötti viszonyok rendezetlenségének formáját öltheti az öngazgatás minden elakadása vagy lelassulása. Egyrészt, ez az elakadás vagy lelassulás bizonyos vállalati csúcsok szempontjainak önállósulását hozhatja, és ez problémákat szülhet a nemzetek közötti viszonyban is (konkrétan szólva ezzel magyarázható, hogy magyar többségű vállalatok sem folytatnak ennek a többségnek megfelelő ösztöndíj-politikát, a képviselői szervezetben való arányos részvételtől nem is szólva). Másrészt: a közvetlen öngazgatás fejlődésének vannak olyan problémái, amelyek közvetlenül összefüggnek a nemzetek közötti viszonyokkal, például a többnyelvűség, mint az egyenrangú bekapcsolódás előfeltétele, és éppen ezért ezeknek a problémáknak a megoldatlansága akadályozhatja a közvetlen demokrácia felé való fejlődést.

Így szövődhetnek bonyolult kölcsönhatásba a közvetlen öngazgatás és a nemzetek közötti viszonyok problémái. Ugyanakkor a nemzetek közötti problémák számát gyarapítják az öngazgató társadalom egyéb irányú fejlődésének nehézségei, zökkenői és fennakadásai is. Gondolunk itt az önálló vállalatokat öngazgatói alapon összekötő társadalmi mechanizmus fogyatékoságaira. Mert az öngazgatással kapcsolatban az igazi probléma nem az, hogy a vállalatoknak öngazgatási önállóságot adjunk, hanem az, hogyan hozzuk létre az állami mechanizmust helyettesítő, összetartó mechanizmust, amely gondoskodik az önállósult részek harmonikus egészbe olvadásáról. E tekintetben minden fogyatékoság- és probléma a nemzetek közötti problémák formáját ölti. Az már majdnem mindegy, hogy különben ezt a problémát a piac és az ártermelés

anarchisztikus hatása, vagy ezzel az anarchiával szembeszegülő, szövetségi vagy köztársasági formában önállósult, esetleg bürokratizálódott állami közbelépés szüli-e. Mind a kettő, a piaci anarchia és az állami mechanizmus fenntartása, tehát mindkét véglet, amelyet az öngazgatói mechanizmusnak le kell küzdenie, a nacionalizmus forrása lehet és a nemzetek közötti viszony problémáit szülheti.

A nemzeti kérdés iránti érdeklődés megnövekedése kétségtelenül szerephez jutott az alkotmánymódosításban. Az alkotmánymódosítás és a körülötte folyó vita ugyanis elsősorban a nemzeti kérdés iránti megváltozott viszonyt és egyben ennek a kérdésnek az érdeklődés központjába kerülését fejezte ki. A folyamat egyik elindítója volt kétségtelenül az a tény, hogy a gazdasági fejlődés és vele a munkásosztály és az értelmiség megerősödése a nemzeti öntudat erősödését is meghozta. A forradalom győzelme után nemcsak a hagyományos nemzetek önállóságát, különálló nemzeti létét, történelmileg kialakult nemzeti egyéniségét ismerte el a jugoszláv társadalom, hanem Jugoszlávia földjén hivatalosan elismert formát öltött egy új nemzet, a macedón nemzet, amelynek létezését Jugoszlávián kívül egyesek még mindig kétségbe vonják.

Ezzel úgy látszott, hogy a nemzeti sajátosságok kiemeléseinek, hangsúlyozásának korszaka le is zárult; nemcsak hogy a nemzeti különbségek szerepe és jelentősége szorult háttérbe, hanem emellett jelentkeztek azok a törekvések is, amelyek tudatosan a különbségek csökkentése, eltüntetése, minimalizálása irányában hatottak (lásd például ezzel kapcsolatban az ún. újvidéki megállapodást és a körülötte most felújult vitát).

A fejlődés során azonban nyilvánvaló lett, hogy — akár meglepetésként vettük tudomásul, akár normálisnak tekintjük; akár rosszalljuk, akár helyeseljük — sajátos nemzeti közösségek léteznek, a nemzeti különbségekkel és a hozzá fűződő érzékenységgel továbbra is számolni kell, a nemzetek egymástól való elhatárolódása nem fejeződött be. Így aztán nemcsak az történt, hogy a horvátok jobban hangsúlyozták a maguk horvát, a szerbek a maguk szerb és a macedónok a maguk macedón jellegét, hanem a köztudatba került, tudatosodott, — kialakult vagy kialakulófélben van — egy olyan sajátos nemzeti közösség is, amelynek létezéséről eddig nem vettünk tudomást — a boszniai mohamedánok nemzeti közössége. „A JKP már 1938-ban, különösen az V. országos értekezleten 1940-ben, felismerte és elismerte sajátosságukat. Ez az irányzat folytatódott a népfelszabadító harc során, de a háború után bizonyos következetlenségek mutatkoztak, amelyek elsősorban abban a politikai nyomásban nyilvánultak meg, hogy a mohamedánok szerbnek, horvátnak vagy más nemzet tagjának nyilvánítsák magukat. Az öngazgatási viszonyok további erősödése ismét igazolta a mohamedánok nemzeti státusát, mint Bosznia—Hercegovina SZK és a JSZSZK egyenrangú nemzetének státusát” — hangsúlyozta ezzel kapcsolatban Hamdija Pozderac, a Bosznia—Hercegovina-i KSZ KB ülésén.

A nemzeti büszkeség és érzékenység növekedése irányában hatottak más tényezők is. A munkásosztály és az értelmiség születése és fejlődése mellett csak kettőt említünk, egy negatív és egy pozitív körülményt. A negatív körülmény: a gazdasági nehézségek, amelyek az utóbbi években kísérték a jugoszláv gazdaság fejlődését az intenzívebb, modernebb gazdaság felé. Egyrészt az a körülmény, hogy közel egymillió jugoszláv dolgozik külföldön, okvetlenül elgondolkoztatott mindenkit, hol is a ju-

goszláv társadalom, mi is az, amit jugoszláv gyűjtőnévvel jelölünk, hogy az egyes nemzetiségi közösségekhez fűző szálak természetét ne is említjük. Másrészt azzal, hogy a gazdasági nehézségek könnyen ölthetik egy gazdasági ág vagy régió nehézségeinek formáját, már adva is van az a lehetőség, hogy egy-egy gazdasági ág vagy vidék érdekei — aszerint, hogy milyen szerepet játszanak a nemzeti köztársaság keretében — nemzeti érdekek formáját öltse és nemzeti érdekként jelentkeznek, tehát a problémák megoldásáért vívott harc könnyen a nemzeti érdekekért vívott harc formáját veheti fel, vagyis a nemzeti öntudatosodás és érzékenység fokozódása irányában hathat. A pozitív tényező: az öngazgatás fejlődése, amely azt a törekvést szüli, hogy a kisebb közösségek minél teljesebben rendelkezzenek az általuk előállított jövedelemmel, minél kevésbé legyenek alávetve az elidegenülés különböző formáinak. És a nemzeti közösség tudatosodása okvetlenül létrehozta azt a törekvést is, hogy a nemzetek és a nemzetiségek is maguk rendelkezzenek az általuk előállított jövedelemmel. Ez a törekvés lett a legfőbb hajtóereje a föderáció és a köztársaság közti viszony újrafogalmazásának.

Ilyen tényezők és körülmények hatására lett a nemzeti kérdés az alkotmánymódosítás központi problémája. Mivel közvetlenül kapcsolódik központi témánkhoz, itt röviden reprodukáljuk Edvard Kardelj fejtegetését a JKSZ Elnökségének ülésén, mert a nemzeti kérdés jelenlegi jugoszláv szakaszának átfogó elemzését adja. „A modern nemzet — áll többek között Edvard Kardelj fejtegetésében — a társadalmi munka integrációja és a tudat integrációja, amely a termelőerőknek a kapitalizmus által történő fejlesztése korszakában jött létre. A nemzet azonban, bár a kapitalizmus korszakában született, nemcsak a burzsoázia vívmánya, hanem a társadalmi fejlődés nagy eredménye általában, külön a dolgozó ember és a munkásosztály vívmánya.” Ebből kiindulva fejtegetésében a nemzeti kérdés rendkívül reális, minden illúziótól mentes megközelítést adta. Többek között rámutatott, hogy „számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy a nemzetek illetve a köztársaságok közötti viszonyban nemcsak eltérő, hanem bizonyos objektíve ellentétes érdekek is vannak”. Emellett felhívta a figyelmet arra, hogy a múltban történtek hibák, amelyek megbontották a nemzetek közötti viszonyt, ugyanakkor azonban rendkívül erősen hatottak a jugoszláv népeket összefűző szolidaritás tényezői is. Ezekre a kérdésekre keresve a megoldást, az alkotmánymódosítás előtérbe helyezte a köztársaságok közötti megegyezés és együttműködés módszereit, abból kiindulva, hogy „a köztársaságok a munkásosztály és minden dolgozó ember államai és hatalmai.” A megoldást szolgáló alkotmányos elvek között a következőket sorolta föl: 1. Minden nép joga az önrendelkezésre, beleértve az elszakadást is, 2. Minden nemzet olyan helyzete, amely lehetővé teszi, hogy önállóan rendelkezzen a köztársaság egész társadalmi reprodukciójával, 3. A munkásosztály közös hatalma, 4. A közös gazdasági és egyéb érdekek, 5. A szolidaritás, 6. A sorsközösség tudata, 7. A köztársaságok és autonóm tartományok teljes mértékű felelőssége, 8. A köztársaságok kötelező megegyezése a föderáción belül és 9. A köztársaságok közvetlen részvétele a szövetségi szervek politikája minden lényeges elemének meghatározásában és végrehajtásában.

Ezen az alapon az alkotmánymódosítás kettős célt tűzött maga elé: 1. Jobban hangsúlyozni a köztársaságok nemzeti jellegét és új alapokra

helyezni az egymás közötti és a föderáció iránti viszonyokat; 2. Tovább fejleszteni az öngazgatást. A két cél alapja azonban közös: az öngazgatás továbbfejlesztésének követelménye: „A munkásoknak és az öngazgatásnak a vállalat, a község vagy a köztársaság keretei közé szorítása az egységes piac föltételei között azt jelentette, hogy korlátozzuk a munkás társadalmi hatalmát és öngazgatási jogát” — állapította meg az Elnökség vitájában Mijalko Todorović.

Már régebben felfigyeltünk ugyanis arra, hogy csak a vállalatokban érvényesülő munkásöngazgatás nem lehet megoldás. Már azért sem, mert a gazdálkodás föltételeit a vállalati öngazgatási közösségen kívül álló tényezők határozzák meg, a munkaközösség nem gyakorolhat lényeges hatást a piacra, amely anarchisztikus erőként is felléphet, éppúgy, mint a klasszikus kapitalizmus körülményei között, és mindezen felül a munkaközösség csak a termelt jövedelemnek egy részével rendelkezik. Minél fejlettebb az öngazgatás a vállalaton belül, annál jobban összeütközésbe kerül azzal a ténnyel, hogy az öngazgatói közösség nem tud hatással lenni a vállalaton kívüli tényezőkre. Ez az alapvető tény szülte egyrészt az etatizmus veszélyét, másrészt gazdasági bizonytalanságot teremtet, mint annak jelét, hogy nincs meg az a mechanizmus, amely az önállósult részeket öngazgatói alapon, harmonikus egészbe foghatná.

Ebben a helyzetben vetődött fel az a dilemma, hogy a megoldást vagy az etatizmus erősítése irányában kell keresni, vagyis szűkíteni a vállalaton belüli öngazgatást, olyan keretek közé szorítani, amelyben még nem kerül összeütközésbe a vállalaton kívül nem érvényesülő öngazgatás miatt előálló helyzettel, vagy pedig továbbfejleszteni az öngazgatást és megtenni a következő lépést a vállalaton kívüli öngazgatás létrehozása felé. Az alkotmánymódosítás az ilyen vállalatokon kívüli, felüli, az etatizmus helyébe lépő öngazgatás irányában tesz egy újabb lépést.

A sajátos körülmények azonban oda vezettek, hogy a két cél közül a föderáció és a köztársaságok közötti viszony került előtérbe. Az érdeklődés központjában a föderáció jellegének megváltoztatása állott, annak szabályozása, mit ruháznak át a köztársaságok a föderációra, hogyan kell a köztársaságok megegyezése alapján rendezni a közöttük kialakuló viszonyt, és hogyan kell létrehozni a köztársaságok közötti megegyezésnek ezt az új mechanizmusát.

A föderáció kérdésének előtérbe helyezése a sajátos körülmények folytán bizonyos ellentmondásokat is támaszt a köztársaságok kettős jellege között. Maga a kettős jelleg abból adódik, hogy a köztársaságok egyrészt nemzeti államok, másrészt öngazgatói közösségek. E kettős jelleg között bizonyos feszültség támadhat a nemzeti államok elemeinek túlzott kiemeléséből, vagy a másik jellegről, az öngazgatói közösségről való megfélekedésből. Ha ugyanis csak a nemzeti állam jellegét nézzük, akkor nem egy kérdés megoldatlannak látszik, vagy legalábbis bizonyos nehézségeket támaszt.

Így például, ha csak nemzeti államnak tekintjük a köztársaságokat, akkor szinte megoldatlannak tűnik a nemzetnek más köztársaságok területén élő részei iránti viszony. Erre a már a föderáció megalakulásakor jelentkező problémára annak idején Moša Pijade ezt a választ adta: „Habár a szövetségi Horvátországhoz tartoznak, Horvátország szerbjei elválaszthatatlan részei maradnak a szerb nemzetnek, mint egésznek, mint

ahogy a horvátok, akik Bosznia—Hercegovinában vagy Szerbiában élnek, elválaszthatatlan részei maradnak a horvát nemzetnek mint egésznek. Mindezen okokból kifolyólag a szerb vagy horvát nemzet részei nem juthatnak olyan helyzetbe, hogy úgy kezeljék őket, mint nemzeti kisebbségeket az egyes népköztársaságokban, ahol kisebbségben vannak azzal a nemzettel szemben, amely az illető egységnek alapvető nemzeti jellegét adja." Most is az alkotmányvitában többször hangsúlyozták, hogy a szerbek a Horvát SZK-ban és a horvátok a Szerb SZK-ban nem kisebbségként jelentkeznek. Ettől függetlenül azonban, ha a köztársaságban csak nemzeti államot látunk, akkor jelentkezhet vagy jelentkezik is 1. Az anyaország és a határán kívül élő nemzeti töredékek iránti viszony kérdése; 2. A nemzeti határokon kívül élő nemzeti töredékek védelmének vagy megszervezésének törekvése, amely régebben is megvolt (lásd a Matica Srpska jelentkezését a Horvát SZK-ban és a Matica Hrvatska jelentkezését a Szerb SZK-ban); 3. A „nem nyilatkozó” etnikai csoportokért vívott harc, ami eddig is a Bosznia—Hercegovina-i mohamedánok nemzetté alakulásának egyik akadálya volt, azzal a kérdéssel, hogy alakul-e boszniai nemzet, amelynek magvát a mohamedánok (nem pusztán vallási csoportnak tekintve őket) adják meg és mellette léteznek majd nemzeti töredékek és nemzetiségek?

A nemzeti állam jellegének hangsúlyozása megnehezíti továbbá a tartományok kérdésének megoldását, mert államjogi szempontból biztosan felsorakoztathatók azok a kételyek, amelyek a Szocialista Szövetség szerbiai választmányának ülésén elhangzottak. „Az autonóm tartományok képviselői egyenrangúan a szűkebb Szerbia képviselőivel olyan törvényeket hozhatnak, amelyek nem alkalmazhatók az általuk képviselt polgárookra, illetve dolgozókra és szervezeteikre, mivel a tartományok külön törvényeket hoznak”, „A tartományokat nem kell kiegyenlíteni a köztársaságokkal, mert azok autonóm egységek az államiságot, a szuverenitást képviselő köztársaság keretében” stb. Ha tehát Szerbiában csak pusztán nemzeti államot látunk, akkor a tartományokban tényleg negatívumot kell fölfedezni, olyan tényezőt, amely megbontja a nemzeti állam egységét, bonyolultabbá teszi a belső viszonyok szabályozását. Jugoszláviának öngazgatói közösségként való kezelése azonban már rég választ adott ezekre a kérdésekre: Jugoszlávia számára nem csapás, nem a bajok forrása, hogy soknemzetiségű ország, hanem ellenkezőleg, ez a körülmény meggyorsíthatja a belső viszonyok demokratizálását, mert a soknemzetiségű országban az egészséges viszonyok csakis demokráciára épülhetnek föl. Csupán arra van tehát szükség, hogy ne engedjük meg a dilemma újjáéledését alacsonyabb szinten: Szerbia számára sem csapás, hogy tartományok is vannak, ez a körülmény csak meggyorsíthatja az öngazgatói közösség kialakulását.

A nemzeti állam jellegének eltűlése megnehezíti továbbá a nemzetiségek kérdésének megoldását. A kérdés ugyanis így hangzik: ha nemzeti szuverenitásról van szó, akkor hol érvényesül a nemzetiségek szuverenitása? (Ez kapcsolódik a más köztársaságok területén élő nemzeti töredékek már említett kérdéséhez: ha metafizikusan értelmezzük a nemzeti szuverenitás kérdését, akkor a Horvát SZK-beli szerbek szuverenitása is a Szerb SZK-ban érvényesül.) Ebben a kérdésben is csak az öngazgatói közösség előtérbe állítása adja meg a megoldást. Az alkotmányfüggelék ezt a kérdést így is kezeli. Már az előző alkotmányfüggelék

lékek — a XIX. — a nemzetiségeket kiegyenlítették a nemzetekkel, most a XX. alkotmányfüggelék ebben a szellemben veti fel a szuverenitás kérdését: „A dolgozó emberek, a nemzetek és nemzetiségek a szocialista köztársaságokban és a szocialista autonóm tartományokban érvényesítik szuverén jogukat alkotmányos jogaikkal összhangban.” Ugyanakkor van azonban egy másik szakasz is — „a nemzetiségek tagjai az egyéb társadalmi-politikai közösségekben biztosított jogaikon kívül szuverén jogokat valósítanak meg a községben, a társadalmi-politikai öngazgatási alapközösségben” —, amely szerintünk a nemzeti állam jellegnek tett engedményt, s amellet következetlenséget és ellentmondást is tartalmaz — a nemzetek szuverenitása nem valósul meg a közösségekben?

Végül a nemzeti állam jellegének hangsúlyozása — objektíve és szubjektíve — a köztársasági etatizmus veszélyét szüli. Ezzel a veszéllyel szemben hangsúlyozta Mirko Tepavac a Szocialista Szövetség vajdasági választmányának ülésén: „Szerintem okvetlenül meg kell mondani, hogy ezekkel a változtatásokkal a polgárnak, a munkaszervezetekben, a kommunákban, tartományokban és köztársaságokban tömörült termelőnek kell legtöbbet nyernie, nemcsak az „ő” nemzeti államiságuknak, és az „ő” etatizmusuknak... A változás nem lehet az etatizmus decentralizálása, hanem deetatizálásának is kell lennie.”

Senki sem hitte azonban, hogy az alkotmányfüggelékkel minden kérdés megoldódik, különösen ha a mostani alkotmányfüggelégeket csak az alkotmánymódosítás első szakaszának — elsősorban a föderáció kérdése rendezésének — vesszük, amelyet követ a második szakasz, a közösségek, a szkupstinai rendszer stb. helyének szabályozása. Még abból a naiv illúzióból is mind kevesebb marad, amelyet az alkotmánymódosítási vita egyik résztvevője így fogalmazott meg: „Megszűnnek az etatiztikus korlátok, és létrejönnek a föltételek, még szélesebb biztosítások az öngazgatás fejlesztésére.” Az alkotmányfüggelékkel semmi sem oldódik meg. Az állam elhalása — átalakulása öngazgatói közösséggé, az állami elemek, az állami jelleg fokozatos háttérbe szorulása az öngazgatói közösség elemei és jellege érdekében — rendkívül hosszú folyamat, méghozzá nem is egyszerű, automatikus folyamat, hanem tele ellentmondásokkal. Éppen ezért az alkotmánymódosítás semmit sem old meg véglegesen, sőt nem is kell valami kerek, tökéletes megoldásnak fölfogni. Jelentősége sokkal reálisabb — ezzel nagyobb, mert a jelentőséget nem a szavak, hanem a reális tartalom adja meg — azzal, hogy a nemzet czekek az alkotmányfüggelékkel épül be először teljes egészében a szocializmus építésének jugoszláv koncepciójába, és nyeri el méltó helyét az a körülmény, hogy a szocializmus építése a nemzetek létezésével determinált körülmények között folyik. Mivel mindkét tényező szorosan összefügg a mi fejtegetésünkkel, kissé részletesebben ki kell térnünk rá.

A nemzetek és nemzetiségek helye és szerepe új megfogalmazásának megértéséhez felületes összehasonlítást kell tennünk az 1963. évi alkotmány és a mostani alkotmánymódosítási javaslatok között. 1. Az 1963-as alkotmány alapja az ember, a dolgozó, a közvetlen termelő, minden nemzeti megjelölés nélkül: „Jugoszlávia szocialista rendszere az emberek, vagyis a szabad és egyenjogú termelők és alkotók közötti viszonyokon alapszik, akiknek munkája kizárólag személyes és közös szükségleteik kielégítésére szolgál.” Az alkotmánymódosítások ehelyett

mindenütt és következetesen azt a megjelölést használják „a dolgozó emberek, nemzetek és nemzetiségek”; 2. Az 1963. évi alkotmány „Jugoszlávia népei” megjelölést használ, az alkotmányfüggelékek „nemzetek és nemzetiségek” megjelölést; 3. Az 1963. évi alkotmány Jugoszlávia szerkezetét így határozta meg: „A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság önként egyesült és egyenjogú népek szövetségi állama, a dolgozó nép hatalmára és az öngazgatásra épült szocialista demokratikus közösség.” Ezzel szemben az alkotmányfüggelékekben ez a megjelölés áll: „A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság szövetségi állam, önként egyesült nemzetek és szocialista köztársaságaik, továbbá a Szerb Szocialista Köztársaság összetételébe tartozó Vajdaság és Kosovo szocialista autonóm tartomány, a munkásosztály és minden dolgozó ember hatalmára és öngazgatására épült állami közösség, a dolgozó emberek és polgárok, egyenjogú nemzetek és nemzetiségek szocialista öngazgatási demokratikus közössége.”

Már az első pillanatra is látszik, hogy a különbség a nemzet szerepének fokozottabb hangsúlyozásából és konkretizálásából adódik. Az első említett különbség azt jelzi, hogy az alkotmányfüggelékek már nem absztrakt dolgozókat, termelőket látnak, hanem konkrét nemzetekhez és nemzetiségekhez tartozó dolgozókat. Már említettük, hogy a sztálinizmus kritikájából adódik másik végletbe csapás és a fiatal Marx hipertrofizálása is akadályozta a nemzet jelentőségének fölismerését a jugoszláv filozófiában, mert csak az egyedet, szabadságát vagy kiszolgáltatottságát látta. Ez a filozófia azonban egy általános jelenség, egy közhangulat tünete volt. A közhangulat pedig szervesen kapcsolódott az egyén és a társadalom közötti viszony problémájára adott sajátos válaszhoz, az öngazgatás rendszerének kezdeti szakaszához.

Az öngazgatásnak ez a rendszere nyilvánvalóan előtérbe hozta az embert, a termelőt, az egyedet, akiből a társadalom áll. A társadalmi öngazgatásnak erre a rendszerére szükségszerűen épült fel az embert előtérbe állító jugoszláv filozófia. Lassan nyilvánvalóvá vált azonban, hogy az öngazgatás pusztá bevezetésével még nem old meg egy csapásra minden problémát, sőt új problémákat támaszt, pusztán azzal, hogy a szocializmus nem visszatérés az individualizmus egy előző fokára, nem megvalósítása a XVIII. század ideáljainak, amelyek sokban a gépek és a munkamegosztás elleni tiltakozásként jöttek létre — márpedig néha ezek az ideálok kísértettek vissza —, a vállalati önállóság nem jelent visszatérést a kapitalizmus kezdeti fokának anarchiájára — márpedig a következetesen végigvitt öngazgatás megfelelő társadalmi mechanizmus nélkül a kapitalizmus anarchisztikus korára emlékeztető jelenségek egész sorát szüli. Ilyen körülmények között a jugoszláv filozófiának az egyedet és az emberi szabadságot abszolutizáló irányvonala normális terméke volt annak a rendszernek, amely az embert, a termelőt helyezte előtérbe.

A rendszerben mutatkozó problémák azonban arról győztek meg bennünket, hogy a termelő központba állítása, az egyed, a polgár, a dolgozó jogának legteljesebb elismerése még nem elegendő. Jóval nehezebb feladat a teljes jogú egyedekből összeálló egész problémájának megoldása. Persze ez csakis a gyakorlat és az egész társadalom műve, főleg pedig hosszabb folyamat eredménye lehet. A megoldás azonban megkövetelte annak tudatosítását, hogy az egész filozófiai antropológia csak a terme-

lők jogai elismerésének lehet megfelelője, de túl kell nőni rajta, hogy tisztázzuk: a marxizmus nem tanítás az emberről, hanem az emberi társadalomról, a társadalmi emberiségről, nem valami puszta humanizmus, hanem gyakorlati vállalkozás a világ megváltoztatására, olyan értelemben, hogy a társadalom egésze az ember uralma alá kerüljön, vagyis a társadalom fejlődésének egy jóval magasabb fokán annak a feladatnak tudatos vállalása, hogy a társadalmi élet és a termelőeszközök fejlettségi foka nagyobb méretű szervezettséget követel — s ezen nem változtathat semmilyen ábrándozás több századdal ezelőtti eszmények megvalósításáról. Tehát a szervezettségnek azt a formáját is meg kell találni, amely nem jelenti az egyed teljes feláldozását, olyan társadalmat, amelyben minden egyes tag boldogságától függ az egyed boldogsága.

Így tehát a társadalmi mechanizmus megfejtésére kell tenni a hangsúlyt és egyidejűleg tudatára kell ébrednünk, hogy az igazi nehézséget a társadalom egésze, az emberek közötti tudatos viszony irányítása képezi, vagyis az, hogy az egyedi, emberi elemek — jogok, szabadság stb. — helyett, azokat a feltételeket kell központba állítani, amelyek létrehozásához nem elegendő csak a jóakarát, amelyek a közösségeket hozzák létre, amelyek nélkül viszont nem lehet igazán humánus viszonyokat teremteni az egyedek között.

Ezeknek a problémáknak a tudatosodása — a nemzeti öntudat és érzékenység növekedésével párosulva — vezetett el annak felismeréséhez, hogy nem elég, ha a társadalom a polgárok, a dolgozó, a termelő jogait szavatolja, az öngazgatói társadalomnak minden vonatkozásban túl kell nőnie a polgári demokrácia absztrakt állampolgári jogain, és a „mindenkinek tilos a híd alatt aludni” absztrakt polgári egyenrangúságán. Konkrétan szólva: hiába az ember és a dolgozó jogainak és szabadságának minden hangsúlyozása, ha ő, mint kisebb közösségének tagja, nem érzi magát egyenrangúnak és szabadnak. A legkisebb közösség szintjén ez leegyszerűsítve, úgy jelentkezik, hogy hiába vannak neki mint embernek és dolgozónak öngazgatói jogai, ha munkaközösségét kényszerigazgatás alá helyezik. Még átfogóbb, nagyobb és érzékenyebb közösség a nemzet, amelynél a probléma így jelentkezik: hiába minden egyenrangúság, hiába a neki, mint polgárnak és dolgozónak, szavatolt jog és szabadság, ha ő mint szerb, horvát, magyar nem érzi magát egyenrangúnak és szabadnak, ha nincsenek szavatolva az ilyenfajta egyenrangúság és szabadság föltételei is.

Az absztrakt dolgozó jogainak és szabadságának hangsúlyozása és kiteljesedése, a polgárok egyenrangúsága burzsoá jogainak lassú, fokozatos visszaszorulása az öngazgatói közösségek új jogrendszere előtt — amely ezzel fokozatosan megszűnik jog, államhoz kapcsolódó kategória lenni — vezetett oda, hogy az alkotmányfüggelékben a polgár, a dolgozó, az ember megjelölés után oda került a nemzetek és nemzetiségek megjelölése is. Így aztán ez a megjelölés egyszerre jelenti: 1. A nemzet szerepének felismerését, annak hangsúlyozását, hogy nincs absztrakt dolgozó, hanem szerb, horvát, magyar dolgozó van, és 2. Állásfoglalás az államjogi közösségekkel szembeállított öngazgatói közösség mellett. És ez a beállítás a föderáció alkotmányjogi helyének újrafogalmazásánál is fokozottabban a nemzeti kérdés újszerű megoldásának része lesz. Magában tartalmazza ugyanis annak felismerését, hogy a felszabadulás után megteremtett nemzeti egyenrangúság még nem elég, de ugyanígy nem ele-

gendő a dolgozók 1963-ban lefektetett egyenrangúsága sem, hanem ehelyett az öngazgatói társadalom magasabb szintjén szintézisre van szükség: a dolgozók nemzetekhez tartoznak, és a nemzetek dolgozókból tevődnek össze. A társadalom demokratikus fejlődése csak úgy képzelhető el, ha a bonyolult dialektikus viszony mind a két oldalával számolunk és tudatos erőfeszítést teszünk mind a két oldal jogainak és szabadságának szavatolására.

A másik két említett különbség már a fentiekben épül fel, és egyrészt annak konkretizálását jelenti, hogy Jugoszlávia népei nem absztrakt állampolgárok, hanem konkrét nemzetekből és nemzetiségekből tevődnek össze, másrészt annak meghatározását, hogy ezek a nemzetek és nemzetiségek sajátos kisebb közösségekbe, szocialista köztársaságokba tömörülnek, tehát ezeknek a közösségeknek fokozottabb alkotmányjogi szerepet kell adni.

Ha mindezt még összevetjük azzal, amit a föderáció jellegének megváltozásáról mondtunk vagy mondhatunk — a szuverenitás köztársaságivá nyilvánítása, azzal, hogy a szövetség hatáskörében csak az marad, amit a szuverén köztársaságok átruháznak, és ezzel összhangban a köztársaságok közti viszony és megállapodás új szabályozása —, tisztán látjuk, hogy az alkotmánymódosítás háttérében a nemzeti kérdés új értelmezése, a nemzeti mozzanatok jelentőségének felismerése, és ezzel a konkrét, soknemzetiségű öngazgatói társadalom elképzelésének kikerekítése áll. A jugoszláv elmélet és gyakorlat fejlődésének eddigi eredményei épültek tehát bele, mindaz, amit az öngazgatói társadalom fejlődésében és a nemzetek szerepének felismerésében elértünk és megtanultunk.

Ezzel egyben megszűnt néhány dilemma a továbbfejlődést illetően. Mert korántsem szabad azt hinni, hogy minden problémát megoldottunk és most már simán előre kell haladni a megépített úton. Ellenkezőleg, az igazi feladat csak most kezdődik. Mint mondtuk, a nemzetek szerepének felismerése azt is eredményezte, hogy Jugoszláviát nemzeti államok szövetségi államává tettük (ez áll annak a néha jelentkező kételynek a háttérében, hogy a föderáció szövetségi állam-e, vagy pedig Jugoszlávia már konföderáció, államok szövetsége, amely szerintünk áldilemma, mert a más körülmények között, a polgári társadalomban kialakult fogalmakat akarja egy egészen más viszonyra alkalmazni, a valóságot csak Prokrasztész-ágyban tudja elképzelni, és zavarja mindaz, ami nem fér ebbe az ágyba). Ezzel azonban jelentkezik az állandó feladat: ezt az államot sem tekinthetjük valami véglegesnek vagy tartósnak, mindig szem előtt kell tartani, hogy a proletariátusnak csak arra az államra van szüksége, amely mind kevésbé állam, csak elhaló államra van szüksége.

A cél nem a nemzeti állam, hanem az öngazgatói közösség, és minden elakadás, nehézség ennek az öngazgatói közösségnek a továbbfejlődésében az államiság gyengülésében, nemcsak azt jelenti, hogy csökken a dolgozók szerepe, hogy a társadalom fejlődésének bármelyik fokán — akár egy magasabb szinten is — ismét a bér munkás elemek kerülnek felül, hanem — a nemzeti államok által teremtett konkrét körülmények között — jelentkezik a nacionalizmus újbóli felülkerekedésének veszélye is.

Márpedig az állam elhalása rendkívül bonyolult és nehéz feladat. Többek között megköveteli a nemzeti kérdés állandó napirenden tartását is, részben azért, mert a nemzeti kérdés a legérzékenyebb fokmérője az

emberek közötti viszonyoknak és az államiság meg az öngazgatói közösség közötti viszonyoknak is, részben pedig azért, mert a nemzet mindeddig — mint láttuk — a legszorosabban kapcsolódott az államhoz, ezért hatalmas gyakorlati és elméleti feladat a nemzeti kérdés állami elemektől mentes koncepciójának kialakítása.

Erre a feladatra gondoltunk, amikor azt hangsúlyoztuk, hogy az alkotmánymódosítás azt is jelzi: a szocializmust még sokáig a soknemzetiségű struktúrával determinált körülmények között kell építeni, tehát ameddig nemzetek lesznek, sohasem hihetjük, hogy elfeledkezhetünk erről a kérdésről, sohasem gondolhatjuk, hogy bármit véglegesen megoldottunk, másrészt viszont a nemzeti kérdés állandó napirenden tartása azt is jelenti, hogy tudatosan, marxistaként közeledünk a társadalom bonyolult problémáihoz.

a kritika futószalagán

„NEM HINNI SZÖRNYŰ HIT”

Gál László: *Tenyerünkön a hold*. Forum, Újvidék, 1970.

Gál László 1959-ben megjelent verskötete (*Dal a szegény halászlól*) óta az öregedés, az elkedvetlenedés, a hitet-vesztés verseit írja; új verskötete is ebbe a gondolatkörbe tartozik. A háború előtti lázadó, a háború utáni ujjongó Gállal szemben egy kételyekkel teli, megtört, a semmivel barátkozó költő arcéle bontakozott ki. Költészetének alapvető fogalmai: hit, forradalom, ember, alapvető színe: a piros, verseinek formája: a dalszerű egyszerűség, mind változatlanul megmaradtak az újabb versekben is, csak az előjelük változott meg: meghatározójuk ma a negatív. Verseinek nyelvi anyaga és alaki elemei is egy visszájára fordított, ön-maga ellentétévé vált költői világ termései. Nem meg hasonlás ez, hanem egy egész sor élettapasztalat, ráismerés tudatosodása. Ugyanakkor a külső látszataiból a benső realitásába megtérő, visszataláló költő igazsága is.

S ezután sem került szembe régi énjével: nem követte a benső világába vonuló költői irány törekvéseit, lírai nyelve nem húzódott vissza önmagába, sohasem mondott le arról, hogy verse s világa értelmileg ellenőrizhető legyen. Tehát Gál László költészetében a benső összetett, irracionálisuktól és mítoszuktól is terhes realitása nem égette fel az élet és a költészet közötti hidakat. A benső az ő költészetében nem elzárkózás, nem visszavonulás, nem menekvés az élettől, hanem az élet látzatvalóságának felismerése, az árnyoldalak, a valóra nem vált remények, a bizonytalanságok és sikertelenségek malomkövei között felőrlődött hitek realitása, melyet a bölcs öregedés illúziótlan hangja bizonyít a leghatározottabban. Tehát a benső világának felismerése csak radikalizálta Gál László költészetének már korábban programként és ideológiaként megvallott és vállalt közéletiségét. Újabb verseiben az öregedés, az

elkedvetlenedés, a hitet-vesztés analóg állapota annak a kornak, annak az időnek, amelyben élünk, amelyben életünk realitását látjuk. Elmúlt az ujjongás, a lelkesedés, a nagy hit kora, és ezt az új állapotot valóban fájdalmassá az elmúlt idő emléknymoi teszik. Gál László verseiben sok helyütt már az emlékek sem térnek vissza, az emlékek sem rejtegetik a megnyugvás óráit.

Így Gál László újabb verseiben — nemcsak ebben a kötetben, a korábbiakban is — mintha egyetlen nagy elégiát írna, sok helyütt fanyar fintorral, a brechti song hanglejtését követve; mintha ez az elégia szárnyszegetten és fáradtan csak a semmit számlálná, lajstromozná: „amit tettem ennyi meg ennyi / összesen semmi”; még jól tudja és verseiben vissza is tér az elv, a meggyőződés:

[a forradalom a meg nem állás
(dal a forradalomról)

de a ráismerés figyelmezteti:

jaj isten ember és forradalom
ha megpihen ha jaj ha megpihen
(a teremtés)

és végeredményben csak a remény elve marad, de a remény is bizonytalan, mert a halál utánira marad:

a forradalmár megöregszik
tudja hogy meghal
de remél
(a forradalmár)

Az önmagával, a régi nagy reménnyel, a régi hittel való leszámolás ez a halál utánra vetített remény. Az előző verskötet (*Szó a szélben*, 1968) egyik verse megrázó refrénjének: „nem hinni szörnyű hit” visszhangja és további állapota ez az irracionális remény.

Megrázó vívódások sorát eredményezi Gál László költészetében ez az állapot. Ezeket a vívódásokat és irányukat csak aláhúzza a költői mesterség megkérdőjelezése, a szóban való bizakodás elvesztése:

nem irigylem az élöket most már
több a semmi jóval több a soknál
több a rossz is jóval több a jónál
ha elhallgatsz ki tudja hogy szóltál
s ha szóltál is több a csönd a szónál
(dal a törpékről)

vagy más helyütt:

mennek mennek a szavak mezítláb
mennek csak mennek a meztelen szavak
mennek és nem érkeznek meg sehová sem
(szó a szóról)

Arra a naiv és banális, de ebben az állapotban rendkívüli reális kérdésre adható válasz ez az illúziótlanság, amit Gál László így fogalmaz meg: „van-e út amelynek / eleje van s vége” (út), arra a kérdésre, ami csak akkor merül fel, amikor az út beláthatatlannak, a remény céltalannak, a hit hitetlenségnek tűnik. Végső kérdés ez, melyre a válasz csak negatív lehet. Írjunk ide még egy választ Gál László költészetéből:

az ember egyszer fiatal
az ember mindig fiatal
és belehal

(vers az emberről)

Gál László, a közeleti költő, aki vállalni tudta és vállalni merete a harcot, a lelkesedést, most vállalni meri a reménytelenséget, az illúziótlanságot is. Következetes és egyirányú tehát az a fejlődési ív, amit Gál László költészete rajzol meg. S ilyen értelemben is kivételes hely illeti meg a jugoszláviai magyar költészetben.

Vagyis, ahogy vállalta az illúziókat, úgy vállalja most az illúziótlanságot is. A kötet egyik legkiválóbb alkotása, a *dal a földemről* is ezt bizonyítja:

ez a föld az örököltem
el is mentem visszajöttem
el is megyek soha többé
többé vissza nem is jövök
vízbe hullok dombba nővök
száraz fába merevülök
vissza többé nem is jövök
elmerülök

ez a föld az nem is bánom
ez a föld az jaj de bánom
gyertyafényen napvilágon
csak ez a föld a világom
ellenségem és barátom
ez a vérem a testvérem
szülőanyám
amíg élek az életem
ha meghalok a halálom
ez a föld a nincsen tovább
nem is bánom

te kenyérföld jól takarj be
magam is csak kenyér lennék
az éhessel nagy holtomban
magam is magamból ennék
jó bort innám hogyha bírnam
az élőkkel koccintanék
s ha lehetne szívrepesve
boldog rigmust is mondanék

A „föld”, a „kenyér föld” vállalása az elvágyódás reménytelen örömeivel és az ittmaradás súlyos terheivel egyszerre leszámolás és egy újabb harc is. A „mentem” és vele szemben a „száraz fába merevülök” mozdulatlansága a két szélső pontja a versnek: mindkettő mint szélsőséges helyzet voltaképpen illúzió, de ez az illúzió fogja be, határolja a vers reális terét: „ez a föld a nincsen tovább”. E két szélső ponttal analóg a vers két egymástól legtávolabbra eső értelmi pontja is: a lelkes fölemelkedés és vele szemben az állandó, változatlan egy helyben maradás. Valójában ez a két ellentét indukálja a vers ellenpontos felépítését is: „ez a föld az nem is bánom” és vele szemben a következő sor „ez a föld az jaj de bánom”. Tovább folytatódik az ellenpontozás: „gyertyafényen napvilágon”, majd egy sorral lejjebb „ellenségem és barátom”, hogy azután egyszerre megszakadjon ez az oppozíciós szerkesztési mód: a vers egyirányúvá válik és a lemondásba fut be, meghatározva a vers reális terét: „ez a föld a nincsen tovább / nemis bánom”. A versnek ez a második szakasza az, amelyik pontosan fogalmazza meg a vers értelmi horizontját. A harmadik szakasz már az azonosulás, a földdel, a „kenyér földdel” való azonosulás: a halál megidézése. Ugyanakkor pontosan mutatja azt a folyamatot is, amit Gál László költészetében általában a bensőbe való visszatalálásnak neveztünk: „magam is magamból ennék”. A vers szerkezetlánca tehát így írható le: a távozás és a maradás ellentéte az első szakaszban, melyet tovább fejleszt a második szakasz ellenpontozása, majd ugyanez a második szakasz bevezeti a harmadik szakaszban feltárló azonosulást. De ez az azonosulás is illúzió, nem megnyugvás. Nem lehet a földhöz, a kenyér földhöz megtérni, legfeljebb a halállal. A harmadik szakaszban a feltételes mód nyelvi formája dominál. Ennek a grammatikai formának a funkciója, hogy a megtérést, a megnyugvást dezilluzionálja. Vagyis, nem lehet „szívrepesve / boldog rigmust” mondani. A hazatalálás sem hazatalálás tehát, a meglett világ sem otthon. Egy állandó idegenség, egy örökös számkivetettség jelentése bontakozik ki a versből, melynek vívódó és megrázó drámaiságát csak aláhúzza, kiemeli a vers rigmosos dalszerűsége, pattogó tagolása. Újabb ellenpont tehát, ellenpont a vers dalszerűsége és a jelentés összetett drámaisága között.

Valójában a kontrasztoknak ez a tudatosan megvalósított rendszere határozza meg a *dal a földemről* esztétikai hírértékét is. Különös paradoxon az, amit Gál László itt megvalósított: minél élesebb ez a kontraszt, minél távolabbra esnek a vers szélső pólusai, ellenpontjai, annál nagyobb közöttük a vonzóerő, annál élesebben ütközik ki a „nincsen tovább” realitása. Ameddig fokozni lehet ezt az egyidejű taszítást és vonzást, addig erősödhet a vers feszültsége, és ez a feszültség definiálja a vers esztétikumát, kifejleszti esztétikai hírértékét.

Ez az a kettősség, amit Gál László egész újabb költészete vállal: az illúziókat és az illúziók elvesztését egyszerre, egyidőben. Egy sor félreértésre adhat okot ez a költői állapot: Az optimizmus és a pesszimizmus gyanús ellentétét elevenítheti fel. Holott, valójában nem erről van szó. Ahogy a rím kiveszése a szabad versből, vagy — ami a magyar költészetre jellemzőbb — a jambus kiveszése, nem jelenti, nem is jelentheti azt, hogy eltűnt a rím, hogy eltűnt a jambus, hanem csak arra mutat rá, hogy a modern versben, a modern vers struktúrájában, modelljében mint negatív előjelű tag: — rím, vagy — jambus, van jelen és úgy is játszik

szerepet, éppúgy Gál László versében az illúziók elvesztése, a reménytelenség, a hitetlenség kialakulása nem jelenti, nem is jelentheti, hiszen közeleti költőről van szó, az illúziók, a remény, a hit teljes kiveszését, hanem Gál László versének jelentésszintjén ezek a fogalmak, ezek az elemek negatív alakban vannak jelen, meghatározójuk a *minusz*. Konkrétan a *dal a földemről* című versben az elvesztett otthon, haza, föld, a „kenyérföld” nem a tagadás formájában mutatkozik meg, hanem egyszerűen mint *minusz kenyérföld*, minden meghatározó jellege megmaradt tehát, csak azonosodni nem lehet vele. Ezzel a *minusz kenyérjölddel* korrespondál, hangzik össze a harmadik szakaszban domináló grammatikai forma, a felteteles mód.

A *dal a földemről* című versből kiemelhetők azok a vonások is, amelyek általában jellemzőek Gál László újabb verseire.

Elsősorban az, hogy versei értelmileg mindig nyomon követhetők. Erre figyelmeztettük akkor is, amikor költői világának benső terét határoztuk meg. Ez a meghatározó választja el élesen Gál László költészetét a modern költői törekvesektől. Versei nem *szóegyüttesek*, metaforai és általában költői nyelve sem attételes oly mértékben, hogy ez a megértés, a nozzátérközes rovására mehetne. vagyis, ha a benso duemmáit veti ki, azokat mindig olyan anyagon, olyan nyelvi és fogalmi skalan határozza meg, hogy megközelíthetőek, egyszóval *érthetőek*. Ennek nyilván két alapvető feltétele van: egyrészt az, hogy a vers hangneme, érzelmi, gondolati anyaga mindig valami konkrétéhoz kötődik, vagy legalább olyannal, ami a konkrétság látszatát tudja kelteni, másrészt pedig a megfogalmazás, a vers felépítésének egyszerűsége. Persze, ez az utóbbi feltétel közelebbi meghatározást követel. Az egyszerűség a költészetben csak ritkán érvény. Mert rendszerint a gondolati, érzelmi silányság, egyretuság takarója. Gál Lászlónál tudatos tendencia, és ezért legtöbbször valóban érvénye is költészetének. Olyan értelemben, ahogy a *szinek 1* című versben mutatkozik meg. Itt éppen az egyszerűség tendenciája tartja az alapvetően hasonlatos struktúrájú verset a sejtetés szintjén. Más szándéka talán nincs is, mint ennek a sejtésnek az érzését kelteni. De maga ez a sejtés már rendkívül bonyolult, összetett. vagyis, azt állítjuk, hogy az egyszerűség csak akkor érvénye a versnek, ha feltétel a mélyebb rétegek közlésére. Az egyszerűség Gál László költészetében legtöbbször ezt a funkciót tölti be. Az érthetőségnek és az érthetőség két feltételének, a konkrétságnak és az egyszerűségnek azonban negatív oldalai is megmutatkoznak Gál László verseiben. Talán sokkal inkább éppen ebben a kötetben, mint a korábbiakban, vagy költői fejlődésének ezt a szakaszát bevezető, már említett 1959-es kötetében. Verse sokszor a banálisig egyszerűsödik, sokszor anyaga is naiv. S az ilyen verseknek költői háttéré is kérdéses. Talán egy szigorúbb, kritikusabb válogatás mindezeket a verseket kiiktathatta volna a kötetből.

Gál László költészetének másik meghatározó vonása — erre is figyelmeztet a *dal a földemről* — a dalszerűség. Gál László mintha ellentmondana a magyar költészet hagyományos meggyőződésének, hogy a magyaros verselés, a magyaros vers tagozódása alkalmatlan a mélyebb, összetettebb, korszerűbb érzések kifejezésére. Nehéz volna ennek a dalszerűségnek a vonásait egyes verssorokon bizonyítani, vagyis nehéz volna pontosan leütemezni Gál László verssorait, ugyanis a magyaros ütememlékek nem a sorok strukturálásában mutatkoznak meg, hanem a

szakaszok, a strófák felépítésében. Pontosabban, nem a sor, hanem a szakasz az, amiben a magyaros verselés elemei dominálnak.

Határozott szerepet tölt be ez a dalszerűség Gál László költészetében: egyrészt az egyszerűség tendenciáját húzza alá, másrészt pedig költészetének közéleti karakterisztikumát.

Költészetének ezekből a meghatározóiból következik még egy sor sajátos jellemvonás: egyrészt az áttételes, metaforisztikus, elvonatkoztató költői nyelv hiánya, másrészt pedig a párhuzamosság és az ismétlődés. Versének a legegyszerűbb elemei ismétlődnek, térnek vissza minduntalan, ugyanakkor ezek a visszatérő ismétlések egy sor párhuzamos struktúrát hívnak elő, olyanokat — összetetteket és bonyolultakat —, amilyenek az elemzett versben is láthatók voltak.

Mindehhez hozzá kell még tennünk, hogy Gál László költői nyelve aránylag szegény. Szegény, ahogyan köznyelvünk is lassan szegényedik. Verseiből hiányzik a nyelvteremtés szándéka, hiányzik a nyelvi változatlanság, sőt legtöbbször az egyes versek játékos kedvét sem követi a nyelvi játékosság. Valójában ez a nyelvi szegénység is összefügg versei érthetőségével, egyszerűségével, a versstrukturáló ismétlődésekkel, párhuzamosságokkal.

Végezetül, figyelmeztetni kell arra, hogy a *Tenyerünkön a holdban* meglehetősen sok az önisméllés, különösképpen az ezt megelőző kötethez viszonyítva. A kötet aránylag nagyszámú sikertelen alkotását tehát nem pusztán a költői szándék és módszer vakvágányra futása eredményezte, hanem az is, hogy csak nehezen tudott Gál László a korábban feltárt költői ráismeréseken, felfedezéseken átlépni. Összegyűjtött verseinek egy, reméljük, hamarosan sorra kerülő kiadása gyomlálhatja majd ki az ismétléseket és kisiklásokat. Az elmúlt év, mennyiségben kivételesen gazdag, de értékeiben ingadozó, költői terméséhez viszonyítva Gál László új kötete megnyugtató, fontos eredmény.

BÁNYAI János

A KITÖRÉS ELŐJELEI

Holti Mária: *Farkasok és galambok*. Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1970.

Irodalmunkban a tenger mellék sajátos szerepet tölt be. Ellenpontként egészíti ki sík, poros vagy belvizektől áztatott tájunk képét, a vályogházak mulandóságot sugalló világával a kő állandóságát szegezi szembe, s emellett egy kicsit egyfajta, az „anyaföld” egészét is belátni engedő „úrállomásul” szolgál, vagy ha úgy tetszik, menekülési lehetőséget is jelent. Ennek ismeretében nem kell meglepődnünk, ha Holti Mária első elbeszéléskötetének fűlszövegéből arról értesülünk, hogy: „Novelláiban a hagyományos realizmus eszközeivel eleveníti meg életre szóló élményét: a dalmát karsztvidék világát.” Az „életre szóló élmény” megjelölés, azonban, valamint az, hogy úgy tudjuk, a szerző ma is a dalmát tengerpart lakója, jó előre figyelmeztet rá, hogy elbeszéléseitől ne ezt a már-már hagyományosnak is mondható „kiruccanós” szerepet várjuk. A kötet írásait olvasva aztán nyilvánvaló is lesz, hogy a bennük megelevenene-

dett világ nem tájunk függvénye, mint pl. Major Nándor *Dél* c. regénye vagy Domonkos István *Kitömött madara* esetében, s nem is holmi egzotikum, hanem autonóm módon, mintegy önmagáért létezik, szinte már az öncélú művészet látszatát keltve. Mert nem egy írásban a részletek, mellékmozzanatok és kitérők mintha kissé háttérbe szorítanak az elbeszélések tárgyát, s ugyanakkor mondanivalójukat is elködösítik (legalábbis ami a gondolatiságban megnyilvánuló mondanivalót illeti), némely esetben mintegy kikényszerítve a kérdést, létezik-e egyáltalán az a nélkülözhetetlen apropó, amely az írások megszületését igazolhatná. A kötet több írása ugyanis olyan széles alapokról, s olyan sodró meseáradással indul, hogy utóbb a beteljesedés hiánya válik érezhetővé.

Úgy tűnik azonban, mintha e fogyatékoknak maga a szerző is tudatában lenne, és szükségesnek érezné nyilvánvalóan benne is felmerülő kételyeit bizonyos öniróniával ellensúlyozni: „...tücsökről-bogárról elmélkedem” — olvashatjuk egyebek mellett a kötetben utolsóként szereplő *A hegy őrzője* c. ars poeticának is felfogható írásában, amelyről itt rendhagyó módon elsőként ejtünk szót, s amelyben egy novellairási kísérlet kudarcával ismerkedhetünk meg. És ha ehhez még hozzáteszünk, hogy a szóban forgó „novella a novellában” egy mániákusnak tetsző hösről szól, aki életét egy tűzhányó megfigyelésének szenteli, évtizedeken át lesve a hegyet, ám a kitörés pillanatát mégsem sikerül tetten érnie, akár azt is mondhatjuk, hogy ezzel az írásával az író, akarva-akaratlanul, mintegy az ezt megelőző elbeszélések torzószerűségét, kiteljesedésük elmaradását igyekszik valamiképp megmagyarázni, illetve szimbolizálni. Mert a tűzhányó kitörését ezek egyikében sem észlelhetjük, nem mintha a kitörés pillanatát a novellahőshöz hasonlóan elmulasztottuk volna, hanem mert a nagyon is biztató előjelek ellenére, egyelőre még várat magára. Tegyük hozzá azonban, hogy a novellairás kifejezett kudarcáról mégsem beszélhetünk.

Az egyes írások közül leginkább még a kötet élén álló *Simunina és Anturina* hordoz magában határozott formát öltő mondanivalót. Ez az írás kétségtelenül megragadó történet két mitikus figuraként elénk lépő, pátriárkakorú pásztorról, főleg egyikükről Simunináról. Szembeötlő azonban az írás két része közötti különbség, mivel az első kissé fölöslegesen terjengősnek hat: a helyenként tempósan anekdotikus beütésekkel és bölcselkedésekkel terhelt rész („Jöttek az asszonyok is rendre; számukra az ürügy egy másik virága pompázott ki, ha csak bogáncs formájában is: mert ami a gyerekek hazaparancsolását illeti, az bizony kegyetlen szándék.” — 8. old.) voltaképpen csak Simunina bemutatására szorítkozik, míg a tulajdonképpeni mondanivaló a későn felébredő közösségi tudat és emberség kérdése, csupán a második részben, a partizáncsapat feltűnésével jelentkezik, ami mellesleg még azzal a következménnyel is jár, hogy Anturina alakja valójában háttérben marad — abból, hogy Anturinának, a jelek szerint, Simunina ellenlásásának kellene lennie, csupán különös, bohókás táncá révén sejtünk meg valamit. Emellett pedig a második rész eszközeit tekintve is mindenképpen tömörebben és drámaibban hat. Ugyancsak két részre tagolt írás a *Tehenek a narancsfák alatt*, sőt tulajdonképpen két külön történetből áll, amelyeket mindössze az elbeszélő személye és a babonás hiedelmekkel átszőtt mendemonda bizonyos legendateremtő megnyilvánulásai kapcsolnak egybe, a táj jellegzetes atmoszféráját és az itt élő emberek sajátos arcu-

latát viszont vitathatatlanul ebben az írásban találhatjuk meg a legmaradéktalanabb művészi megvalósulásban. Hasonló szerkezetű még a címadó *Farkasok és galambok* is: itt, az írás kissé szintén írói hitvallásnak is tekinthető bevezetőjében viszont a szerző külön is hangsúlyozza a két elmesélt esemény közötti összefüggést, illetőleg a második determinált-ságát az első által, s ez tagadhatatlannak is látszik, ám a galambok kieresztése a falusi templom padlásáról a Hány János-i farkaskaland után (csakis ilyennek fogadhatjuk el) valahogy túl jelentéktelen csínynek hat — a történet csakis úgy kerekedhetne ki igazán, ha a korábbi, bizonyításra kötelező „hőstett” valami végzetes következménnyel járna; a halvány utalás, miszerint a hős későbbi részvételét a népfelzabadító harcokban szintén a farkaskaland határozta meg, csak részben pótolhatja hiányérzetünket. Azt csupán mellékesen említjük, hogy a második részben mint színhellyel Vajdasággal is találkozunk. Ezzel az írással aztán vége is szakad e sajátos szerkezetű „ikernovelláknak”, sőt átmenetileg a színhelytől is eltávolodunk. A *Meghalt a varázsló* színhelye ugyanis homályban marad, de még ha pontosabban meghatározott lenne is, ennek aligha volna jelentősége, mert a helyenként könnyedén elegáns iróniát, máshol valami letűnt, patinás világ iránti nosztalgiát kifejező novella Európa meglehetősen tágra körülhatárolt térségének számos pontján lejátszódhatna: Jadwiga figurája kétségtelenül érdekes, mégis, konok racionalizmusunkat ez az írás sem elégíti ki — tisztázatlan, hogy valójában mi is vonzza az egyébként is elmosódott körvonalú első személyt ehhez a kicsit valószínűtlen, excentrikus öregasszonyhoz, úgyhogy az írás lényegében nem nő túl a figura kuriozitásán. Ilyenformán kellemes meglepetésnek hat utána a *Ha meg kell tenned* c. rövid írás, villanyszerű tömörségével, jó kiszámított kihagyásaival, s mindenekelőtt letisztult képletszerű üzenetével, még ha alapjában véve nem is más után-érzett háborús tárgyú novellánál, s hasonlóan elismerően vélekedhetünk a *Denevérekről* is; ennek az írásnak, amely egy gyerekkori lelki sérülésektől terhes, félresiklott életű lány és fiatal mostohája összeütközését, illetve kettejük érzelmi-családi problémáit veti fel egy rövid éjszakai epizód keretében, legfőbb érdeme, hogy az írónőnek itt, mintha csak „otthon lenne”, biztos kézzel sikerül megragadnia tárgyát, bár az asszony alakját, néhol túl „irodalmi” és választékos, máshol túl nyers nyelvi megnyilatkozásai révén, főleg mert a kettőt a szerző nem tudja eléggé egybeötvözni, kissé ellentmondásosnak érezzük. Kétségtelen azonban, hogy e két szerényebb ambícióval készült írást tekinthetjük a legsikerültebbnek, mivel legkevésbé rajtuk érezhető az a kötet legtöbb írására jellemző tünet, hogy a részletek túlburjánzása mintegy maga alá temeti a novellák tárgyát, illetve, hogy a mozgásba hozott apparátus, méreteit és bonyolultságát tekintve, messze túlnő a mondanivaló fontosságán.

Nagyfokú színvakság és rövidlátás lenne viszont az eszközöknek és a tárgynak ebben az aránytalanságában kizárólag elmarasztalando fogyasztósságot látni. A szerző jövőbeli lehetőségeit latolgatva ugyanis nehéz nem észrevenni, hogy ezek a lehetőségek mindenekelőtt éppen az írónő helyenkénti (ma gyakran még funkciótlan) részlethalmozásában, túlbonyolító hajlamában, lépten-nyomon felbukkanó elemzőkészségében rejlenek (még ha elemzései gyakran közhelyszerű konklúzióba futnak is), nagyfokú olvasottságot is tükröző (ami néha bizonyos affektáltságra is

ragadtatja), rendkívüli gazdagságra valló képzetársításában, nem utolsósorban pedig abban, hogy mindehhez képes nyelvet is teremteni. Mert igaz ugyan, hogy ez a nyelv nem mentes még a különböző stílusterkévések gyakran szeszélyes egymásba átcsapásaitól, többek közt a már említett anekdotikusságtól sem (amely néha az erőltetett kedélyeskedés határára is sodorja, mint pl. az 58. oldalon: „mereven nyugtattam tekintetemet keményített fehér blúza két Mount Everestjén, melyről gyakran elképzeltem, hogy két rettenetesen kiéhezett darázs időzik rajta. Később módosítottam elképzelésemet azzal, hogy a darazsak dolgát a tisztelendő úr elvégzi egymaga is”), máshol a tetszelgő modorosságtól, kifejezőereje azonban tagadhatatlan, úgyhogy legfőképpen mégis a nyelvnek, a stílusnak tudható be, hogy a kötet írásai tartalmi jelentéktelenségük ellenére is lebilincselőek, sőt néha gyönyörködtetőek is tudnak lenni. Ahol pedig sikerül a szerzőnek a letisztultság, a lényegre koncentrálttság kellő fokáig jutnia, ott az emberi lélek mélyén dülő rejtett viharok láttatására is képes: „Simunina merőn maga elé bámult. Azután odalépett a kutyák barlangjának szemöldöksziklájához, és letört egy jégcsapot. A jég üveges csilingeléssel tört ketté. Jure pislogott, értőn és értetlenül, apró barna szemei végül mégis az értetlenség és találgatás fényével teltek meg. Nem tudta eldönteni magában, melyik jég tört meg: az a zúzmarás, hóvattás, kutyák szemöldöksziklájának a jégcsapja, vagy pedig az a jégmező riant, ami Simunina lelkét át- meg átrétegezte, és emberöltőn át védelmezte vasnál, páncélnál biztosabban az emberi szeretetnek még a szikrájától is?” (19. old.) És ilyen sikeres részleteket szép számmal idézhetnénk még, ami végső fokon arról győz meg, hogy Holti Mária mindössze hét elbeszélést tartalmazó kis kötetét mégsem tekinthetjük elvetéltnek, s hogy a „kitörés elmaradása” voltaképp csak azt jelenti, hogy az író nő még nem egészen tud mit kezdeni kétségtelenül nem mindennapi tehetségével és felkészültségével. „Hibái” azonban bármikor önmaguk ellentétébe csaphatnak át, készek lévén — talán már a közeljövőben — erénnyé válni.

V. Z.

ANGHEL DUMBRĂVEANU KÖLTŐI VILÁGA

Nagyarányú költészeti felpezsdülés jellemzi a mai román irodalmat. Három igen jelentős költőnemzedék alkotó jelenléte biztosítja azt a szokatlanul nagyarányú fellendülést, amelyet az utóbbi évtized román költészete elért. Az alapozók, költészetünk tisztos öregei — Al. Philippide, Emil Botta, Eugen Jebeleanu, Dimitrie Stelaru a beérett, művészileg kiteljesedett életmű valóraváltását ünnepelek, míg az ereje teljében alkotó középnemzedék — Stefan Augustin Doinas, Geo Dumitrescu, A. E. Bakonsky, Ion Caraion — lendületes munkával sietteti a költészet fejlődésének kibontakozását. És végül, a bátran induló, merész hangú ifjú írócsoport — Nichita Stănescu, Ion Gheorghe, Ion Alexandru, Marin Sorescu, Leonid Dimov, Mircea Ivănescu, Ana Blandiana... a román líra sajátosan mai arcelének megteremtői, meghatározói. A jelenkori román költészet rendkívül változatos és művészi eszközökben gazdag irányzatait képviselő tehetséges és bátor fiatalok sorában megtisztelő

hely illeti meg Anghel Dumbrăveanu költészetét is, Nichita Stănescu egzisztenciális problematikája, Ion Gheorghe mitoszófiája, Ion Alexandru zárt költői világa, Marin Sorescu elkülönülése vagy Leonid Dimov és Mircea Ivănescu sötét humorú versei mellett.

Anghel Dumbrăveanu 1961-ben jelentkezett először a *Fluviile visează oceanele* (A folyók óceánokról álmodnak) című verseskötetével. Az irodalomkritikusok elsősorban a költői eszközök és eljárások magabiztos kezelésére, verseinek tematikai változatosságára és sorainak mindmáig megőrzött lírai muzikalitására figyeltek fel, amely nemcsak az induló költő verseit, hanem a neoklasszikus formákat elvető és végképp a szabad versnek hódoló művészt is jellemzi. Az első kötet ígérését rövidesen újabb költői jelentkezés igazolja. 1964-ben jelenik meg a *Pământul și fructele* (A föld és a gyümölcsök) című könyve, amelyen bár érződik a formakeresés bizonytalansága, lényegesen nagyobb szerepet kap a szabad vers, mintegy előre jelezve azt, hogy a költő végül is ez utóbbi mellett fog dönteni.

Anghel Dumbrăveanu költői fellépése szerencsés csillagzat alatt történt. A két előbb említett verseskötet nemcsak azt bizonyította, hogy kiváló verskezelő és formaművész, hanem azt is, hogy nem a nagy elődök kései epigonja. Az ifjú költő saját, egyéni hangot keresett, amelyet harmadik kötetének, az *Iluminările mării* (A tenger villanásai, 1967) megjelentetésével cáfolhatatlanul beigazol. Ekkor már az is nyilvánvaló, hogy Anghel Dumbrăveanu a szabad vers virtuóz mestere, aki mély lírai érzékenységgel a jelenkori román költészet legjobb képviselői között szerez magának megtisztelő helyet. E kötet fordulópontot jelez alkotómunkásságában, a szabad vers szerelmese lesz. Férfikora beteljesülésének megrázóan lírai, sejtelmes, fényel és árnyékkal vegyes költeményei egy nyugtalanságtól háborgatott, belső ellentéteivel viaskodó költői öntudat dialektikus vetületei.

A *tenger villanásai* kötet verseit egy mélységes szenvedély ihleti. Ez a kozmikus méretű költői vízió egy ifjú költőtől még szokatlan, de a tengerbe, partokba és a költészetbe szerelmes írótól természetes. Költeményei tele vannak dionüszoszi lendülettel, de éppúgy kicseng belőlük — a sorok lüktetésének ritmusára — az érzelemgazdagság, a szokatlan költői képekből áradó liraiság, amely a tengerhez hasonlóan előnti a partokat, majd visszahúzódik, finom homokot hagyva maga után. Nyugtalan vívódás ez, de ugyanakkor egyensúlykeresés is, s a kötet olvasója nem is tudja, hol álljon meg: a vers megrázó szépségénél, a lét nyugtalanságánál vagy az érzelmei mélységének vizsgálatánál. A *tenger villanásai* kötet versei az öröm és az élet dalai, melyek valahol a kozmikus térben visszhangoznak.

Ha a *tenger villanásai* kötet jellemző tulajdonsága a bensőbe zártság, úgy a következő kötet, az *Oase de corăbi* (Hajóroncsok, 1969) már a külvilágra is figyelő költő vívódásairól vall. Bár a tenger és a nő képzete itt is élénken kísért, a *Lucrurile serii* (Az est dolgai) című költeményében még kissé tompítottan, de érezhetően egy másik képzet is megjelenik: a halál motívuma, amely következő kötetében már *Fața străină a nopții* (Az éjszaka idegen arca) vezérmotívummá válik. A *Hajóroncsok* versei felett valamiféle egzotikum is lebeg, amelyet az élénk színek sugallnak, de ugyanakkor robbanó feszültségben jelentkezik a nő és a tenger, a part és a messzeség, a hajó és a test képzetéből fakadó azonosítás költői gon-

dolata. De minden nosztalgiánál erősebben, a nő és a bor hívásánál is jobban hat a tenger iránti nosztalgia, bár a messzeségből csupán a hajóroncsok térnek vissza. Elvarázsolt dalhoz hasonlóan kísérti és elűz minden más dallamot.

A *Hajóroncsok* és *Az éjszaka idegen arca* kötetek között Anghel Dumbrăveanu még megjelentetett *Delte* (Delták, 1969) címen egy költőnél ritkán tapasztalható szigorú igényességgel összeállított válogatást.

Az 1971-ben kiadott *Az éjszaka idegen arca* kötetben ugyanazokkal a széles hőmpölygésű versekkel találkozunk, amelyek természetesen folynak, akár a megzabolázatlan vizek, de a formai egyensúly mellett jelentkezik valami belső feszültség is, amelyet a félelem, a rettegés szül, nehogy a szemek megteljenek az éjszaka sötéttségével. Ez az „una ultima nox” nehéz szárnysuhogással közeledik. Ennek az éjszakának A kaland- (Avantura)-jából meríti azt a lírai anyagot, amely a kötetet táplálja. Ott bolyong a gondolat, ahova nem léphet be senki, a fények a haldoklás fényei, a deres őszi álmatlanság és hervadás világa, ahol a „tenyér betapasztja a gondolat ablakát”. A hölgy, aki közeledik, Hallgatag, a Hallgatás Éjszakájának Asszonya, aki hideg ködöket hoz magával. A kényzszerképzetek eltűntek, a kérdéseket lezárták, és sötét árnyék ül a szemem. E kötet verseiben olyan mélységes bánat ül, hogy önkéntelenül is megkérdezzük: hová lett egykori verseinek eufóriája, a dionüszoszi csapongás mivé alakult? Az egykori témákból, amelyek itt is jelen vannak, csak emlékek, egy elhasznált gyakorlat maradványai maradtak csak. És a szerelem alkonyodik, az érzelmek hervadoznak. A kétség és nyugtalan-ság érzete lépett közbe, és a nap elsápadt, vagy beborították a fellegek. Mindenütt betegség és halál. Vagy ha nem, akkor a tragikus messzeség:

„Minden eltávolodik

A fény is karcsúbb lesz, lépteim

Az úton haladva sebeket tapogatnak.

Ezután egymagam megyek, hogy feligyam

Az éjszaka könnyeit. És árnyékom egyre nőni fog

Hamu-nyelvével feltörli lépteim nyomát.

(După cîntecul mierlei — A rigófűtty után)

A kötet egységes hangvétele vallomás, utolsó vallomás arról, hogy költői életműve kiteljesedett. Valamennyi kötetében jelen van egy központi téma, amely köré, mint egy csillagkép alkotóelemei, csoportosulnak a versek. Ez még egyszer bizonyítja — ha még szükség van erre —, hogy egy különös tehetségű, tisztán látó mai lírikus munkájával állunk szemben, aki olyan könnyedséggel vezet költői terein, hogy lírájának minden finomságát, mértéktartóan józan költőiségét meg kell csodálnunk.

Ion MAXIM

(Pongrácz P. Mária fordítása)

HÍD IRODALMI, MŰVESZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1971. APRILIS — KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆ UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADOÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRÁIG. — KEZIRATOKAT NEM ÖRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 657-1-255-06 FOLYÓSZÁMLÁRA. ELŐFIZETÉSKOR KÉRJÜK FELTÜNTETNI A HÍD NEVET. — ELŐFIZETÉSI DÍJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FÉL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FÉL ÉVRE 18,75 DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 3.— DOLLÁR, FÉL ÉVRE 1,50 DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN NOVI SADON

